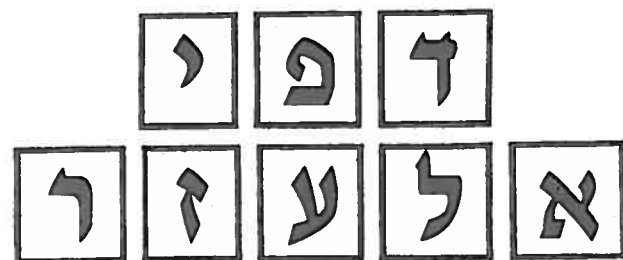

ימי עיון לזכר דוד אלעזר ז"ל

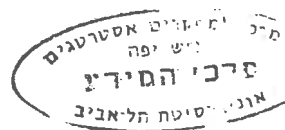

11

הוצאות ודיונים
ביום עיון שנערך באוניברסיטת תל-אביב
ביום י"א באייר תשמ"ח * 28 באפריל 1988

הנושא:

ביטחון ישראל
באספקלריה של 40 שנה

הוצאת יד דוד אלעזר

355.0335
5694
'83
2682

ערכו והביאו לדפוס:
רחבעם זאבי וגניה דורון

©
כל הזכויות שמורות
ליד דוד אלעזר
ציטוט או שימוש בחומר זה
מותר ומותנה בציון המקור
נסדר ב"מחשב אות" – מ. רכלין בע"מ
לוחות: ש' ברן בע"מ, תל-אביב
נדפס בדפוס מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב
Printed in Israel, 1989

רישום מאת חיים טופול

רב-אלוף דוד אלעזר (דדו)

נולד בשנת 1925 בסרייבו שביוגוסלביה. אביו שירת כפרטיון ביוגוסלביה הכבושה, במלחמת העולם השנייה, ולחם נגד הגרמנים בחילו של טיטו. לאחר מכן שירת כרב־סרן בצבא היוגוסלבי הסדיר.

דדו עלה ארצה ב"עליית הנוער", התחנך וגדל בקיבוצים שער־העמקים, עמיר ועין־שמר.

בשנת 1946 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפעולות שונות במאבק נגד הבריטים ובהגנה על היישוב היהודי.

במלחמת־העצמאות לקח חלק במבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. השתתף בקרב על מנזר סן־סימון בירושלים. עמד בראש פלוגת פלמ"ח שפרצה אל העיר העתיקה בירושלים. לחם בקרבות בפרוודור ירושלים ובמבצע "חורב" בנגב ובקדמת סיני. סיים את מלחמת העצמאות כמפקד הגדוד הרביעי ("הפורצים") בחטיבת פלמ"ח-הראל.

לאחר המלחמה השתתף בקורס מפקדי גדודים. לאחר מכן הדריך באותו קורס והיה מדריך ראשי בבית־הספר למפקדי חטיבות. שימש כקצין אג"מ בפקוד המרכז, כראש מחלקת תורת הלחימה במטה הכללי וכמפקד בית־הספר לחיל הרגלים.

במבצע "קדש" פיקד על חטיבת חיל רגלים שפעלה ברצועת־עזה. לאחר מכן הצטרף לגיסות השריון, ועשה בהם כמפקד חטיבה, כסגן מפקד גיסות השריון ובשנת 1961 כמפקד הגייסות. בשנים אלה היה פעיל בתקדירות בגבול סוריה, גיבש את הארגון ואת תורת הקרב של השריון.

בסוף 1964 התמנה כאלוף פיקוד הצפון ושימש בתפקיד זה עד סוף 1969. בחמש שנים אלו פיקד על תקדירות רבות בגבול הסורי וניצח על "המלחמה על המים". במלחמת ששת הימים פיקד על כיבוש השומרון ורמת הגולן. מסוף 1969 עד סוף 1971 שימש כראש אג"מ במטה הכללי. ב־1 בינואר 1972 מונה כרמטכ"ל התשיעי של צה"ל.

יום העיון השנתי שנערך באוניברסיטת תל-אביב
מטעם
יד דוד אלעזר
עם
המרכז למחקרים אסטרטגיים – אוניברסיטת תל-אביב

הנשא:
ביטחון ישראל
באספקלריה של 40 שנה

התוכן

מושב ראשון

דברים לזכרו של דוד	אלוף (מיל') אברהם אדן 11
אופיו של הסכסוך הישראלי-ערבי	אל"מ (מיל') פרופ' מנחם מילסון 14
בעיית ההפתעה האסטרטגית	אלוף אהוד ברק 24

מושב שני

פיתוח וייצור אמצעי לחימה	אלוף (מיל') דוד עברי 36
חינוך, מוסר ורוח צה"ל	רב-אלוף (מיל') מרדכי גור 45

מושב שלישי

רב שיח בנושא: ביטחון ישראל בעשור הקרוב	53
בהשתתפות: תא"ל (מיל') שלמה גזית, ח"כ רן כהן, ח"כ דן מרידור,	
אלוף (מיל') מאיר עמית, תת-אלוף (מיל') מרדכי ציפורי	

מושב רביעי

מדיניות הביטחון של ישראל	שר הביטחון יצחק רבין 72

היה רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום-הכיפורים וניהל את המלחמה באופן מזהיר. חודשים אחדים לאחר שהסתיימה המלחמה בניצחון, ולאחר שחתם על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים, נאלץ להתפטר מתפקיד הרמטכ"ל, עקב מסקנותיה של "ועדת אגרנט" – בהגישו שנעשה לו עוול חמור.

כאזרח שימש כשנתיים בתפקיד יו"ר מועצת המנהלים של חברת הספנות הלאומית "צים".

את ביקורתו על העוול שנעשה לו נשא בתוכו וכמעט לא נתן לכך ביטוי חיצוני, עד שכרע ונפל בהתקף-לב ביום ט' בניסן תשל"ו (15 באפריל 1976). המוני בית ישראל, מכל חלקי הארץ ומכל שדרות העם, רחשו לו אהבה וכבוד רב, והיו שותפים להרגשת העוול המחריד שנעשה לו. מפעלים רבים להנצחת זכרו פרושים על פני מפת המדינה מהגליל עד לנגב.

השאייר אשה, בת ושני בנים.

ר"ז

מושב ראשון

יו"ר – תא"ל (מיל') ישכיה שרמלי:

בוקר טוב, תלמה, גידי ויאיר, אורחים נכבדים, משתתפי יום העיון לזכרו של רב אלוף דוד אלעזר. ימי העיון הנערכים מדי שנה, סמוך ליום פטירתו של דוד, היו למסורת מכובדת ומפעל הנצחה דינמי, התורם להעמקת המחשבה והתעניינות הציבור הרחב בנושאי ביטחון.

"דפי אלעזר" היוצא לאור בעקבות ימי העיון, בעריכה נאה ובקפדנות של מו"ל – תודות לשקדנותו וקנאותו של גנדי למלה העברית והאות הכתובה – משמש מקור לא אכזב לכל המתעניין והחוקר בנושאי הביטחון. ספרים אלו מלווים כמעט כרונולוגית את בעיות הביטחון מאז קום המדינה. בדרך זו אנו גם מקיימים את המורשת של דרך חייו של דוד, החבר הטוב, הלוחם האמיץ והמצביא החושב.

יום העיון האחד-עשר במספר, הנערך היום, במלאת 12 שנה לפטירתו של דוד, עומד בסימן שנת ה'40 למדינת ישראל, ונושאו – ביטחון ישראל באספקלריה של 40 שנה.

המושב הראשון ייפתח בדברים לדמותו של דוד, מפי אלוף (מיל') אברהם אדן.

דברים לזכרו של דוד

אלוף (מיל') אברהם אדן:

בוקר טוב, תלמה, בני המשפחה, ידידי. חלפו כבר 12 שנים מאז הלך דוד מאתנו וקשה להשלים עם זאת. הדור שלנו – חבריו לדרך מימי הפלמ"ח, המאבק, מלחמת תש"ח, מבצע קדש, מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים – הורגל, אם מותר להתבטא כך, להסתלקותם של רבים מחבריו לנשק. אבל קצו הטראגי של דוד זועק אלינו כעוול משווע שנעשה לאיש.

רבים עמדו על העובדה, שנטל השגאות – שהיה לדרג המדיני חלק מכריע בהן – הוטל על שכמו. אולם מעטים מודעים לאווירה, שבה פעל לכל אורכה של המלחמה. הפתעה ומהלכים אומללים, שננקטו בשדות הקרב בתחילת המלחמה, הותירו בידיו צבא פגוע ומוקטן, שהעמיד בפניו בעיות אסטרטגיות הרות גורל והקשו על ניהול המלחמה; נוסף לכך, נשתבשו גם מערכות הפיקוד הגבוה, בצורת "מלחמות הגנרלים", דבר שלא הקל על המערכה. נדרשה מידה רבה של מנהיגות, חכמה, אחריות, קור רוח וסבלנות לניהול המלחמה, הן כלפי הדרגים שמעליו והן כלפי הדרגים שמתחתיו.

דדו נאלץ לקבל החלטות אסטרטגיות מכריעות, במצבים של חילוקי דעות והעדר תמיכה ונוכח התנערות מאחריות בסביבתו הקרובה.

רק מי, שידוע טבעם של מלחמה ושל פיקוד על גייסות, ומכיר עד כמה קשה ההחלטה במצבים של חוסר ודאות, יוכל להעריך את החלטותיו: את נטילת היוזמות האסטרטגיות; את נטילת הסיכון המחושב שבהעברת האוגדה היחידה, שהגנה בחזית המזרח על ירושלים, לעבר רמת הגולן; את נטילת היוזמה למעבר להתקפות-נגד מוגבלות בחזיתות הצפון והדרום כבר בתחילת המלחמה; את מיצוי הכוח המועט שעמד לצה"ל על-ידי שימוש באסטרטגיית הקווים הפנימיים – בהעתקת המאמצים הצה"ליים מחזית סיני לחזית הצפון ומחזית הצפון חזרה לחזית סואץ; את קביעת המועד לצליחה ואת הנחתת מתקפת-הנגד לכיתור הארמייה השלישית.

בהכירי את מפקדי צה"ל, קשה לי לדמיון, מי זולת דדו מסוגל היה לעמוד בקור רוח ובכישרון מול הלחצים, תוך העדר שיתוף פעולה בסביבתו הקרובה, ולסיים את המלחמה כפי שהסתיימה. התנהגותו המאופקת והאצילית של דדו לאחר המלחמה ולאחר ועדת אגרנט היא מרשימה לא פחות מדרך ניהולו את המלחמה. הוא אמנם הכיר בחלקו בפתחה האומללה של המלחמה, אך מי כמוהו ידע את שגיאות שותפיו בדרג המדיני והצבאי, שרובם התנערו מהן.

אמנם העם חש בחושי הבריאים, שנעשה לדדו עוול, ונתן לכך ביטוי לפני ובעיקר לאחר מותו. דומה, שבתודעת העם הוא נקלט כאדם שנשא באצילות את כובד גורלו. אולם למותו הטראגי של דדו, שכנראה מת משברון לב בעודו צעיר ורב יכולת, יש היבט טראגי נוסף.

במותו הוא השאיר את התייעוד ההיסטורי בגיזרה פרוצה, דבר שימנע שחזור כן ואמתי של מעשי כל השותפים לשגיאות במלחמת יום הכיפורים, וממילא יופר האיזון שלא בטובתו. אולם אנו, חבריו, שראינוהו מקרוב, נישא עמנו לעד את זכרו, כפי שהיה באמת.

תא"ל (מיל') **ישכיה שרדמי:**

אני מתכבד להזמין את פרופ' מנחם מילסון, אל"מ במילואים ופרופסור למזרחנות, להחכימו בנושא הראשון.

(דובר צה"ל)

דדו במוצב הגולן

חכמתו, כישוריו וכישרונותיו, קור רוחו ואומץ לבו, אישיותו המאוזנת שהקרינה גישה חברית עם סמכותיות – כל אלה הבליתו את הצטיינותו לאורך כל הדרך במחשבה, בניסוח בהיר, בכושר ניתוח, בתכנון, בהדרכה, בלחימה ופיקוד בשדות הקרב, באסטרטגיה ובמצביאות. כל אלה אכן הביאו למינויו כרמטכ"ל צה"ל.

אייחד את דברי בקצרה לדדו במלחמת יום הכיפורים. מי שעושים, עושים גם שגיאות, זו דרכו של העולם. אולם יש כאלה המקדישים משאבי נפש וזמן לבניית תדמיתם החפה משגיאות; דדו לא היה אחד מאלה. הוא הכיר בחלקו בהפתעת צה"ל, ואין המדובר בהכרה רטרואקטיבית. היה עליו לנהל מלחמה קשה וגורלית מאין כמוה, כשהוא חש, שעה-שעה, בהשלכותיה של הפתעה זו. אולם אין דבר שטחי מראיית שגיאתו של דדו כעומדת בפני עצמה.

פרופ' מנחם מילסון:

אופיו של הסכסוך הישראלי-ערבי

הקשיים שבראייה כוללת

יש כמה קשיים בהצגת סיכום כולל על אופיו של הסכסוך הישראלי-ערבי. תחילה, הקושי העקרוני שבהצגת תמונה כוללת של עניין מורכב. הכול מכירים את הפתגם "מרוכב עצים אין רואים את היער", המדגיש את המגבלה של ראייה פרטנית, המשבשת את היכולת לראות את הקווים הכלליים של תופעה כלשהי. אך אפשר גם להפוך את הפתגם ולומר: "כשרואים את כל היער, כבר אי-אפשר לראות את העצים", כי כדי לראות את היער בשלמותו, יש להתבונן בו ממרחק, רצוי – במבט מן האוויר. כאן הקושי, ואולי הפראדוקס, הנובע ממהותה של ההכללה: נקודת התצפית, שממנה תוכל לראות את התופעה בשלמותה, היא דווקא זו, שממנה לא תוכל לראות את המרכיבים הממשיים של התופעה. אנו מצויים בתוך תוכו של הסכסוך, הנמשך והולך, לובש צורה ופושט צורה. לא אתיימר להמריא, כביכול, ולהשקיף על כל העניין מגובה של עשרת אלפים רגל.

אנסה לשרטט כמה קווי מתאר של הסכסוך. אודה לכם, אם תקבלו את המשל שבו פתחתי כהתנצלות על הליקויים המצויים בוודאי הן בראייה הכוללת והן בראיית הפרטים, ומעל הכול על המגבלה שכולנו בהכרח סובלים ממנה, והיא מגבלת המעורבות.

השפעת המחלוקת הפוליטית בישראל על הערכת המצב האובייקטיבית בשנים האחרונות ניכר קושי לנהל דיון אקדמי בשאלות הנוגעות לסכסוך הישראלי-ערבי. הדבר נובע מהיות הסכסוך, על היבטיו השונים, נושא למחלוקת פוליטית חריפה בחברתנו. נקל להבין, שבמצב של מחלוקת פוליטית בין "נצים" ל"יונים" תשתקף המחלוקת גם בפירוש העובדות ובהערכת משקלן על-ידי אנשי שני המחנות. כלומר, עובדות, שמשמעותן נתפסת כבלתי נוחה לעמדתו הפוליטית של המתווכת, תתוארנה על-ידי כבעלות השפעה פחותה על גורמי הסכסוך או כבלתי רלוואנטיות כלל. הפוליטיזציה של הדיון עלולה להדרדר עד כדי חוסר נכונות לאזכר את העובדות וסירוב להעלותן לדיון ובירור.

לדוגמא, לפני חודשים מעטים יצא לאור מחקרה של חוקרת ישראלית, רבקה ידלון, על ביטויים של שנאת יהודים, כפי שנתפרסמו בעיתונים ובספרים מצריים בשנים האחרונות. בהיותה מודעת, ככל הנראה, לרגישות הציבורית בנושא זה, הצהירה החוקרת בהקדמתה לספר, שאין מחקרה עוסק בהשלכות הפוליטיות של הנושא, וזו לשונה: "כמו המקורות כך גם הדיון שייך לתחום הרעיוני, בשיטותיו ובמסגרותיו... על אף שלנושא יש נגיעה בתחום של יחסי ישראל ומצרים, אין המחקר עוסק בהשלכות שיש לו לגבי מערכת זו, דבר החורג מהדיסציפלינה שבמסגרתה נערך המחקר והמידע

המצוי במקורותיו" (נגיפם יהיר ועושק, אנטי ציונות ואנטי יהדות במצרים. תשמ"ח. ירושלים: עמ' 1).

דברי הקדמה זהירים אלה לא עמדו לה למחברת להרחיק את מחקרה מן המערכולת הפוליטית. בכמה דיונים אקדמיים על ספרה של ידלון התבטאו אישים אקדמיים נגד פרסומו של המחקר בטענה, שעצם הפרסום הוא מעשה נגד השלום. כלומר, לפי גישה זו, עצם אזכור העובדות מוכפף לשיקול פוליטי. ואם במגזר האקדמי בישראל כך, יש לחשוש שבמערכות אחרות – שהן פוליטיות על פי מהותן – חזקה ושכיחה עוד יותר הנטייה לנפות את העובדות הנוגעות לסכסוך על-פי שיקול פוליטי.

לצד מגמת העלמה והדחקה, שאפשר להסבירה במניעים פוליטיים, יש גם מקרים רבים שבהם המניע אינו דווקא פוליטי. שורשיה של תופעה זו בנטייה רווחת של בני אדם להתעלם או להעלים עובדות שאינן נוחות להם. מדובר בתחושת אי-נחת שחש האדם, כאשר עליו לעמוד מול ידיעות שאינן תואמות מושגים קודמים שהוא מחזיק בהם. זו התופעה הקרויה דיסוננס קוגניטיבי, מונח שטבע הפסיכולוג החברתי ליאון פסטינגר לפני למעלה משלושים שנה. פסטינגר הדגיש, כי האדם הממוצע נוטה להימנע מקליטת אינפורמציה העלולה להגביר אצלו את הדיסוננס הקוגניטיבי. כמובן, שכל איש מודיעין לומד שאסור לו לנהוג על-פי נטיית הלב הזו, שכן אם יתעלם מאינפורמציה כזאת או יעלים אותה – יימצא מועל בתפקידו. המציאות של הסכסוך הישראלי-ערבי היא מציאות מורכבת, היוצרת מספר רב של מצבים המולידים דיסוננס קוגניטיבי. ברמה הציבורית, הפוליטית, שוררת נטייה להתגבר על אי-הנחת שבדיסוננס הקוגניטיבי בדרך הקלה של העלמה או התעלמות, שהרי הוויכוח הפוליטי בחברה דמוקרטית מכוון להשפיע על האדם הממוצע, המתקשה להתמודד עם הדיסוננס הקוגניטיבי הנוצר על-ידי המציאות המורכבת. על-כן הוויכוח הפוליטי הפנימי בין "נצים" ל"יונים" בישראל משבש את הדיון העיוני בשאלות הסכסוך, ולא רק בדרך אחת.

אפרט עניין זה. מי שטוען לקו מדיני-ביטחוני מתון נוטה להצדיק את עמדתו, בין השאר, בהבאת ראיות לנכונות לפשרה מן הצד הערבי, ומי שטוען לקו מדיני-ביטחוני נוקשה מצדיק עמדתו, בין השאר, בהבאת ראיות לחוסר פשרנות בצד הערבי. דרך טיעון זו הינה מוכנת מבחינה פסיכולוגית, אך איננה הכרחית מבחינה הגיונית או מדינית. השיבוש חל, כאשר נוצר דפוס חשיבה, הקושר באופן הכרחי את מה שנתפס כעמדת הצד הערבי עם עמדה ישראלית מקבילה. לשון אחר, השיבוש הוא בהנחה, שהעמדה הישראלית בסכסוך – נצית או יונית – ראוי שתהיה דומה לעמדת הצד הערבי. לפי אורח חשיבה זה, מי שממליץ על קו נצי חייב להצדיק את עמדתו בכך שיצביע על הוודון והקשיחות שבצד הערבי, ואילו מי שממליץ על קו יוני חייב להצדיק את עמדתו בכך שיצביע על התרככות ונכונות לפשרה בצד הערבי. ומכאן מגיעים לשיבוש חמור עוד יותר. מי שמתאר עובדות המצביעות על עוינות ערבית לישראל, רואים אותו כאילו המליץ על קו נצי ופסל מדיניות של פשרה. נטייה זו, ככל שהיא שכיחה ואף מובנת, יש בה פגם חשיבה מזיק.

הארכת בהערה מקדימה זו, כדי להדגיש שני עניינים: א. החשיבות שבבירור אקדמי על אופי הסכסוך

ערבים בתפילה

ב. שטח: 8,000 מיל מרובע לעומת 4.578 מיליון מיל מרובע (פי 572):

ג. משאבים טבעיים, שהבולט שבהם הוא הנפט.

ייתכן, שיהיו שיערערו, כי אין זה נכון להציג אך ורק את יהודי ישראל מול העולם הערבי, אלא יש

באופן המתעלם מן השאלה, איזה שימוש פוליטי עלולים לעשות בדברים אנשי מחנה זה או אחר; ב. הצורך להישמר מפני תפיסות פשטניות הנובעות מסינדרום הדיסוננס הקוגניטיבי.

הסכסוך הישראלי-ערבי – סכסוך רב-מעגלי

קו יסודי באופיו של הסכסוך הוא שהינו סכסוך רב מעגלי: מעגל בינלאומי (בו מצויות שתי מעצמות-העל, ובדרגת חשיבות פחותה – מדינות אירופה, יפן, מדינות העולם השלישי וכו'); מעגל ערבי-אזורי (ובו תת-מערכות), ומעגל פלסטיני (הכולל לפי ההגדרה הפלסטינית שתי מערכות: הפלסטינים שבחוף, אל-ח'ארג, ואלה שבפנים, בשטחים וב ישראל, אל-דאח'ל).

עצם קיומו של מעגל בינלאומי בסכסוך איננו קו אופי ייחודי לסכסוך המסוים שלנו. טיבם של סכסוכים אזוריים בעולמנו, שמעצמות-העל מעורבות בהם, ברב או במעט, הכול לפי חשיבותו של האזור וחומרתו של הסכסוך. אך יש כמה וכמה היבטים מיוחדים למעורבות המעצמות בסכסוך הישראלי-ערבי כגון התפקיד המיוחד שממלאת הקהילה היהודית בארצות-הברית וקיומו של ציבור יהודי בברית-המועצות, שבעיית יציאתו מברית-המועצות נקשרת לא-פעם בשאלות הסכסוך. אולם, ככל שהמעגל הבינלאומי הינו חשוב ומעניין, הריהו מעגל חיצוני, ולא הוא מקור הסכסוך.

מקור הסכסוך מצוי במעגלים הערבי והפלסטיני. אלה מציגים בעיה מיוחדת, כי לכל אחד מהם ייחוד משלו, אך בה בעת הם מהווים חלק זה מזה. העמים הערביים הם אחים לעם הפלסטיני, ומדינות ערב הן בעלות-ברית של הפלסטינים. אולם, מדינות ערב – ובעיקר מדינות העימות – מעורבות בסכסוך אתנו לא רק כבעלות-ברית של העם הפלסטיני, אלא גם מתוך אינטרסים ייחודיים שלהן. מאידך גיסא, הפלסטינים הם חלק מן המערכת הכל-ערבית; הם משמשים לעתים כמכשיר בידי גורם ערבי זה או אחר, או כגורם מאיץ. אך הם אינם רק מכשיר בידי גורמים ערביים אחרים, או מאיץ במערכת הכל-ערבית, אלא גם גורם ייחודי, שמבין כל עמי ערב, הוא בעל המעורבות האינטנסיבית ביותר בסכסוך. בשלב הנוכחי דווקא המעגל הפלסטיני הוא המעגל הפעיל, ודווקא אותו חלק המוגדר במונחי אש"ף בשם אל-דאח'ל.

המציאות לא הקלה עלינו. הסכסוך הישראלי-ערבי אינו בין ישראל לבין מעגל ערבי אחד (בין שהוא פלסטיני ובין שהוא כל-ערבי). אלא סכסוך בינינו לבין שני מעגלים הקשורים זה בזה, אך אינם זהים זה לזה. המורכבות הזאת שביחס בין המעגל הפלסטיני לבין המעגל הערבי היא אתגר אינטלקטואלי לגבי המשקף האקדמי. לגבי המתכנן המדיני והצבאי זהו מצב קשה ומסובך מאין כמוהו.

חוסר הסימטריה בממדי הצדדים ומשמעותו

התכונה הבולטת ביותר באופיו של הסכסוך הישראלי-ערבי היא חוסר הסימטריה שבין הצדדים. עובדה זו – וביתר דיוק, העובדות הרבות שסיכומן הוא אותו מצב של חוסר סימטריה – משפיעה על כל תחום מתחומי הסכסוך. נתחיל בחוסר הסימטריה במקדים:

א. גודל האוכלוסייה: 3.5 מיליון יהודים בישראל לעומת 161 מיליון במדינות ערב (פי 46):

רגילים לקרוא על שני עמים עתיקים, שהנחילו לעולם דתות אוניברסליות; עמים בעלי מורשת תרבותית עשירה ותודעה היסטורית עמוקה; עמים שזהותם הלאומית קשורה קשר הדוק לזהותם הדתית. אלה כמובן דברים נכונים, אך כשאנו עוברים מן האמירות הכלליות והסתמיות כלשהן לבחינת טיבה של התודעה ההיסטורית של שני העמים הללו, מתגלים הבדלים עמוקים.

יש אכן דמיון מבני בסיסי בין הצד הערבי לצד הישראלי-יהודי בזיקה שבין ההשתייכות הדתית לבין הזהות הלאומית. על הזיקה הזאת בצד היהודי, דומני שאני פטור מלדבר כאן. אשר ללאומיות הערבית, אמנם אסלאם וערביות אינם זהים (מספר המוסלמים שאינם ערבים גדול פי ארבע ממספרם של המוסלמים הערבים), אך כל המדינות הערביות (למעט לבנון) הן מדינות מוסלמיות, והערבים ראו את עצמם כשאר בעיטת האסלאם, שהרי מוחמד הוא הנביא הערבי, והקוראן – דבר אלוהים בהתגלותו האחרונה והסופית – נתגלה בערבית. הערבים עלו על כמת ההיסטוריה העולמית תחת דגל האסלאם. אין תימה, אפוא, שהלאומיות הערבית המודרנית אימצה את גיבורי האסלאם כגיבוריה. גם ערבים נוצרים, בהשתתפותם בתנועה הלאומית הערבית, מאמצים את מיתוס הגדולה והניצחון המוסלמי. לדוגמא: מישל עפלק, ממייסדי תנועת הבעת', נוצרי במוצאו, מדגיש כי מוחמד, נביא האסלאם, הוא הגיבור הלאומי הערבי הראשון במעלה, מפני שהערבים היו לעם בהנהגתו ובמסגרת האסלאם. וכך אנו מוצאים, שצלאח אל-דין הכורדי, כובש ירושלים מן הצלבנים, הוא גיבור של הלאומיות הערבית. הדמיון שבין שני הצדדים בזיקה בין שייכות דתית לזהות לאומית מחריף ומסבך את הסכסוך הישראלי-ערבי בהוסיפו ממד דתי למאבק הלאומי הפוליטי.

לצד הדמיון המבני שבזיקה בין ההשתייכות הדתית לזהות הלאומית – קיימים הבדלים רבים בתכנים של התודעה הלאומית הנובעים מן ההיסטוריה השונה. ניצחון וגדולה בעולם הזה הם מרכיב בסיסי וחיוני בתודעה המוסלמית. אללה אימת את בשורת האסלאם בקרב בן בן בשנת 624, כאשר 300 לוחמים מוסלמים, בהנהגת מוחמד, הביסו את הערבים הכופרים, אנשי מכה, שמנו 1,000 איש. במהלך מאה השנים שלאחר מכן, חזרו הצבאות המוסלמיים והביסו את אויביהם והקימו ממלכה אדירה. הבטחת אללה למאמינים, כי ינחלו ניצחון, הוגשמה בהיסטוריה של ראשית האסלאם, והדברים הופנמו בתודעת המוסלמים. נפילתן של הארצות הערביות תחת שלטון שאינו מוסלמי, במאה ה-11 ובראשית המאה העשרים, נתפסה כעיוות ושיבוש במהלך ההיסטוריה, ושיבוש זה תוקן עם השתחררות הארצות הללו מעול המדינות הקולוניאליסטיות המערביות. תהליך שחרור זה, שמבחינה ערבית-מוסלמית הוא תהליך שיקומה של ההיסטוריה, הופרע במקום אחד – בארץ-ישראל. כאן נפל חלק מן המולדת הערבית בידי זרים; ולא סתם זרים, אלא עדה קטנה ועלוכה, עדת מיעוט, שעליה נאמר בקוראן – "הוטבעה בהם ההשפלה והמסכנות" (קוראן, בקרה: 16); עדה שבעבר הלא-רחוק היתה אהל ד'מה, כלומר עדת חסות הנתונה לחסדיהם של שליטים מוסלמים.

ואילו בצד היהודי, היסטוריה שונה עיצבה תודעה שונה. זוהי היסטוריה של עם קטן, שהתקיים כמיעוט בתוך סביבה עוינת. התקווה לגדולה מדינית היתה ממנו והלאה. כאשר קמה תנועה לאומית

להביא בחשבון את כל העם היהודי (12–13 מיליון) מול 161 מיליון ערבים. גם אילו היה זה נכון להציג באורח זה את המאזן הכמותי (ואינני סבור כך), עדיין עומד בעינו חוסר איזון משווע – יחס של 1:13. יש החותרים להציג את הדברים במעין סימטריה: 3.5 מיליון יהודים מול 4 מיליון פלסטינים במזרח התיכון, הישראליים נתמכים על-ידי יהודי התפוצות, והפלסטינים – על-ידי אחיהם הערבים. דגם סימטרי זה אינו יכול להתקבל כאמתי, שהרי יש הבדל עקרוני בין הסיוע שישראל מקבלת מן הקהילות היהודיות שבתפוצות לבין חלקן של מדינות ערב בסכסוך. כאמור, מדינות ערב אינן רק מסייעות לפלסטינים, אלא הן מעורבות כצד לוחם מתוך מניעים שלהן. זאת ועוד: מדינות ערב הן מדינות ריבוניות על כל המשתמע מכך, ואילו הקהילות היהודיות בתפוצות, כמובן שאינן ישויות בעלות ריבונות מדינית.

מכאן נפנה לנתון נוסף של חוסר סימטריה: מדינה אחת מול 21 מדינות ועמן עוד ארגון פוליטי, אש"ף – המופיע במסגרות בינלאומיות במעמד של כעין מדינה. מאזן מספרי זה של 1:21 הוא רב משמעות בזירה הבינלאומית.

נתון אחר, שיש להזכיר בקשר לפער הכמותי, הוא היחס המספרי שבין 13 מיליון יהודים לבין 700 מיליון מוסלמים. לנתון זה יש משקל בכמה היבטים של הסכסוך הישראלי-ערבי, כגון בשאלת ירושלים. בשאלת ירושלים זהו נתון משמעותי לא דק בתודעת הצד הערבי אלא גם בזירה הבינלאומית.

הפער העצום בממדים – דבר ששני הצדדים מודעים לו – משפיע על דרך ראייתם את הסכסוך. ממדיו הקטנים של היריב הישראלי הם גורם של גידוי המדדבן את הערבים להמשך הסכסוך משתי סיבות: א. העובדה שיריב קטן הצליח למנוע מן הצד הערבי להגשים את מטרותיו ואת חזונו הלאומי מחריפה את תחושת העלבון שבכישלון, ומכאן – את הצורך למחוק את הכישלון והעלבון; ב. הממדים הקטנים גם מחזקים את ההערכה הערבית, שיש סיכוי מציאותי להכריע בסופו של דבר את היריב. לאמתו של דבר, העובדה, שעד כה לא הצליחו הערבים להגשים את מטרותם ביחס לישראל (בין שהמטרה היא חיסול ובין שהיא, כדעת המתונים שבמתונים, "החזרת ישראל לממדיה הטבעיים"), נתפסת בעיניהם לא דק ככישלון מכאיב, אלא כסטייה מחוקי הטבע וההיסטוריה. גורם זה מביא אותם גם להעריך את ממד הזמן באופן שונה מדרך הערכתנו. על השאלה החוזרת והבנאלית: "לטובת מי פועל הזמן?" עונים הערבים מתוך שכנוע, שהזמן פועל לטובתם. ההיסטוריה, שסטתה ממסלולה "הטבעי", חייבת כביכול לתקן את סטייתה.

השוני בתוצאה ההיסטורית ובדימוי העצמי של הצדדים

אעבור עתה לתחום אחר, שאף בו אנו מוצאים הבדלים ניכרים בין הצד הערבי לצד הישראלי. בדעתי להתייחס לשאלת התודעה ההיסטורית והדימוי העצמי וכן לדרך ראיית היריב, כפועל יוצא משני אלה. בהרבה מאמרים וספרים הנכתבים על הסכסוך מובלטים כמה קווי דמיון בין יהודים לערבים. אנו

מודרנית, הציונות, היה חזונה בית לאומי. לא ממלכה רחבת ידיים אלא "מקלט", אמנם בארץ האבות, במולדת ההיסטוריה, אך לא מתוך חזון של גדולה מדינית. הדימוי העצמי היה דימוי של חולשה ועליבות. נזכור את מלות ביאליק: "ואנחנו דור דכא, קצר יד, בני עם עני". יתר על כן, אפילו בעניין השיבה לארץ האבות נתגלתה שוב ושוב הנכונות לפשרה בלחץ הנסיבות הקשות. כך לאחר הפרעות ברוסיה, בקונגרס הציוני בשנת 1903, היתה נכונות לשקול ואף לקבל כפתרון זמני את תכנית אוגנדה (בסופו של דבר נדחתה תכנית זו, אך עובדה היא שנשקלה ברצינות). 34 שנים לאחר מכן, בשנת 1937, החליטה ההנהגה הציונית להסכים לתכנית החלוקה של פיל, וב-1947 קיבלנו את החלטת החלוקה של האו"ם. בוודאי שהנכונות הזאת להסכים לתכניות כגון אלה, לא מתוך שמחה ותחושת עוצמה באה, אלא מתוך כאב ותחושת חולשה. יש כאן הסתפקות במועט, הנובעת מתודעה קיבוצית של נרדפים המכירים בחולשתם, טרופי ספינה המוכנים לעלות על כל סירת הצלה, ואינם עומדים על כך שישלחו להם אנייה. לתודעה היסטורית זו מצטרפת החוויה הקולקטיבית של השואה. ספק, אם עיכלנו ועיבדנו חוויה זו עד תום, אך אין ספק שהיא משפיעה על כולנו – כאזהרה, כאיום, כלקח.

כשאנו בוחנים את הדרך, שבה מבטא כל צד את מה שמוטל על כף המאזניים, אנו מוצאים הבדל מעניין. בצד הערבי, הביטויים השכיחים האופייניים הם: החזרת הזכויות ושמירת הכבוד (אסתרג'אע אל-חקוק ואל-דפאע ען אל-כראמה). הזכויות והכבוד הם העניין שבגללו ולמענו נאבקים הערבים. בצד הישראלי העניין נתפס כשמירת הביטחון והקיום. ההבדל הבולט בעניין זה בין שני הצדדים (ובלי להתייחס למידת האמת שבהשקפתו של כל צד) – ביטחון וקיום לעומת זכויות וכבוד – משקף באופן מחודד את ממדי חוסר הסימטריה בתודעה הלאומית.

זה שנים אחדות מתארים דוברים פלסטינים את המצוקה הלאומית של בני עםם בלשון דומה לזו שבה השתמשו דוברים ציונים בתארים את מצוקת העם היהודי. יש שהם עושים זאת במאמץ מכוון לפרוט על נימים רגישות בציבור הישראלי ובחוגים יהודיים בחר'ל; יש שהם עושים זאת מתוך הנחה שמה ששימש ביעילות את התעמולה הציונית יוכל לפעול היטב גם בשירותם ויביך את מדינת ישראל (דוגמת הניסיון לארגן "אכסדוס" פלסטינית). אך יש גם שהמונחים הדומים נולדו מתוך תגובה ישירה ואמתית לאירועים הקשים שעברו עליהם. כך, למשל, אירועי 1947-1948 נקראים בערבית "השואה" או "שואת פלסטין" (נכבת פלסטין). אך יש הבדל רב בין תבוסה זו (על כל הסבל הכרוך בה) לבין השמדת יותר משליש העם היהודי. אכן היתה זו תבוסה קשה לתקוותיהם הלאומיות של הפלסטינים. אולם דווקא הסימטריה המילולית שבשימוש במלה "שואה" בשני המקרים מבליטה ומחדדת את חוסר הדמיון במצב הממשי.

העדר הדמיון מתגלה בעניין נוסף הקשור ל"מעגל הפלסטיני", והוא שאלת ההכרה ההדדית. כידוע, מכחישה האמנה הפלסטינית (סעיף 20) את קיומו של עם יהודי. סעיף זה הוא בעל חשיבות עקרונית באידיאולוגיה של אש"ף, מכיוון שאם היהודים אינם ישות לאומית והינם רק עדה דתית, ממילא אין להם זכות הגדרה עצמית, השמורה לישויות לאומיות. לעומת סעיף זה, יש המצביעים על כך, שנמצאו

בעבר, ואפשר נמצאים גם כיום, אישים ישראלים המכחישים קיומו של עם פלסטיני. ובכן, טוענים, יש כאן כביכול סימטריה של שלילה הדדית. אך לאמתו של דבר אין שני הצדדים שווים.

מן הצד הפלסטיני, שלילת הזהות הלאומית של היהודים היא עקרון יסודי, אשר נקבע כסעיף במסמך הבסיסי של התנועה הלאומית הפלסטינית. אדגים את ההשפעה של תפיסה זו במגזר הפלסטיני. בשנת 1979 ביקש מרצה ערבי באחת מן האוניברסיטאות ביר"ש לכלול מספר הרצאות על הציונות במסגרת קורס על הנושא "תנועות לאומיות בעת החדשה". ועד הסטודנטים באותה אוניברסיטה התנגד להכללת הציונות במסגרת הקורס. טענת המרצה, שבדעתו להציג את הציונות כתנועה מגונה ומרושעת, לא הועילה. הסטודנטים טענו, שהיהודים אינם עם, וממילא אין הציונות יכולה להיחשב לתנועה לאומית. עצם הכללת הציונות בקורס על תנועות לאומיות היה בעיניהם פגיעה בהשקפת העולם הנכונה. למותר לציין, שההרצאות על הציונות לא התקיימו.

בצד הישראלי שונים פני הדברים. אכן נמצאו ישראלים שהכחישו ושללו את קיומו של עם פלסטיני, אך כבר בעת שהושמעו דעות אלה, בסוף שנות השישים וראשית שנות השבעים, נמתחה ביקורת פומבית חריפה בישראל נגד אותה סברה המכחישה את הקיום הפלסטיני, ותולדות התנועה הלאומית הפלסטינית והחברה הפלסטינית הינם נושאי מחקר מוכרים בכל האוניברסיטאות בישראל. מעטים הם האישים הישראלים, אשר יכחישו כיום את עצם קיומו של עם פלסטיני. יש אמנם מחלוקת איך להתייחס פוליטית לתביעותיהם של הפלסטינים, אך אין הכחשה של עצם מציאותה של ישות לאומית פלסטינית.

ומעניין ההכרה המדינית-לאומית להכרה התרבותית. בישראל – התרבות המוסלמית, הלשון הערבית והספרות הערבית הם נושאי מחקר מוכרים. ישראל נחשבת לאחד המרכזים החשובים בעולם בתחומי מחקר אלה. יש משהו סמלי בכך, שהמכון למדעי המזרח הוקם באוניברסיטה העברית בירושלים סמוך להקמתה, שנה אחת בלבד לאחר הקמת המכון למדעי היהדות. בארצות ערב, לעומת זאת, כמעט לא קיים מחקר מקביל של תרבותנו (למעט ניסיונות ראשונים של חקר הספרות העברית החדשה בכמה מוסדות מצריים בשנים האחרונות).

בספרות הערבית מתוארים הישראלים בדרך-כלל לפי סטריאוטיפים נלעגים. בספרות העברית – התופעה מורכבת. יש אמנם תיאורי דמויות של ערבים לפי סטריאוטיפים, אך בולטת המגמה להעלות דמויות של ערבים מתוך גישה ריאליסטית ומתוך התעניינות אנושית ואף אוהדת. ראה יצירותיהם של יצחק שמי ויהודה בורלא בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, ובשנים האחרונות – א"ב יהושע, שולמית הר-אבן, סמי מיכאל וצור שיוף. תופעה מיוחדת, אם גם חריגה, היא התופעה של סופרים עבריים המפרסמים יצירה כאילו חוברה עלי ידי סופר ערבי (כך, למשל, יורם קניוק בספרו "ערבי טוב" והמשורר ישראל אלירז, שפרסם שלושה קבצי שירה בשם בדוי של משורר ערבי). המאמץ הישראלי להתוודעות הומניסטית עם הצד השני מתבטא גם בפעילות רצופה של תרגום מערבית לעברית. אני מדבר כאן לא על תרגום יצירות פוליטיות, שאפשר לראותו כמאמץ במסגרת "דע את

האויב", אלא על תרגומי ספרות יפה – שירה וסיפורת.

בצד הערבי אין פעילות מקבילה לתרגום ספרות עברית לערבית. המעט שתורגם ויצא לאור היה ביזמה ישראלית, במימון ישראלי ועל-ידי מו"לים ישראלים. היוצאים מן הכלל בולטים בייחודם: סיפורו של ס' יזהר "ח'רבת ח'זעה" תורגם לערבית ויצא לאור ביזמה ערבית, על-ידי אש"ף; הסיבה לבחירה זו של אש"ף היא שבסיפור זה יש, לפי תפיסתו, חשיפת גנותה של ישראל והוכחה לאשמתה ביחס לפלסטינים, על-פי עדותו של סופר ישראלי, שהיא, לדעתם, בבחינת "עדות בעל דבר כמאה עדים". כמו כן פורסמו באותה במה של אש"ף עוד מספר יצירות של סופרים ישראלים (כגון דוד גרוסמן), שנבחרו לפי אותו קנה מידה.

השוני במשטר ובמבנה החברתי של הצדדים

ולבסוף עוד שני סוגי שוני – האחד במשטר המדיני והשני במבנה החברתי. אין צורך להרחיב את הדיבור על בעיית המשטר בארצות ערב, אך אל לנו לשכוח שכל מדינות ערב הן בעלות משטרים בלתי-דמוקרטיים – משטרים סמכותיים או דיקטטוריים. במשך שנים נחשבה לבנון ליוצא מן הכלל. כיום, כשלבנון היא מדינה שאינה מדינה, אפילו יוצא מן הכלל אין.

לא פחות חשוב מן ההבדל שבמשטר הוא ההבדל באופי החברה. בחברה הערבית, הקונפורמיזם הוא חוק יסוד בהתנהגות החברתית. בחברה הישראלית שוררים פלוראליזם רעיוני ומפלגתי ומיגוון של דרכי התנהגות ברמת הפרט והמשפחה. בחברה הערבית, הגרעין הבסיסי הוא המשפחה המושתתת על ערכים פטריארכאליים. בחברה הישראלית – אין הדבר כך, ומכל מקום אין הדבר כך במגזרים הדומיננטיים שבחברה. הבדלים אלה בין ישראל לערבים במשטר המדיני ובסדרי החברה בכל הרמות – למן המשפחה הגרעינית ועד לרשויות השלטון – קובעים דפוסי התנהגות שונים בסכסוך הישראלי-ערבי על גילויי השונים, בהתמודדות הרעיונית ובשדה הקרב.

עמדותי בהרחבה על חוסר הסימטריה המיוחד את הסכסוך הישראלי-ערבי, דווקא משום שיש נטייה טבעית לחפש סימטריה או הקבלה מנוגדת, ומשום שעלינו להישמר שנטייה זו לא תשבש את יכולתנו לראות את העובדות כהוותן ואת כושרנו לחשוב חשיבה מדינית. ראייה מפוכחת של המציאות, על חוסר הסימטריה שבה, אף היא עלולה להביא לקשיים וראוי לעמוד עליהם, כדי שניטיב להתמודד אתם. הדגשת חוסר הסימטריה שביחסי הכוחות הכמותיים עלולה להביא למורך לב וחולשת דעת, ועל-כן יש לאזן את הנתון הזה בחינוך נכון, המבליט את חשיבותם של גורמים אחרים במאזן הכולל (חוסן חברתי פנימי, רמת מוטיבציה גבוהה, השכלה כללית וכושר טכנולוגי וכו').

מאידך גיסא, כמה מן הקווים של חוסר הסימטריה – מעטים מול רבים, חברה דמוקרטית מול חברה טוטאלטרית, חברה פלוראליסטית מול חברה קונפורמיסטית – עלולים להביא אותנו לנקיטת גישה מתנשאת, מזלזלת ומשפילה ביחס לערבים. יש להישמר מפני גישה כזאת. גישה אנושית אמתית נבחנת בכך שהיא מתקיימת גם ובעיקר ביחס לאלה השונים מאתנו.

היש פתרון לסכסוך?

האם יש לסכסוך פתרון? רבים נוטים להשיב שהסכסוך הוא בלתי פתיר. לאמירה זו יש המקדימים את הקביעה המרגיעה, שיש בעיות שאין להן פתרון. הקביעה הזאת אין להכחשה, שכן בתחום המתימטיקה והמדעים המדויקים יש בעיות ללא פתרון. ואף על פי כן, האמירה הזאת בהקשר הזה היא בגדר הטעיה, כי המלה "פתרון" בענייני חברה ומדיניות היא בעלת משמעות שאולה, השונה ממשמעותה בשאלות חשבון. "פתרון" בענייני חברה פירושו טיפול המרכיב ומקל את הקושי, טיפול המרחיק משבר או מפחית את חומרתו. כאשר אנו שואלים: "מהו הפתרון?" ביחס לסכסוך המורכב והממושך הזה, אנו בעצם שואלים, מהן דרכי הטיפול המתאימות לכל שלב משלביו של הסכסוך. ואם כך נתייחס לשאלה, נקבל ממילא תשובה השונה מן האמירה הסתמית בדבר קיום בעיות ללא פתרון. באמירה זו אין תועלת בדיון על בעיה מדינית ממשית ומסוימת המחייבת טיפול, על כן יש לשלול את התשובה, שהסכסוך הוא בלתי פתיר. בעיות חברתיות ומדיניות מסובכות דורשות מטבען דרכי טיפול מורכבות ומתוחכמות, ורק לעתים רחוקות יהיו אלה דרכים קצרות.

אנו מכירים בכך שאי אפשר לחסל את הסכסוך הישראלי-ערבי בדרך של מהלומה צבאית מוחצת. יש להבין, שאין גם נוסחת פלא דיפלומטית שתוביל לסיום הסכסוך. כאמור, יש צורך בדרכי טיפול, שכמה מהן מצויות בתחום הפעולה הדיפלומטית, ואחרות – בתחומי פעולה אחרים כגון חינוך, פיתוח כלכלי וכו'. הפעולה הדיפלומטית כשלעצמה לא תוכל להשיג את היעד של הסדר מדיני, בשעה שיש פער כה רחב בין העמדות והשאיפות של הציבור הישראלי לבין אלו של הציבור הפלסטיני בשטחים. על כן יש צורך בפעולות שתהיינה מכוונות להביא לשינוי עמדות ולתמורה בהתנהגות הציבור היהודי והפלסטיני. הביטוי הסימטרי המצוי כאן עלול להטעות ולהביא למסקנה שגויה, כאילו התמורה בהתנהגות ובעמדות הנדרשת מכל צד היא דומה, ואין הדבר כך. מכיוון שאין סימטריה בעמדות שני הצדדים, אין גם שיוויון בממדי השינוי הנדרש מכל צד. אין ספק, שהשינוי הנדרש בצד הפלסטיני רב יותר מזה הנדרש בצד הישראלי. אין זה פער בין קיצונים משני הצדדים, אלא פער בין התביעות המוחלטות והמפליגות של אש"ף (המנהיג את הציבור הפלסטיני) לבין תביעות המינימום הלאומי והביטחוני של המחנה המתון בישראל.

התקדמות לקראת הסדר של שלום מחייבת הדדיות. אין די בנכונות לפשרה בצד הישראלי; צריך שיימצאו גורמים הקוראים לפשרה גם בצד הפלסטיני (בעיקר באח"ל, בקרב ערביי השטחים). אין די בחינוך לדו-קיום במגדל העמק, בנתניה וברחביה; צריך שיהיה חינוך לדו-קיום גם בנצרת, בטול-כרם ובשועפאט. הכרח הוא שעמדות הציבור בשני הצדדים לא יסכלו את המהלכים הדיפלומטיים, אלא להיפך – יהיו בסיס למהלכי השלום.

תא"ל (מיל') ישכיה שדמי:

תודה לפרופ' מילסון על הרצאתו המאלפת. אני מתכבד להזמין את אלוף אהוד ברק, סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם, לשאת את דברו בנושא ההפתעה האסטרטגית.

אלוף אהוד ברק:

בעיית ההפתעה האסטרטגית

למלחמת יום הכיפורים נקלעתי מהאוניברסיטה בקליפורניה. הגעתי לארץ ב־8 באוקטובר בערב. זה היה ערב קשה וכמה פנים אפורות כשק עוד חקוקות בזכרוני מאז. ביקשתי לראות את דדו, ודווקא בפניו דימיתי למצוא שמץ נחישות וזוויות השפתיים, אולי אף איזה חיוך. היה זה ספק חיוך על המפגש הבלתי צפוי, ספק מתוך כוונה ויכולת להקרין, גם בשעות הקשות מאד האלה, מה שצריך להקרין על מי שאולי ילכו עוד כמה שעות למלחמה עצמה.

שאלתי אותו: "מה צריך לעשות? לקחת גדוד חי"ר, גדוד טנקים, איפה?" דדו הסתכל בי בעיניו החמות והחכמות, חשב רגע ואמר: "גדוד טנקים, אני חושב, בדרום; ציפורי יסדר לך אותו, אני עסוק". הוא לחץ את ידי ונפרדנו. ציפורי אכן סידר את הגדוד, וירדתי אחר כך לסיני, לאוגדה של ברן, שהצטרפתי אליה מהחוה הסינית בואכה סואץ. כך נפגשתי עם ההפתעה האסטרטגית. מכאן יובן שעל הפתעת יום הכיפורים אינני יכול לדבר כמומחה: לא כמי שראה אותה מהמקום שבו היא נחוות, במטה הכללי, בהנהגה המדינית, וגם לא כמי שחקר אותה בהיכלה של האקדמיה. לא חקרתי אותה. אוכל לדבר עליה כמי שהתרשמותו כחייל והתפקידים שעשה מאז חייבו אותו להתחבט בה ולנסות לברר אותה לעצמו.

15 שנה לאחר מלחמת יום כיפורים, הפתעת יום הכיפורים עדיין מלווה אותנו כזיכרון מעיק, כמעט – כמו שאמר פעם מנהיג בכיר – כטראומה קולקטיבית. מכל מקום היא מהווה נקודת מפנה גם בתולדותינו, ולבטח בצורת תפיסתנו הביטחונית.

במובן מסוים זה מפליא: מבחינה צבאית מדובר בניצחון צבאי אדיר, שפרט לניצחון במלחמת העצמאות, אין דומה לו במלחמותינו. מדינות גדולות וחזקות מאתנו (עם כך שאי אפשר להשוות סיטואציות היסטוריות) קרסו או כמעט קרסו, לאחר פתיחת מלחמה בתנאים של טלטלה כה חמורה. אפשר להזכיר את ניסיונה של צרפת בשנות הארבעים, שקרסה תוך שלושה שבועות מפתיחתה של מתקפת פתע. גם ברית המועצות, עם העומק האסטרטגי הכמעט אינסופי שלה ועם המשאבים האדירים האנושיים והאחרים, נאלצה לסגת כ־1,500 ק"מ עד פרברי מוסקבה לנוכח התקפת הפתע של הגרמנים.

בטווח קצר אמנם הסתמן יתרון או הישג ערבי בתחום המדיני באוקטובר 1973, אך כעבור שנים אחדות הגענו להסדר־ביניים. אחרי שהגענו לשלום עם המדינה הערבית הגדולה והיותר חזקה, אין לי ספק שלמלחמת יום הכיפורים היה משקל נכבד בהבאת הערבים להבנה, או בהבאת סאדאת לסוג ההשלמה הזה. הם נוכחו לדעת, שאם בתנאי ההפתעה האלה – שכמעט קשה להעלות על הדעת טובים

(ארכיון "מעריב")

שר הביטחון דיין והרמטכ"ל דדו

נחרתו בזיכרון הקולקטיבי כעוון של מערכת הביטחון, בבחינת "עד שלא תוכיחו את ההיפך, הרי המצב עלול לחזור על עצמו".

הסיבה השנייה נעוצה לא בתחום המשקע הרגשי, אלא בתחום הניתוח הקר, הרציונלי, של המציאות. הישנותה של הפתעה אסטרטגית היא יעד הגיוני של כל הפעלת כוח ערבית עתידית: זה גם לקח וגם הצלחה, ולכן תהיה נטייה טבעית לחקותה. ההישנות של הפתעה אסטרטגית היא אכן איום ממשי, שצריך להשיב עליו יום-יום ולכל טווח נראה לעין, כל עוד לא הושג שלום בינינו לבין שכנינו (ויעריך כל אחד כמה זמן עוד צריך להמתין להשגתו). על האיום הזה צריך להשיב בהבנת שורשיו, בניתוח מפוכח וקר של הצריך להיעשות ובנקיטת כל צעד העשוי לצמצם את סיכוי ההישנות של ההפתעה האסטרטגית.

ועדת אגרנט מנתה שש סיבות להפתעת יום הכיפורים, שלוש מודיעיניות ושלוש מבצעיות. בתחום המודיעיני: א. הדבקות העיקשת בקונספציה; ב. ההבטחה של ראש אמ"ן להתריא על מלחמה כוללת, התראה שתהיה ארוכה ממשך גיוס המילואים ופריסתם בחזיתות; ג. שפע ידיעות בימים האחרונים, שלא הצליחו לזעזע את הקונספציה, לשנות את ההערכה ולהניע מאמץ נוסף של מערכות האיסוף. בתחום המבצעי: א. איחור לא מוצדק בגיוס המילואים; ב. הסתמכות על אותה הבטחת אמ"ן לתת התראה ארוכה ממשך גיוס המילואים, שבעקבותיה לא הוכנה תכנית מפורטת וסדורה, למקרה שהכוח הסדיר לבדו ייאלץ להתמודד עם מתקפה כוללת סורית ומצרית; ג. גם אחרי ההתראה הוודאית בשבת לא נפרס כוח השריון בדרום באופן אופטימלי.

בסיבות אלו, שמצביעה עליהן הוועדה, נרמזים לכאורה גם כיווני הפתרון. מן הצד המבצעי – ערוך את כוחותיך על-פי כוחות האויב ויכולתם הטכנית (capabilities), ולא על פי כוונותיהם (intentions), כפי שאתה מעריך אותן. מצד המודיעיני – בנה לך מערכת התראה, יכולת איסוף מחקר וגיבוש הערכה, שתבטיח כי הבטחת ראש אמ"ן (לדעת הוועדה שלא בצדק), תהיה אכן מוצדקת ומבוססת. יש חלופיות מסוימת בין שני הפתרונות האלה: אם יש יכולת להבטיח באופן מוחלט התראה מפני מלחמה כוללת, שתהיה ארוכה ממשך גיוס המילואים, אין הכרח לערוך את הכוחות מראש; אם אין הביטחון המוחלט הזה – תשובת הכוחות היא כאילו תשובה משלימה.

הניסיון ליישם רמזים אלה כמרכיבים בפתרון קבוע ושיטתי רחוק מלהיות שלם, והוא נתקל במכשלות סבוכות מאד. ההמלצה המבצעית לערוך את הכוחות בהתאם ליכולותיו הטכניות של האויב, ולא בהתאם להערכת הכוונות שלו – המלצה זו משחררת אותנו, להלכה, מתלות בהערכת המודיעיני. לכאורה, איננו צריכים לדעת או להעריך את כוונותיו; די לנו לדעת היכן פרוסות היחידות ובאלו כוחות, ומזה צריכה להיגזר התשובה מה עלינו לעשות. אולם, לפי שיפוטי, בתנאי המציאות המוכרת לנו פתרון זה אינו מעשי. די אם נתבונן בסוריה עם כ-2,000 טנקים בתוך הרצועה שבין הקו ברמת הגולן לבין דמשק. על היערכות זו מגנים מערך טילי קרקע-אוויר מהיותר צפופים בעולם, 500-1,000 קני ארטילריה (תלוי עד איזה קוטר מונים אותם), 3-4 דיוויזיות (תלוי עד איזה עומק, לביון דמשק,

(צילום: מיקי אסטל – "במחנה", ארכיון צה"ל)

מלחמת יום הכיפורים – רמת הגולן

מהם – הגיעו להישגים שהגיעו, הרי קשה לראות איך אפשר להכריע את מדינת ישראל מבחינה צבאית.

אשאר להיסטוריונים את הדיון בשאלה, אם או באיזו מידה היתה מלחמת יום הכיפורים הכרחית; אבל אוכל להביא את התרשמותי כצופה. במזרח התיכון – כפי שהוא מוכר לנו לא בדיון אקדמי היפותטי ורציונלי, אלא בצורה שבה מעורבים בו היגיון ורגש גם בתודעות ובתפיסות של הציבורים וגם בהכרעותיהם של מנהיגים – היה קשה להגיע לשלום, ללא המבחן של יום הכיפורים. מדוע אם כן תלוי הזיכרון הזה כצל מעל הוויתנוז לדעת, נובע הדבר משתי סיבות:

ראשית, בשעת המעשה, לפני שהתהפך הגלגל, היתה זו טלטלה יחידה במינה בארבעים שנות קיומנו הריבוני – גם לתפיסת הביטחון וגם לאמונו של הציבור ביכולתה של מערכת הביטחון לממש תפיסה זו. ההפתעה האסטרטגית והטלטול לנוכח הפער בין רמת הציפיות לבין המציאות בימים הראשונים –

יחידת מילואים בהמתנה

(צילום: בני חדר – "במחנה", ארכיון צה"ל)

בהפעלה כוללת של סדר הכוחות יכולות להיות השלכות צבאיות ולא פחות מזה אולי אף תוצאות מדיניות בעלות ממד אסטרטגי חשוב. היינו רוצים לקבל התראה גם על ניסיון פגיעה מאסיבית, שבשלב מסוים הסורים עלולים להתפתות אליו; למשל, ניסיון לפגוע בעורף פגיעה מאסיבית בטילי קרקע-קרקע ושימוש בחומרי לחימה כימיים – אף כי יש לסורים סיבות טובות להירתע מזה, ולנו יש תשתית הכנות. התפתות סורית לפיגוע ראווה – 35 אנשים שנהרגים בכביש החוף או הפעלת גלשון בצפון – גם היא מקבלת לפעמים ממדים החורגים מהנוק הפיזי, או מהמשמעות הצבאית הטכנית המיידית. על כל אלה צריכה להשיב ולהתריא מערכת המודיעין. הדבר מחייב אותה לסרוק בעת ובעונה אחת תחומי איום שונים, מהרמה של התארגנות קואליציות למלחמה כוללת ועד התראות על פיגועים בטווחי זמן שונים, משבועות וחודשים ועד שעות או דקות. הדבר מטיל מטלה מורכבת ודורש דרישה קשה, גם בחלוקת המשאבים, גם בחלוקת הקשב וגם בעיבוד התוצאות.

מקור בעיה נוסף קשור ביכולת לתת התראה עמוקה על ציר הזמן. חלק מהקושי נעוץ בנו – אנו

מונים את הכוחות). כוח זה כולו סדיר (להבדיל מהכוח שלנו), הוא צמוד לקו הקדמי, ולסורים יש יכולת טכנית להניע אותו בהתראה קצרה מאד. הניסיון לתת לכך תשובה טכנית ביחסי כוחות, שיהיו מבחינה מקצועית-צבאית משקל-נגד ליכולת שממול, יחייב גיוס רצוף וקבוע של עוצבות מילואים וישבש את שיגרת החיים של מדינת ישראל. המציאות מחזירה אותנו, אפוא, בהכרח, להישענות משולבת על עובדות הפריסה הטכניות ועל הכנה רחבה של ההקשר הכולל שבו אנו נתונים והערכת כוונותיו של האויב.

לשון אחר: כאשר ישתנה ההקשר הכולל, לפי הערכתנו, ויהפוך את הפעלת הכוח או את היציאה למלחמה לאפשרית, נדרשת, או מאולצת מבחינת הסורים – נצטרך לפרוס יותר כוחות מול אותן היערכויות טכניות. למעשה, כל עוד אין ההקשר משתנה במשך שנים, וכדי שלא לשבש לחלוטין את אורח חיינו, איננו נותנים תשובה טכנית מלאה להיערכות שמנגד. התשובה שאנו נותנים משקפת, לפי דעתנו, סיכון מחושב סביר. למעשה, אנחנו חוזרים להישען על ההתראה המודיעינית.

ההתראה המודיעינית היא אכן יסוד עיקרי בתפיסת הביטחון שלנו. התפיסה בתמציתה אומרת קיום גרעין סדיר קטן – בעיקר חיל האוויר, חלק מחיל הים ויחידות סדירות – המופקד על השמירה המיידית של הקו. זה הכוח הראשוני בבלימה, שאליו מצטרפת מסה עיקרית של יחידות מילואים, שצריך זמן לגייסן ולהביאן אל הקווים, ואשר בהימצאן שם יש לנו תשובה מלאה לעצמה הטכנית שמנגד. ההתראה המודיעינית נועדה לגשר על פער הזמן הדרוש כדי להביא את כוחות המילואים אל הקווים.

ההתראה המודיעינית היא, אפוא, נקודה ארכימדית של תפיסת הביטחון שלנו. בהעדר יכולת התראה אי אפשר, לדעתי, לקיים אורח חיים נורמלי במדינת ישראל ובה בעת לתת תשובה מלאה לאיום של צבא האויב. לפי הערכתי, יכולת ההתראה שלנו היום מול האיומים הקונקרטיים טובה משהיתה ערב מלחמת יום הכיפורים, הן בממד מנגנוני הבקרה הפנימיים על ההערכה והפלורליזם בתוך המערכת עצמה, הן בממדים של זרימה רצופה של חומר גולמי אל קברניטים ומקבלי החלטות. אני מקווה, שכך הדבר גם ברמת ההתמודדות עם קונספציות. הסיכוי, שהאויב יחזור על אותה הפתעה עצמה נראה לי קלוש. בכל זאת, חשוב שנאמר לעצמנו, כי הניסיון לתת תשובה מודיעינית לבעייתיות של ההפתעה האסטרטגית אינו פשוט ואף אינו מניב פתרון שלם. מה מקורות הבעיה שלנו, כשאנחנו מנסים לבנות תשובה כזאת?

ראשית, השאלה: התראה על מה? במדינות גדולות מאתנו, עם שולי ביטחון רחבים בהרבה משלנו, די בהתראה אסטרטגית על כניסת המערכת הנגדית למהלך מלחמתי. במציאות המיוחדת שלנו, עם שולי הביטחון הצרים שלנו, אנחנו זקוקים להתראה לא רק על מלחמה של קואליציה רחבה מולנו, ולא רק למקרה שסוריה פותחת במלחמה כוללת בניסיון לכבוש מחדש את רמת הגולן. גם דברים פחותים הם בעלי משמעות אסטרטגית מרחיקת-לכת לגבינו, ומערכת המודיעין שלנו צריכה לתת לנו התראה מפניהם; למשל, במקרה של הפעלת הכוח הסורי למטרות מוגבלות חלקיות – החרמון, רכסי התלים, רכס חזקה, תל אביטל. להישג חלקי של הסורים ברמת הגולן, ברצועה הראשונה של המוצבים שלנו,

בעת ההכנה למלחמה ברמה לאומית בכל מדינה – ובפרט במדינה טוטליטרית – מתקבלות ההחלטות בתוך גרעין מצומצם וסגור מאד של אנשים, לפעמים גם בראשו של אדם יחיד. ההכנות ברמה הלאומית של התשתית יכולות להימשך חודשים ארוכים, וכך אפשר לשחוק את יכולתנו להבחין בשינויים האמורים לתת את ההתראה.

במדינה הרוצה לצאת למלחמה אין צורך להכין מאגרי דלק, מנות דם ומסכות גז בשבועות או בימים האחרונים, ובכך לספק התראה לצד שכנגד. אפשר להכין חודשים ואפילו שנים מראש. כך יצומצם מאד המרווח של "הרעש", שבו עלינו להבחין ב"סיגנל", ונידרש – זמן רב לפני הלחימה עצמה – לתת תשובה, האם במצב המוכנות הזה ברמה הלאומית, פריסת הכוחות מספיקה או אינה מספיקה, ומהי מידת הסיכון המחושב שאנו נוטלים באי גיוס המילואים.

כל המרכיבים הללו מקשים לקבוע מראש את מרחב ההתראה. כמעט בלתי אפשרי לקבוע מראש ולו גם 3–5 ימים קודם לכן, בביטחון רב או מוחלט, שלא תיתכן באותו פרק זמן פעולת אויב מקפת. ברור, שבהקשר הנוכחי מערכת המודיעין יודעת להגיד בביטחון כמעט מלא, שבחמשת הימים הקרובים לא תהיה מלחמה נגד סוריה. הבעיה היא לקבוע מראש בכל מצב, שצפויה מלחמה כוללת – גם במצבים עמומים. המלה מראש תוכל לשמש בסיס לתכנון אופרטיבי ולתפיסת ביטחון; לא עכשיו, כשאין בעיה, אלא כשהאופק שלנו מתענן בצורת השתנות ההקשר, הפעלת מטוסים, היערכויות, כוננות. זאת איננו יודעים להבטיח, והמסקנה העיקרית מכך היא ההכרח ללמוד לחיות בסביבת אי-ודאות, שבה המירב שהמודיעין יכול לתת הוא פחות מביטחון מלא; לחיות כל הזמן, כל יום מחדש בשגרה וגם במצבים עמומים, בסביבה של פתרון סביר וסיכון מחושב. יש לשמור על העירנות והרגישות לגבי השאלה, מתי ישתנה ההקשר ויהיה צורך לפרוס את עיקר הכוח או לגייס את עוצבות המילואים. עצם המודעות לסביבת אי-הודאות שבה אנחנו חיים כל הזמן, למה שהמודיעין אינו יכול לתת – מודעות זו נראית לי חלק חשוב מאד מהפתרון.

מאליה עולה השאלה, אם בתוספת משאבים, למערכת המודיעין, אפשר לשנות את המצב ולהשיג התראה מוחלטת. אם כן, אולי אכן כדאי להשקיע משאבים. דומני, כי התשובה לכך שלילית, מאחר ששורש הבעיה איננו טכני. לא ניתן על-ידי תוספת 10–20 מיליוני דולר לשנה לשנות מצב זה מיסודו. ואין הכוונה, שהמערכת המודיעינית אינה צריכה ליהנות מעדיפות – היא צריכה והיא גם נהנית. אבל גם בדברים כאלה יש להיזהר, שמא נגיע לאבסורדים. גם לו היינו משקיעים מחצית מתקציב הביטחון במודיעין, והיינו יכולים להשיג סוג כזה של שלמות, הרי אפילו ההתראה – גם הנכונה וגם הודאית – איננה חוסכת את המלחמה. במתחים הכבדים שבהם נתון תקציב הביטחון, תבוא הקצאת משאבים להשגת התראה מוחלטת על חשבון יכולתנו להתמודד עם האויב, שלגביו קיבלנו התראה. העניין המודיעיני זוכה לתשומת-לב גבוהה מאד בסדר העדיפויות בהקצאת המשאבים, גם בין המלחמות. לדעתי, כך יהיה גם בעתיד.

האם היו לנו כישלונות בהערכה כן. היו רבים, ויהיו גם בעתיד. היו גם הצלחות. אינני יכול לומר

(ארכיון "מעריב")

פגישת אסד וחוסין

מפעילים מערכות איסוף, המבוססות על טכנולוגיות מתקדמות מאד ופרוסות במערכים רחבים בכל רחבי המדינה. בחלקן אלו טכנולוגיות רגישות מאד לתקלות שונות – החל מתקלות טכניות, דרך תקלות הקשורות בחילופי היום והלילה, וגמור בכאלה הקשורות במזג האוויר. יתרה מזאת, חלק מהדברים, שאנו מנסים לגלות ובאמצעותם לבנות את ההתראה, תלויים באויב, בשיפוטו ובמטרותיו; הוא מצדו מבקש להעלים מאתנו את הכנותיו ופעילותו וכן להטעות אותנו, גם מתוך הבנת החשיבות של השגת הפתעה. ראוי לזכור, כי בלב הערכים מקנן ספק, אם ביום הכיפורים אכן ימצו עד תום את גורם ההפתעה; כי העובדות על ההיערכות הערבית נחשפו, ובצה"ל היתה כוננות ג' כבר מיום ששי. אף-על-פי כן קיים אצלנו ויכוח, אם ניתן היה להגיע להפעלה מוקדמת יותר של הכוח על בסיס אותן העובדות. ניסיון למצות את היתרונות שבהפתעה יכול להוביל את האויב לנטילת סיכונים, דוגמת אי-השלמה עד תום של מערכת ההכנות.

נוסף על כך: ההתראה שלנו מניחה מציאות שגרה מוכרת, מעין "רעש" מוכר. אנו מניחים, שבעת המעבר אל התהליכים של כניסה ללחימה, נבחין בשינוי ב"סיגנל", על רקע ה"רעש" המוכר. אבל

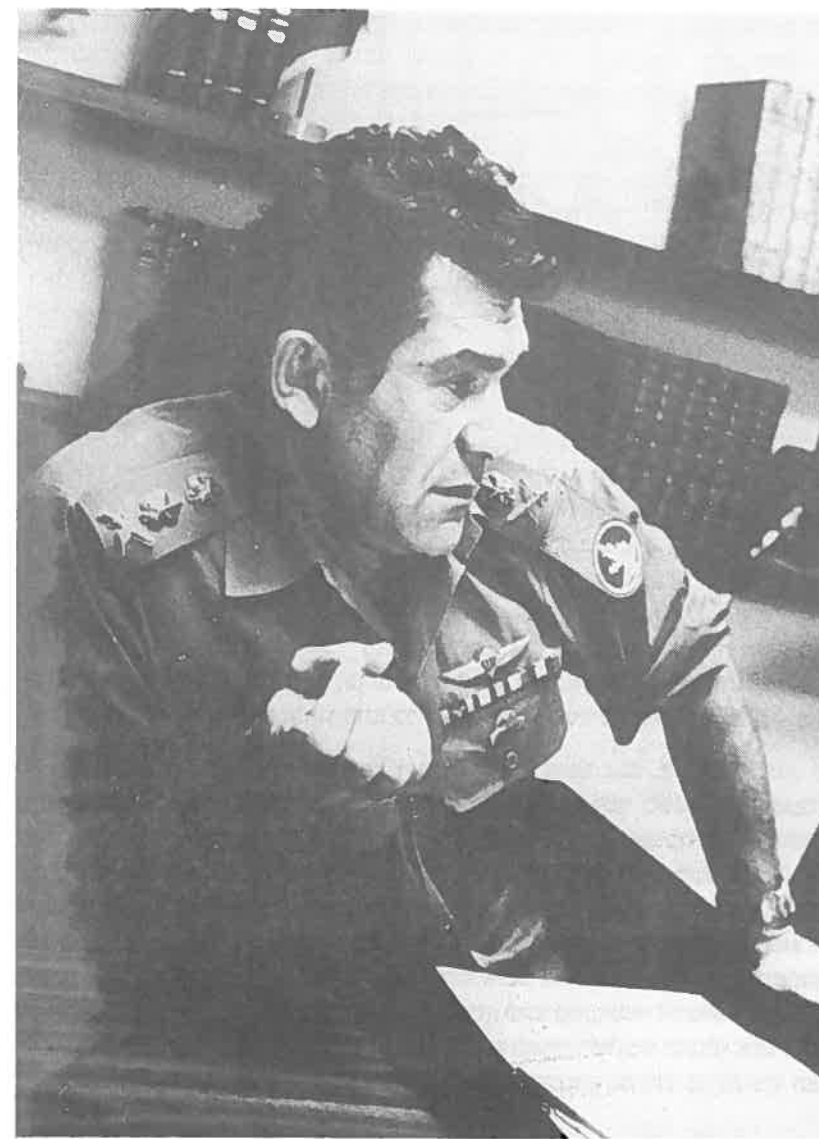
(צילם: מוריס קושלבץ – "במחנה", ארכיון צה"ל)

שכל הכישלונות היו הכרחיים, אבל הם עובדה מוגמרת, ועם עובדות צריך להתמודד. האם רק ההערכה המודיעינית נכשלה במלחמת יום הכיפורים? היא אכן נכשלה. ללא הכישלון הזה היו כל פני מלחמת יום הכיפורים שונים, אבל נכשלנו בדברים נוספים.

נכשלנו באי-מיצוי האיסוף. קובץ ידיעות טוב ממקור מהימן יכול לשנות את התמונה כהרף-עין ולחבר מחדש הערכה שגויה אל קרקע המציאות, גם מול תפיסות מגובשות.

נכשלנו גם בראייה מבצעית, בהערכת-חסר של האויב, בציפיות-יתר מהמערכת שלנו במצב של הפתעה. נכשלנו בתפיסה מוטעית של המציאות שתפתח, אם אכן נימצא במצב של הפתעה.

לדעתי, ישנה גם הוגה הדדית בין שתי השגיאות האלה. הערכה מודיעינית ממעיטה ושקטה מולידה במערכת המבצעית תחושה שעוד תבוא התראה כלשהי. ואילו ביטחון אג"מי ביכולתנו לקעקע

(צילם: אסף קוטין, ארכיון "מעריב")

במהירות כל סוג של התנגדות משרה, במודע או שלא במודע, תחושה במערכת המודיעינית, שגם אם היא טועה, ייתכן שהטעות אינה חמורה או גורלית. אינני בטוח, שאנו נקיים משגיאות – לא רק מבצעיות אלא גם מדיניות. ייתכן, שהדבר נעוץ באקלים מדיני חברתי, מתנשא במשהו, שבו נעוצה פרשנותנו את יכולתו הכוללת של האויב, אולי על רקע ההישג המדהים של מלחמת 1967. זה לא צוין במפורש בוועדת אגרנט, ואני אומר זאת בזהירות, כי לא חקרתי את הדבר. קל לי יותר לנסח את הנחתי כשאלות ולא כקביעות: האם לא חטאנו בהערכת־חסר של יכולת הערבים להתאים את מטרותיהם ליכולתם, ודווקא ליכולתם המוגבלת לפי הבנתם? זה חל על הרמה האסטרטגית וגם על הרמה הטקטית. הם בנו את החי"ר עתיר הנ"ט במשימה פשוטה וקשוחה כביכול, אבל עם יכולת לעמוד מול טנקים, לפחות בתרגולות הקרב כפי שהכירו אותן מהתרגולים שלנו, באמצעות התצפיות לפני המלחמה. האם לא טעינו בהערכת יכולתם לשלב ראייה מדינית וצבאית כוללת ולהלחין שלפעמים הישג צבאי חלקי או אפילו תבוסה טקטית בשדה הקרב יכולים להצמיח הישגים בתחום המדיני? האם לא שגינו בהערכת יכולתם להכין מתקפת פתע ולבצע אותה?

הלקח נראה לי תקף גם היום. אויבינו מסורבלים וכבדים מעט בחשיבה ובביצוע, ואף דוקטרינרים וקשוחים בביצוע. אבל לא הייתי מזלזל ביכולתו של החייל היחיד להילחם בתוך תנאים הפשוטים, כל עוד התכנית לא נעקרה משיווי משקלה. לא הייתי מקל ראש ביכולתן של האליטות שלהם.

אני יכול להעיד על עצמי: נקלעתי למדיעין ב־1976 כאלוף משנה צעיר. לא קראתי עד אז מעולם חומר מדיני. כשראיתי לראשונה חומר הפורס בצורה מסודרת את חשיבתו של אסד, התרשמתי עמוקות מהשיטתיות, המורכבות ועומק החשיבה האסטרטגית של מנהיג ערבי, שעד אז קראתי עליו רק בעיתונים. הלקח הזה נראה לי תקף גם היום. בסכסוך או בהתכתשות יש לפעמים נטייה לגמד את היריבים, או לחילופין, לעשות דמוניזציה שלהם. שתי המגמות מסוכנות, כי הן מפריעות לטפל בהם טיפול נכון ויעיל.

אקלים מדיני חברתי אטום וחשיבה מבצעית ומודיעינית מסוגרת עלולים להוליד שגיאות, שיביאו אותנו לרמות הפתעה אחרות.

עד כאן עסקנו בסוג הפתעה שאיננו כלי־לגבי ה"מה", אלא לגבי ה"מתי". אבל יכולים, כאמור, להיות סוגים מורכבים יותר של הפתעה, שהם תוצאה של תהליך הדרגתי ארוך, המבשיל מתחת לפני השטח, משנה את כיוון החשיבה ואת תוכני הפעולה שמתכנן הצד השני, ואנחנו מצדנו איננו מבחינים בו, כי "ננעלנו" על מה שאנחנו חושבים שיכול לקרות. מפני זה עלינו להישמר כל הזמן. אינני מכיר דרך טכנית להישמר מכך, אלא בקיומן של פתיחות ורגישות בכל המעגלים האלה.

הערה אחרונה לעניין הקונספציה. שלמה גזית אמר, ובצדק, כי קונספציה היתה מאז 1975 למלה גסה ולא בדיון. מקור הבעיה אינו בקיומן של קונספציות. מבנה ההכרה ותהליך החשיבה האנושית אינם מאפשרים טיפול בבעיות מורכבות או חשיבה מופשטת, ללא קיום קונספציות לגבי המציאות. הבעיה

היא כשקונספציה יחידה מתגבשת וננעלת למעין דוגמה קשיחה, שאי אפשר לקעקע אותה על־ידי עובדות, נחרצות וברורות ככל שיהיו. פתרון סוגייה זו, לדעתי, הוא בהצבת מספר קונספציות מתחרות להבנת המציאות, בכל זמן ובכל רגע נתון, ולתת לזרם העובדות והידיעות לעזור לנו להכריע בין הקונספציות האלה.

הבעיה של הערכה מודיעינית אינה טכנית. מקורה עמוק וקשור במורכבות החיים, שאיננו יכולים לתפוס אותם עד סופם. בהערכות המודיעין נשאר מרכיב כבד מאד שאינו ניתן למדידה. והוא משמש כר נרחב להפעלה של איטואיזציה יוצרת. במובן זה מעשה ההערכה המודיעינית הוא מעשה אמנות, לא פחות מעשייה טכנית. הדבר מתסכל, כי בעניינים שיש לתת להם בסופו של דבר תשובות בפריסת כוחות ובהפעלת כוח, היינו מעדיפים שיטה שיש בה פתרון טכני – כלומר, אם רק נעשה את כל הצעדים הדרושים, מובטח לנו להגיע לתשובה הנכונה. אין לכך ערובה, אך יש דברים שאפשר לעשותם כדי לשפר את הסיכוי לתשובה נכונה: איכות אנושית גבוהה במערכת ההערכה; בקרה בלתי־תלויה על העבודה, בלי לפגוע באחריות להערכה המודיעינית; מסירת חומר גולמי לקברניטים שהם פרשנים אינטואיטיביים טובים מאד של המציאות בהרבה מקרים; ניהול דו־שיח גלוי ופתוח אתם ושמירה קפדנית על עצמאות פנימית של כל המערכת שעוסקת במודיעין.

לסיכום, בתנאים המיוחדים שלנו אין במערכת ההתראה פתרון שייתן תשובה מוחלטת. יש מקום למאמץ משולב מכיוונים רבים, שמושקעים בו אמצעים רבים, ולפעמים כרוכים בו גם סיכונים. יש ליצור יכולת מודיעינית כוללת גבוהה, תוך מודעות שגם אז אין היא מבטיחה פתרון שלם. יש לדרוש ממנה להתריא לא רק על היערכויות, אלא על ההקשר הכולל ועל הכוונות הקונקרטיות של האויב. יש להחזיק כוח פרוס, שיספק תשובה חלקית כל הזמן, ולבחון אותו מדי יום מחדש, מול ההקשר והכוונות. יש להעניק משקל מרכזי להבנת הפעולה בסביבת אי־הוודאות. יש לשמור על עיניים פקוחות הרואות את המציאות נכוחה. יש לכרות אוזן קשבת ורגישה לכל שינוי בעבר השני. יש לשמור על ראש קר ופתוח ויד בוטחת בעת הביצוע.

יכולתנו במודיעין, בתשתית של כוחות, טובה בהרבה משהיתה ביום הכיפורים. אולם זה נכון גם ליכולת של האויב. מתחוללים שינויים לא־מעטים על פני השטח, ובתהליכים הדרגתיים מתחתיו. על חלק מהם רמזתי בדברי, ואנחנו נותנים עליהם את הדעת.

מושב שני

יור' - השר חיים בר-לב:

אתכבד לפתוח את המושב השני בהרצאתו של מנכ"ל משרד הביטחון, דוד עברי, על פיתוח וייצור של אמצעי לחימה.

אלוף (מיל') דוד עברי:

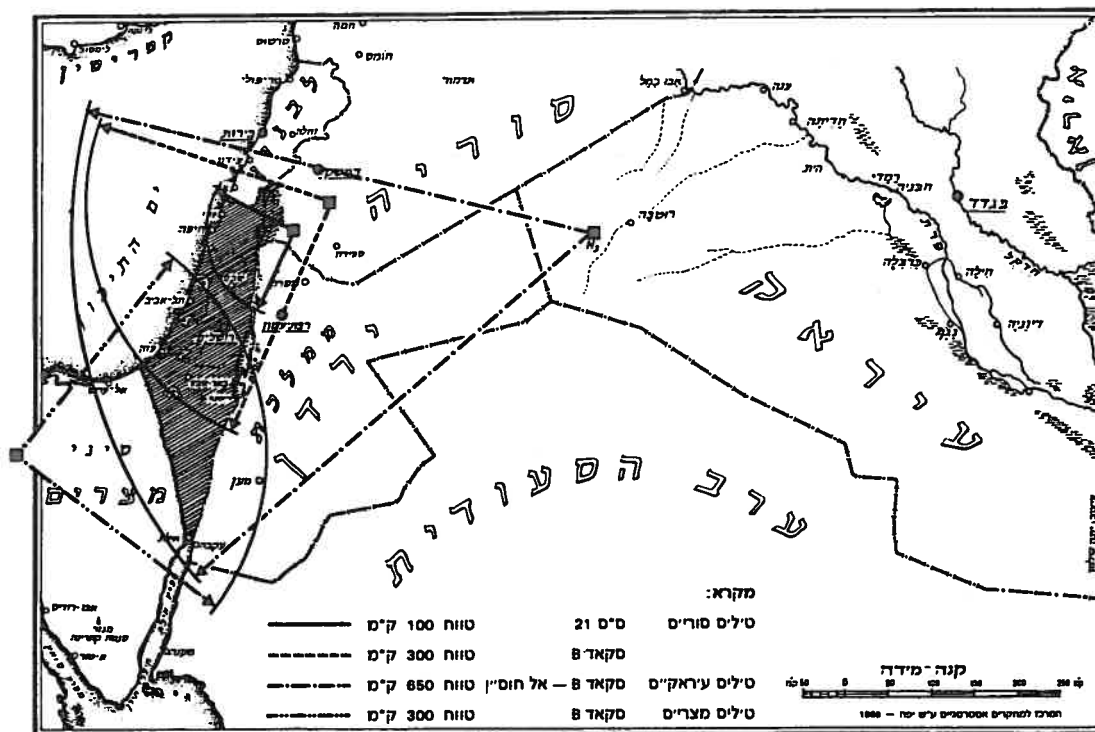
פיתוח וייצור של אמצעי לחימה

בתכנון רב-שנתי קשיח טמון מלכוד. אין להכניס מחקר-ופיתוח לתכנית הרב-שנתית. מיתארי העתיד, לוגיים ככל שיהיו, צופנים בחובם רכיבים בלתי צפויים, שיש להתכונן לקראתם. סביר, כי המוכנות תגדל, אם מדיניות הפיתוח תופרד ממדיניות הייצור. הבטחת היעדים האסטרטגיים-לאומיים היא מטלת-על במדיניות הפיתוח, בעוד ייצור האמל"ח צריך להיגזר מן התכנית הרב-שנתית של הגוף המצטייד. נוסחה פשוטה לכאורה. מרכיבים רבים, תכתיבים ושיאפות יצרן-צרכן (משתמש) עוד יתערבו בהמשך תהליך הפיתוח והייצור.

מטרת הפיתוח והייצור, בהגדרתה הבסיסית, לפתח במהירות ובעלות ייצור מיזערית אמצעי לחימה ואמצעי עזר ללחימה, שיהיו יעילים, בעלי דיוק רב ופשוטים לתפעול בכל תנאי הקרב והזירה. אולם הנושא בכללותו מורכב ורחוק מהגדרה פשטנית. בהמשך דברי אנסה להיכנס לעומקם של דברים.

יש להפריד הפרדה ברורה בין מדיניות הייצור לבין מדיניות הפיתוח. מרכיבי התחומים שונים אלו מאלו, וחיבורם יחד יגרום נזק. מדיניות הפיתוח צריכה להיגזר מתפיסת הביטחון ברמה האסטרטגית. היעדים האסטרטגיים-לאומיים קשורים בבניית תשתית - בהכשרת כוח-אדם והגדרת מוקדי ידע של כוח-אדם - ובראייה ארוכת-טווח (בממד ההצטיידות). מלבד יעדי-העל ארוכי הטווח (האסטרטגיים-לאומיים) מצוי כמובן גם היעד האופרטיבי הנגזר מראיית הכישורים הנדרשים לצה"ל כגוף הלוחם.

מדיניות הייצור וההצטיידות מותנית, באופן ישיר וחד-ערכי, בתכניות הרב-שנתיות של הגוף המצטייד, קרי צה"ל. היעדים הרב-שנתיים וההצטיידות נגזרים, אפוא, מתוך הכישורים הנדרשים מצה"ל בנושא ההרתעה, ההתראה, הכושר ההגנתי והכושר ההתקפי.

טווחי טילי קרקע-קרקע נגד ישראל: סוריה, עיראק ומצרים

מדיניות המחקר והפיתוח לעומת זאת אינה תלויה ישירות בתכנונים הרב-שנתיים. יותר מכך, היא צריכה להשפיע על התכנונים הרב-שנתיים. אולם בדרך-כלל הנטייה היא להכניס גם את המחקר והפיתוח בתכנית הרב-שנתית - דבר שלא נכון לעשות.

בתהליך אקדמי, כשמכניסים תכניות רב-שנתיות, יש נוהל תכנון מחשב לוגי ומסודר. על-פי התפיסה המקובלת, הצרכים המבצעיים הם פועל-יוצא מניתוח שדה הקרב העתידי, הערכת האיום, הערכת היכולות של צה"ל - ואלה במסגרת מיתארים שונים, צפויים ואפשריים. לכאורה דרך חשיבה מסודרת מאד, הגיונית, אך למעשה טמון בה מלכוד. בכל שלב תכנוני מצויים רכיבים של חוסר ודאות. המחקר והפיתוח בעתיד צריכים להמציא תשובה לאותם רכיבים, לתת מענה לנעלמים בשדה הקרב העתידי,

שכרגע אינם ידועים לנו. ואולם דווקא שדה הקרב העתידי רווי רכיבים נעלמים רבים הקשורים במחקר ובפיתוח (יש בו כמובן גם רכיבים אחרים, הערכתיים: המדינות שיעמדו מולנו בעימות, תכניות ההצטיידות שלהן וכו').

דוגמה מוחשית לרכיבים נעלמים כאלה היא הימצאות טילי קרקע-קרקע בסעודיה. כולנו עומדים בהפתעה מול נתון זרתי זה, לרבות ארצות-הברית כמעצמה. ביסוד ההפתעה כמה רכיבים:

- ★ עצם הימצאם של טילי קרקע-קרקע בסעודיה.
- ★ מקור רכישתם: סין.
- ★ טווח הפגיעה: כ-2,500 ק"מ.
- ★ עיתוי הגילוי (שנתיים התרחש התהליך עד לגילוי וגם זאת באמצעות מעצמה אחרת).

האיום המוגדר והרכיבים הבלתי צפויים

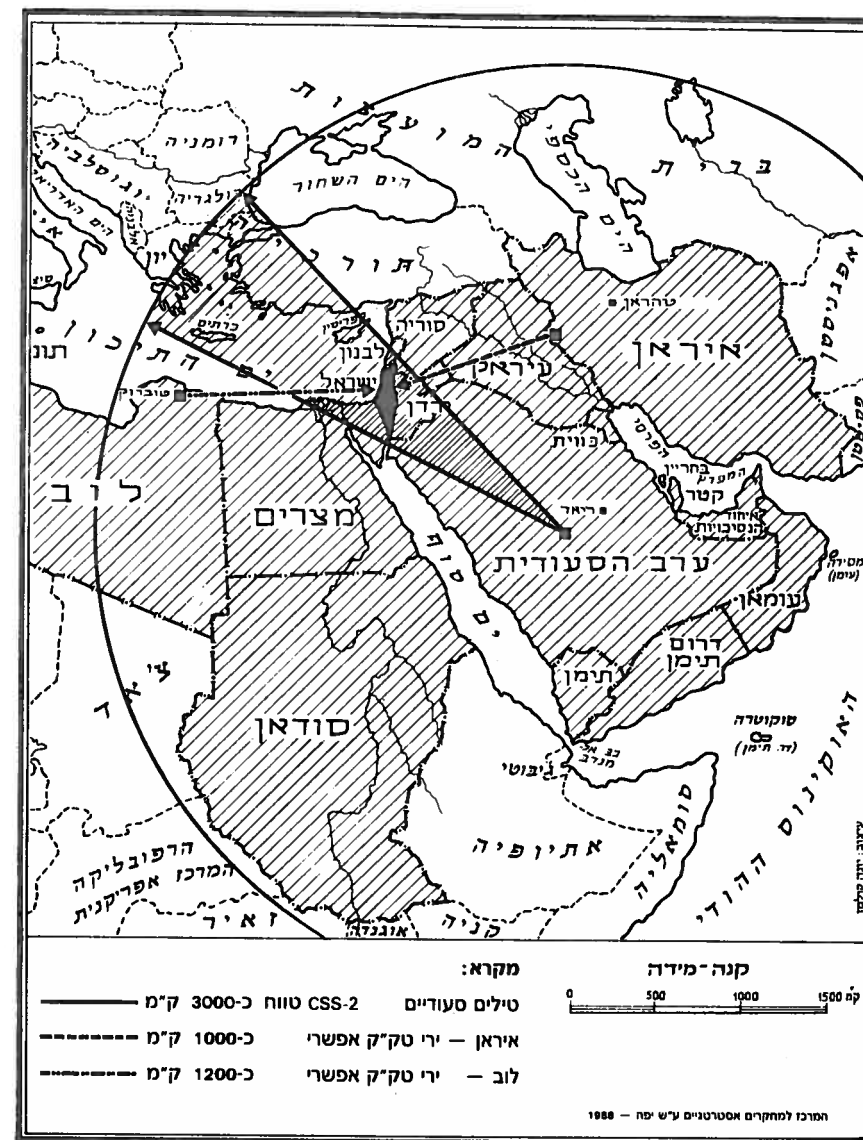
בניית שדה הקרב העתידי בראייה קשוחה, בשביל התכנית הרב-שנתית, עלולה לנטרל חלק מהאיומים הצפויים באמת – וזאת בשל ראייה המתמקדת אך ורק מול האיום המוגדר לנו על-ידי המודיעין. מלבד האיום המוגדר קיימים רכיבים רבים בלתי צפויים היום, או בלתי נראים, או הנראים דמיניים, ועלינו להיות מוכנים לקראתם, להכין להם תשובה.

בתהליך התכנון הרב-שנתי מנתחים מיתארים ולאחר מכן נכנסים לתכנית הסד"כ. השאלה היא, אם אין המיתארים האלה עלולים להרוס את הפיתוח. לדוגמא, לפני 1977, טרם בוא סאדאת לירושלים, היו דרישות מיבצעיות לפיתוחים שונים לגיזרה המצרית (למקרה של חציית התעלה). הפיתוחים תאמו גיזרה מסוימת ומיתארים מוגדרים. האם היום הם ישימים? האם המאמץ של אותו זמן נכון וישים לעשור הבא?

שינוי במיתארים מהותי לנושא הפיתוח מבחינת עיתוי, צרכים ופיתוח מיוחדים (מניסיון אישי: פיתוחים מיוחדים הם שסיפקו את התשובה בלוחמת האוויר ובהשמדת סוללות הטילים בבקעת הלבנון במלחמת לבנון).

לעתים פיתוח מוצלח מאד של אמצעי לחימה מסוים בעיתוי מוקדם יכול לשנות את התפיסה האופרטיבית של צה"ל בצורה מסוימת או בתחום מסוים; לדוגמא, כלי נשק מסוים, שמגיע לזירה בעיתוי מוקדם, משנה את סדרי הקדימויות וההצטיידות. ואם, בנסיבות אלה, כבר הוכנה תכנית קשיחה בהצטיידות, ייתכן שלא תהיה די גמישות להכניס את הפיתוח הנדרש החיוני – שדווקא אותו יש להכניס במהירות למלאי, ועל חשבון הצטיידות אחרת, כדי להיות אפקטיבי ובזמן המוקדם ביותר. קשיחות יתר בתכנית הרב-שנתית עלולה לגרום מגבלות אפקטיביות.

המסקנה המתבקשת היא שצריך להבדיל באופן חד-משמעי בין מדיניות הייצור למדיניות הפיתוח. מדיניות הייצור היא חד-ערכית, קשורה ומותנית בתכניות הרב-שנתיות של צה"ל (עליה להיות גמישה די הצורך, כי התכנית הרב-שנתית אף היא מתקנת את עצמה עם השנים).

טווחי טילי קרקע-קרקע נגד ישראל: סעודיה, איראן ולוב

טנק המרכבה

(דובר צה"ל)

בתשתית. המגבלה היא, שבפיתוח פלטפורמות עיקריות מפתחים קו ייצור לכמות קטנה. אם קו הייצור גדול, נכנסים לתהליך של OFFSET. חלק מהתעסוקה מופנה למדינות השותפות באותה עיסקה.

שאלת קו הייצור חיונית לא רק לגבי היצוא או לגבי תעסוקת העובדים – עניין חשוב כשלעצמו – אלא כדי להבטיח כושר השבחה. הכלל: אם אינך מכיר את הקרביים, לא תוכל להכיר את המבנה ולא תוכל לתת תשובה בזמן מיידי של איום. לכן יש לקיים בארץ תשתית פיתוח להשבחה, להבטחת רצף תחזוקה ולשיפורים בפלטפורמות עיקריות.

מציאת תשובה לאיום אלקטרוני חדש מצריכה מכלול ניסויים מתוחכמים. יש להכניס את רכיב האיום

על מדיניות המחקר והפיתוח להיות מנותקת – כמובן לא לחלוטין – מהתכנית הרב-שנתית הצה"לית: עליה להתאים לתפיסה האסטרטגית של המדינה, ועל פיה לספק צרכים ולתת תשובות לאפשרויות ולנסיבות הנוצרות בשטח.

יעדי המחקר והפיתוח ויעדי הייצור

בשנים האחרונות נעשו אמצעי הסיוע ואמצעי העוזר ללחימה חשובים לא פחות ממערכת שליטה ובקרה מסוימת, או מאמצעי לחימה עיקריים למטוסים ולטנקים.

מטלת-על בפיתוח אמצעי הלחימה ואמצעי הסיוע ללחימה היא להבטיח תשובות לפערים ולצרכים ייחודיים.

כולנו מחפשים את ה"ג'וקרים" של המלחמה העתידית. ה"ג'וקר" הזה, שלא כמו בקלפים, טוב בדרך-כלל לטווח מוגבל ולזמן קצר.

הזמן הוא גורם מכריע בפיתוח ולא ניתן להעריכו מראש (מרווח הזמן העכשווי בין ההחלטה לבין פיתוח האמצעי הישים בשדה הקרב יכול להימשך אף כ-15 שנה). ההצטיידות, לעומת זאת, הרבה יותר קצרה, ועוד קצרה ממנה החלטת ביצוע וכניסה למלחמה.

תכונת יסוד הנדרשת מאמצעי הלחימה היא אורך-חיים מערכתי רב: כלי שעליו ניתן להלביש סוגים רבים של אמל"ח, או תת-מערכות: כלי שיוכל להיות מושפע עם הזמן, לתת תשובה לאיומים חדשים או לאתגרים חדשים, ביניהם תחום אמצעי הנגד, שבו כושר התגובה יותר איטי והוא הולך ומתייקר.

קיימים גם אילוצים אסטרטגיים. לפעמים נעצר הפיתוח של רכיב קטן וזול יחסית, בגלל סיבות תקציביות, וזאת אף שכבר הושלם פיתוח מערכות הטיילים המודרניות. לפעמים הדרישה מיידיית ומתחילים בתהליך פיתוח מחדש של אותו פריט קטן, הבולם בינתיים את המערכת הגדולה של מערכות נשק טובות מאד.

פיתוח ייחודי

באופן כללי, ניתן לומר כי רווח מעין מוטו: נפתח מערכות נשק רק אם ישנה סבירות שצה"ל אכן יצטייד בהן. תפיסה זו מקובלת עלי, כשמדובר בהצטיידות. ואולם כשמדובר בהשקעה בפיתוח או במערכת נשק, התניה זו אינה מתאימה: להיפך, היא עלולה לפגוע באותה תשתית של פיתוח, שבאמצעותה רוצים לתת תשובה לתמורות שדה הקרב ולתפיסה האסטרטגית של ישראל; לדוגמא, פיתוח גוף מטוס. יש בפיתוח תפיסה של שטח חתך מכ"מ ורכיבים נוספים, שאחרים לא יוכלו לספק לנו, אלא עלינו ליצור אותם ולהתאימם לצרכינו. לפיכך, אי אפשר לגשת לנושא בצורה כוללת, אלא יש לפתח לגופו של עניין ובהתאם לנסיבות הייחודיות.

רכיב האיום

נתון מרכזי במדיניות הפיתוח הוא כי יש לשמור על כושר השבחה של מערכות, ולשם כך יש צורך

ספינת דבור

קבלת ההחלטות בשלב זה יפסיד שנה־שנתיים בתחרות השוק, ועמן תאבד האטרקטיביות שלו בשוק.

לגבי כמות החשיפה, קיימות אפשרויות למנוע חשיפה מוחלטת (לסרס חלק מהמערכות, כמו שהן בתחום האלקטרוני או המחשוב, או לעצב תמונה של גירסה אחרת ליצוא).

שינוי טיל או מערכת נשק כרוך כמובן בהשקעה נוספת. לפיכך, הנטייה, בשל היעדר תקציב מתאים, לשותף פעולה עם מדינות אחרות. אולם, למעשה, נוצר מצב קיצוני: הסכם שיתוף הפעולה מטבע הדברים משעבד. כל צד רוצה לוודא שהוא מקבל את התמורה המגיעה לו, בכסף ובידע. אף־על־פי כן, בפיתוח מערכות נשק עיקריות בדור החדש יהיה שיתוף הפעולה בגדר כורח, ויחד עם זאת, הוא יכול להועיל מבחינת הייצור והיצוא.

סיכום

מדיניות הייצור בתחום אמצעי הלחימה חייבת להינתק לחלוטין ממדיניות הפיתוח. מדיניות הפיתוח נגזרת מן המדיניות האסטרטגית הכוללת של המדינה, ואילו מדיניות הייצור קשורה בקשר חד־ערכי לתכנית הרב־שנתית.

מטבעה, מדיניות הפיתוח מורכבת ואינה קלה להגדרה. עם זאת, ביסודה מצוי נתון קבוע: עליה להיות גמישה, ל"רוץ" לאורך זמן בהתאם לבעיות, לתמורות שדה הקרב ולפתרונות התקציביים.

למחשב, לנסותו בתנאי הדמיה (סימולציה) קרובים ככל האפשר למציאות, לצפות ולבחון תגובות אפשריות ועל־פי הנתונים לקבוע את התשובות האפשריות באמצעים המצויים.

הכושר לבחון את האיום החדש, האלקטרוני, ולתת לו תגובה – שצריכה להיות מהירה למדי – גם הוא חייב בתשתית. לשם כך נחוץ כוח־אדם במוקד הידע.

כפילויות בפעילויות התשתית

ההתמודדות בין הצורך לשמור את מוקד הידע הנכון לבין האילוץ לרכוש כלי למלאי – היא התמודדות קשה מאד, ובדרך כלל אינה יכולה להיבחן בצורה אובייקטיבית ברמת המשתמש. יש, אפוא, צורך בשליטה תקציבית, שמטלה העיקרית להקצות למוקדי פיתוח משאבים על־פי אמות־מידה בדוקות. בנושא זה, הנטייה הטבעית של התעשיות היא לקבל כסף רב ושל המערכת הצבאית לקנות ציוד. תפקידה של מערכת הביטחון לרסן את שתי המגמות הללו ולאזן ביניהן. כאן מגיעים לתחום הפעילויות בתשתית.

היצרן התעשייתי מעוניין בתשתית, ומכך נגזרות כפילויות רבות. אין זה פשוט להגדיר, כי תחום המשימה רחב ומורכב. למשל, בתחום משימת אוויר־קרקע או קרקע־אוויר, או נ"ט – הרכיבים המרכיבים את המשימה, החל באיתור המטרה וכלה בהשמדתה, הם משותפים למערכות רבות. הדברים מותנים זה בזה ופולשים זה לתחומו של זה. קשה לפיכך להגדיר למישהו תחום התמחות, והתוצאה היא מיגזר אמל"ח נוסף – תתי־מערכות. אך גם תשובת תתי־מערכות לטיל מסוים יכולה להיות בתחום הלייזר, ואחרי כן בתחומי ההטעיה האלקטרו־אופטיים, ולאיום אחר – בתחום הציוד, בתחום הניהוג והניווט וכו'.

אולם על אף עמעות התחומים, חייבים להגדירם בהגדרה חד־משמעית וחד־ערכית, שתמנע כפל התמחויות. קביעה כזאת אמנם לא לגמרי נכונה בתחום הפיתוח מבחינת היצרן מקבל ההחלטה (ייתכן שמצויים רעיונות ומוקדי ידע בחלק מהמפעלים האחרים), אך היא הכרחית.

עיתוי החשיפה

שר הביטחון מינה לאחרונה ועדה מדעית, שמשימתה להגדיר אמות־מידה לשטחי פיתוח ולהתמחויות, אמות־מידה שבאמצעותן יימנעו כפילויות תשתית והשקעות יקרות ומיותרות. אם אכן תצליח הוועדה לקבוע מספר אמות־מידה אפקטיביות, אולי יהיה קל יותר לתפל התמחויות ולמנוע כפילויות.

היבט נוסף במדיניות פיתוח האמל"ח וייצורו הוא היצוא הביטחוני. ביסוד היצוא הביטחוני קיימת שאלת חשיפת האמל"ח, שלה שני מרכיבים עיקריים: עיתוי החשיפה וכמות החשיפה.

מועד העיתוי חייב להבטיח שלא ייחשף אמצעי לחימה חיוני, ויש להחליט בנקודה מכרעת ביותר: לצאת עם תחום הפיתוח המצוי בדינו, כאשר בו בזמן מתחילים להיכנס לשוק מוצרים תחרותיים, אך בעל הפיתוח עדיין אטרקטיבי ועליו להקדים את האחרים בשנה־שנתיים. מי שמהסס ומתעכב בתהליך

ח"כ מרדכי גור:

חינוך, מוסר ורוח צה"ל

בתחילת דברי, ברצוני להתייחס בקצרה לנושאים, שהועלו פה קודם לכן והקשורים למלחמת יום הכיפורים ולוועדת אגרנט.

ועדת אגרנט לא עסקה בתחום המדיני! סגן הרמטכ"ל, אלוף אהוד ברק, הזכיר בדבריו את האפשרות, לפיה ייתכן כי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים לא נשקלו כל המחשבות הנדרשות בתחום המדיני, וכתוצאה מכך לא ננקטו כל הצעדים המתאימים.

ואכן, לפי הערכתי – ואני נתקלתי בכך מיד עם התמנותי כרמטכ"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים – שורש הבעיות האחרות היתה המדיניות, שהתבססה על התפיסה, שסטטוס-קוו מדיני אפשרי לאורך זמן. לא בכדי מדברים על אחדויות מיניסטריאלית או על אחדויות מדינית, שכן צריך לבדוק, מהי המדיניות שבמסגרתה פועלים מערכת הביטחון וצה"ל.

התפיסה ששלטה, לדעתי, היתה כבר פועל יוצא של ההערכה, כי לאחר ארבעה ניצחונות ישראלים במלחמה, שוב לא יפעילו ארצות ערב נגדנו כוח צבאי להשגת שאיפותיהן הלאומיות, וכי אנו נוכל לאורך זמן להכריע ולהכניע את שכנינו, ללא תהליכים מדיניים, אלא רק בכוח עוצמתנו המוכחת בעבר.

להוכחת הסוגייה, עד כמה מסוכן עלול להיות העימות בין הידיעות ובין הערכת המודיעין והשפעתה על החלטות מבצעיות, אני רוצה להביא דווקא מדבריו של מי שהיה פעמיים חבר בוועדות הקשורות למודיעין, יגאל ידין ז"ל, ודווקא בהקשר של תהליך לקראת שלום ולא לקראת מלחמה.

עזר ויצמן בהיותו שר ביטחון נפצע יומיים לפני ביקור הנשיא סאדאת בירושלים, ויגאל ידין החליף אותו. יום לפני הביקור זימן אותי ידין אליו ותבע לגייס שתי אוגדות, לאור ידיעות, שהצטברו במשך כ-3 חודשים והצביעו על כך שעלולה לפרוץ מלחמה.

כאן המקום לציין, כי בדיון של ועדת השדים לענייני ביטחון, שהתקיים זמן קצר קודם לכן, אמר ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, לראש אמ"ן, שלמה גזית, בהקשר של תקיפה מצרית אפשרית: "כבר היה ראש אמ"ן אחד [בהתכווננו לראש אמ"ן ערב מלחמת יום הכיפורים], אשר הניח שהמצרים חוששים מאתנו, וייתכן שאתם חוודים על אותה טעות". עניתי לראש הממשלה, כי מרגע השמעת ההערכה המודיעינית סיים ראש אמ"ן את חלקו, ויש להחליט אם מגייסים כוחות מילואים. ציינתי, שהמטה הכללי המליץ שלא לגייס. ואכן, הוחלט שלא לגייס.

מטוס כפיר

שאלות ותשובות

שאלה: לדברי דוד עברי, זמן רב דרוש לפתח אמצעי לחימה חדש. כיוון שכך, האם אין לשמור פיתוחים שכאלה לשעת מבחן אמיתית, דהיינו מלחמה כוללת, ולא להשתמש בהם, כפי שנעשה, למשל, במלחמת לבנון, שבה נראה שחיל האוויר חשף אמצעי לחימה חדשים שלו?

אלוף (מיל') דוד עברי:

מה זו שעת מבחן אמיתית? בין אם זו מלחמת ששת הימים, או יום הכיפורים או לבנון, הרי מבחינתנו האיום הוא שאלת חיים. ברגע שהוחלט על יציאה למלחמה, הרי המשימה היא לסיימה במהירות ובמספר אבדות נמוך ככל האפשר. כל מלחמה חושפת אמצעי לחימה. אגב, אינני חושב שבמלחמת שלום הגליל חשפנו את האמצעים כולם. נדמה לי, שיותר מכול נחשף הכושר שלנו להשמיד את טילי הקרקע-אוויר.

האם לא היה עלינו לחשוף את הכושר ולתקוף בלבנון ולהשמיד בכושר הקרבי של הצבא? התשובה לכך היא חד-משמעית.

שאלה: האם ביצוא הביטחוני שלנו איננו פוגעים בעצמנו, כי היצוא אמנם מכניס לנו כסף, אבל החשיפה היא גדולה, והאמצעים מגיעים גם לחילות אחרים?

אלוף (מיל') דוד עברי:

היצוא חשוב מבחינה כלכלית. קו ייצור לתחמושת קלה של "גליל", למשל, יכול לספק במשך שבועות מספר את כל התצרוכת השנתית של צה"ל. כדי להחזיק את קווי הייצור ואת העובדים יש צורך בהכנסות מן היצוא הביטחוני. כאמור, מתי ואיך חושפים אמצעי לחימה ליצוא ביטחוני זאת מדיניות, שצריכה להינקט באופן מבוקר ונכון.

(צילום: צביקה ישראלי, ארכיון "מעריב")

מתפרעים בשכם

לכן, כשמדובר על המשך תהליך השלום, נראה היום, עקב האינתיפאדה, שללא התייחסות רצינית לשאלה הפלסטינית, יקשה מאוד להתקדם בתהליך השלום. אם שני הצדדים יגלו את ההתייחסות המדינית הנכונה, לא של האנכרוניזם העכשווי ולא של סטטוס-קוו כוחני, אלא של ניסיון למציאת דרכים חדשות לעתיד, אזי ייתכן שגם האירועים העוברים עלינו היום ייחשבו בראייה היסטורית כפתח להבנה מדינית ישראלית-פלסטינית מרחיקת ראות יותר.

מכאן אפנה לנושא הרצאתי, ואפתח בהצגת מספר שאלות, המעסיקות את הציבור הישראלי.

האם האירועים בשטחים ופעילות צה"ל נגד זורקי האבנים, האם אלה משחיתים את הצבא? האם הם פוגעים בעוצמת צה"ל במידה כזאת, שהוא מאבד, או עלול לאבד, את כושר הלחימה שלו בשדה הקרב הפתוח עם צבאות ערב?

לפי הערכת, אין לחשש הזה שום אחיזה. צה"ל יכול, צריך ומסוגל להתמודד עם העימות בשטחים,

(דובר צה"ל)

סאדאת בבואו לישראל, 1977

והנה עתה, 36 שעות לפני ביקור סאדאת, בא יגאל ידין וממליץ, בהתבססו על אותו מידע, לגייס את כוחות המילואים; שוב התנגד המטכ"ל ומערך המילואים לא גויס.

כלומר, אפילו תוך כדי מהפך של תהליך שלום, כפי שהתרחש אז, עדיין ריחפו השאלות של הערכת מצב מדינית-צבאית נכונה. לכן אני מזדהה באופן מוחלט עם ההנחה, שגם בעתיד דבר לא יחליף את החשיבה העקבית והמפורטת, בייחוד כאשר מדובר בסכנת מלחמה.

אתיחס להערכה נוספת, שהזכיר סגן הרמטכ"ל, לפיה ייתכן מאד, שללא מלחמת יום הכיפורים, אי אפשר היה להגיע לשלום עם מצרים. המצרים היו צריכים להרגיש את תחושת ההישג והשוויון, כדי שיוכלו להיכנס למשא ומתן עם סיכוי להצלחה. גם בווינגטון סברו, כי צריך לאפשר למצרים לנצח קצת יותר, לישראלים להצליח קצת פחות, ואז אולי ייווצר האיזון הרגשי, שיאפשר לשני הצדדים להיפגש לא בשדה הקרב, אלא סביב שולחן המשא ומתן.

והצבא עיונים מעמיקים, בחשיבה אקדמית כוללת, בנושא מלחמת העתיד על כל השלכותיה. יש לבדוק את ההתפתחויות האפשריות שלה וגם את אמצעי הלחימה. ומוטב שמנהיגי ארצות ערב דהיום לא יחזרו על השגיאה הפסיכולוגית-פוליטית-אסטרטגית, שעשה נשיא מצרים עבד אל-נאצר בחקופת המיתון שלנו בשנים 7-1965.

שאלה נוספת, שנשאלת בציבור הישראלי מדי פעם היא, אם השנאה, שבה נתקלים חיילי צה"ל היום בשטחי יהודה, שומרון ועזה, איננה עלולה לפגוע בהנעה (מוטיבציה) ובעוצמת הרוח של הלוחם הישראלי?

ובכן, אני כופר בכך, שנאה לכשעצמה יכולה לפגוע בערכים חינוכיים חיוניים; כמובן, בתנאי שהשנאה הזאת, מבחינתנו, מושתתת לא על יוזמה שלנו, אלא על כך שהשונאים אותנו מאיימים על קיומנו. השנאה יכולה להיות גם בסיס להנעה חיובית. אין מקום לדאגה, שמא ייפגעו חיילינו נפשית. הם יתבגרו! אולי התבגרות בלתי נעימה, אך רובנו עברנו תהליך זה, וניתן להתמודד אתו בהצלחה. לפי מיטב הכרתי, האירועים בשטחים – עם כל מורכבותם – אינם צריכים לפגוע בעוצמתו הרוחנית של צה"ל. אני מעריך, שגם את המשבר הזה יעבור צה"ל כשהוא שלם, גם בכוחו וגם ברוחו.

עם זאת, יש מספר בעיות שאי אפשר להתעלם מהן. עד מלחמת-העולם השנייה, היתה למלחמה המסגרת הבלעדית שלה, שבתוכה הוסכם על מוסר שלה בלבד. הדבר בא לידי ביטוי גם ביחסים שבין הרמה המדינית והרמה המבצעית: חופש הפעולה של המפקדים היה גדול הרבה יותר. וכיוון שלמסגרת המלחמתית היה מוסר משלה, נוצרו שתי חברות שונות, זו של העורף וזו של החזית. השינוי שהתחולל בא לידי ביטוי מהותי במלחמת קוריאה, ומי ששילם על כך ראשון היה הגנרל מקארטור, שהודח מתפקידו על-ידי הנשיא טרומן. הגנרל מקארטור לא הבין, שהמוסר של הצבא שלאחר מלחמת-העולם השנייה, במה שמכונה בפי הצרפתים "מלחמות חתרניות", היה מוסר שונה. אלו היו מלחמות שחרור – שחרור מדיני, פוליטי, חברתי, או כולם גם יחד.

מיותר לציין, שהגורם המרכזי החדש במלחמות אלה הינו התקשורת המודרנית, המגיעה לכל אזור כמעט בזמן ההתרחשות עצמה. היום שוב אין הבנים יוצאים למלחמה לשנים, ואיש אינו יודע מה מתרחש; היום – הבנים נלחמים את המלחמות בשדה הקרב, וההורים צופים בהן בבית כמעט בזמן התרחשותן. אנחנו מחויבים ונדרשים לנקוט עמדות מוסריות בסלון ביתנו מול הטלוויזיה, כלפי מצב שבו החייל והמפקד נתקלים בשדה הקרב. מדברים בשדה הקרב ובבית כאילו בתנאים שווים, וכמובן אין זה כך. אבל המוסר נשאר כביכול אותו מוסר, והאנשים בבית נוטלים לעצמם את הזכות לשפוט את ההתנהגות המוסרית של מפעיל הנשק בעקבות הצפייה בטלוויזיה וקריאת העיתון. הצבאות בעידן התקשורת המודרנית חייבים להתחשב במציאות החדשה. אחרת, איך אפשר להסביר את העובדה שמעצמות כמו ארצות-הברית וברית-המועצות נכנעו לכוחות מורדים ועיריית מדוע הן לא יכלו להפעיל את מלוא עוצמתן? הסיבה נעוצה בתקשורת, שבה הדברים נראים אחרת. כך נוצר המצב האבסורדי, שמעצמה ככל שהיא חזקה יותר, היא מוגבלת יותר בהפעלת כוחה.

מתפרעים בהר הבית

(צילם: יוסי זמיר, ארכיון "מעריב")

על-פי התנאים שם, ואין זה פוגע כהוא זה ביכולתו בשדה הקרב הפתוח. הראיה הטובה ביותר לכך הן ההיתקלויות המוצלחות עם המחבלים בלבנון בעת האחרונה. המיומנות והמסירות הופגנו על-ידי אותם המפקדים והלוחמים, אשר שירתו בשטחים מספר חודשים. עתה הם עוסקים בביטחון שוטף מול אויב מסוג אחר, ומציגים את מיטב ערכי הלחימה של צבא בכל הזמנים.

הצבא יכול לעמוד בכך מבחינת החינוך והאיתנות הרוחנית. יש דוגמאות היסטוריות, אשר מוכיחות שצבא בהיקף כשלנו מסוגל להעמיד את כוחות הנפש הנדרשים מול צרכים שונים. עלינו לדון בסוגיית השטחים בנפרד ובעוצמתו של צה"ל במלחמה כוללת בנפרד. אין להעביר את הקשיים הטקטיים המקומיים, שיש לצבא עם זורקי אבנים ונשים מפגיות, אל עוצמת ההרתעה ועוצמת ההכרעה בשדה הקרב. העוצמה הזאת קיימת ותמשיך להתקיים, אם החשיבה המדינית-אסטרטגית שלנו תהיה נכונה.

לשמחתי, במקביל לאירועים ביהודה, שומרון ועזה, נערכים במסגרות שונות של מערכת הביטחון

במשך השנים הורגלנו לערכים מוחלטים: צודק – לא צודק. מלחמות השחרור למיניהן משנות את כל מערכת הערכים הזו. כיצד נקבע מי צודק: ארצות-הברית היוצאת להגן על ערכים דמוקרטיים וכו' או ויטקונג שנלחם על החופש, העצמאות והריבונות שלו; הסובייטים, או האפגאנים. המלחמות האלה כבר אינן מלחמות של צדק מוחלט מול רוע מוחלט, אלא מלחמות של צדק מול צדק, ומהו המוסר במלחמה כזאת?

ואם קשה לקבוע מיהו הצודק, איך אפשר לקבוע מהם כללי המוסר הנכונים? ויותר מכך. האם אותו חוק מוסרי חל לגבי מעצמה, אשר מסוגלת להפעיל עוצמה גרעינית, ולגבי גופים אשר נאלצים לנהל את המאבק שלהם בדרכי טרור וגרילה?

התשובות לשאלות האלה מסובכות דיין, מכדי שנוכל לקבוע במסגרת הזמן המצומצמת שלנו שבמדינת ישראל, אשר מדי פעם נקראת להפעיל את מלוא עוצמתה, לא יכול להיות זמן מעבר מוסרי בין עימות צודק או לא צודק.

אלוף (מיל') דוד עברי צדק באומרו, כי במלחמה חייבים בראש ובראשונה לנצח, אחר כך דנים בהמשך. כך גם בעימות המתרחש היום ביהודה, שומרון ועזה. אלא שכאן המעבר ממצב של שלום למצב של עימות כולל כמעט שאינו קיים בזמן, ולכן על מדינת ישראל מוטלת המחויבות בדרגה המדינית, האסטרטגית, הטקטית ובהתנהגות של הלוחם, לשמור על רמת צדק ומוסר. אנחנו נלחמים על קיומנו, ויש צד אחר, הטוען שהוא נלחם על קיומו. אנחנו ממשיכים את מלחמת הריבונות שלנו למדינה יהודית ועדיין נאבקים על זכותנו להתקיים, ויש כאלה שנאבקים, כמעט באותו שם ובאותן הנוסחאות, נגדנו. עלינו להתנהל כל הזמן על השביל הצר הזה של צדק מדיני ושל מוסר לוחמים. אי אפשר לצפות, שחייל בשדה הקרב יגלה מערכת מוסרית שונה מזאת, שלפיה הוא חי בעורף. החייל מאזין לרדיו, קורא עיתונים וצופה בטלוויזיה, כמו אלה שבעורף. אין לו הזמן ולא המסגרת המקצועית לפתח תפיסת לחימה מוסרית אחת, לכן, לא רק שהעוצמה הישראלית הפנימית טמונה בתחושת הצדק והמוסר, שבלעדיה אין הנעה למלחמה מתמשכת כמו זו שבה אנו נמצאים, אלא שכדי לקיים את תחושת הצדק הזה, צריכה להיות מחויבות של כל הרמות המכריעות – פוליטיות וצבאיות.

לכן כשדנים באירועים דוגמת אלה בשטחים, אי אפשר לבוא ולומר – קודם יעשה הלוחם את המלאכה כולה! מוכרח להיות תהליך מאוזן, שווה ומקביל של כל הרמות השותפות למערכה, ועל כולן חייבת לחול אותה מערכת של מחויבות, צדק ומוסר.

מכל השיחות, שקיימתי עם דוד ז"ל, לא אשכח שתיים: חודשיים לאחר שנתמנה רמטכ"ל, היה לנו מבצע בדרום לבנון – ערפאת ואנשיו היו אמורים להגיע למפקדה של "אציעקה" בנבטיה. התקיים דיון בשאלה, אם להשתמש בפצצות העלולות לפגוע בסביבה, או ברקטות שהן פחות הרסניות. הדיון היה ממושך ונוקב, והפיתוי לשימוש בפצצות היה חזק, אולם דוד סיכם שנשתמש ברקטות. כך בתחום המחויבות המוסרית ברמה שנושקת במדיניות, ולמרות שמדובר היה בהנהגת אש"ף.

(צילם: ראובן קאסטרו, ארכיון "מעריב")

חיילי צה"ל בסמטאות הקסבה בשכם

השיחה השנייה התקיימה בסוף מלחמת יום הכיפורים. אמר לי דוד: "אין לי ספק, שהייתי רמטכ"ל מצוין במלחמה. אבל אני מודה, שלא האמנתי כי מתרחשת מלחמה, עד שנפלו הפצצות הראשונות, ועל כך אני חייב ורוצה למלא את חובתי ולתת את הדין". הוא הזכיר אדם אחד שאתו היה מוכן להתפטר, ורק שניהם יעשו זאת, אלא שלא נסתייע הדבר בידו מסיבות שונות. כלומר, גם בתחום של המחויבות המוסרית האישית, היתה לו תביעה ברורה וחד-משמעית, למרות תחושתו החיובית לגבי דרך ניהול המלחמה.

מכאן עולה, כי השאלה המרכזית היא, האם צה"ל יכול לעמוד בעימותים מתמשכים, במלחמת הפתעה ובמלחמה יזומה, במלחמת מנע ובמכה מקדימה, במערכה בשדה הפתוח או בהתמודדות עם זורקי האבנים ונשים מפגניות – האם הוא יכול לעמוד בכל אלה ולשמור על דמות של חברה צודקת ומוסרית? לדעתי, התשובה על כך היא חיובית במלואה, שכן ביסודו של המאבק מונח הצדק היהודי לקיום מדינה

מושב שלישי

רב שיח בנושא: ביטחון ישראל בעשור הקרוב

יור"ר – אלוף (מיל') צבי זמיר:

בקביעת הנושא לרב־שיח, הגדרת הזמן "העשור הקרוב", עלולה להטעות. הרי איש מהיושבים באולם הזה – גם אם הוא שייך לאלה הסבורים, כי נפתח פתח לדיון משמעותי לשלום וכי בעשור הקרוב יושג שלום – אינו מאמין שבעיית הביטחון של מדינת ישראל תוסר מסדר היום הציבורי. יתר על כן, יכולתה של ישראל לשמור על השלום, באמצעות מאמצים מדיניים והתכוננות צבאית, בוודאי תימצא בעמדה גבוהה בסדרי העדיפות הלאומיים. לכן אני מציע, כי הדוברים ברב־שיח זה יתרכזו בשאלה, מהם השיקולים והצדדים, שעלינו לנקוט בעשור הקרוב, כדי להבטיח את ביטחונה של ישראל בעתיד.

אם מותר לעשות פרפרזה על דברי מארסטה־טונג, אזי העשור הינו בבחינת צעד אחד בדרך ארוכה של ביטחון ישראל. צעד זה צריך שיוביל בכיוון הנכון, ועליו להוות בסיס איתן לצעדים שיבואו בעקבותיו. יש האומרים, כי בראייה היסטורית עשור הוא תקופה קצרה. ייתכן שאמירה זו נכונה, כשמדובר במדינות כמו סקנדינביה, אולי חלק ממדינות אפריקה, גם בכך אינני בטוח. אולם למדינת ישראל בהווה ולעתידה, כל יום שעובר הוא בבחינת עשור שנים. יום שחולף הינו לעתים יום שהחמצה בו הזדמנות, שספק אם תחזור. דעותינו בדבר ההזדמנויות, שניתנו לנו ולא נוצלו ובזבזו, בוודאי חלוקות. קיים בתוכנו ויכוח נדוש מרוב שנים ודיבורים, לטובת מי מהצדדים פועל הזמן. המתווכחים ודאי יסכימו, שהזמן פועל לרעת מי שמבזבזו לשוא.

המשאבים, שמשקיעה מדינת ישראל מאז קיומה לביטחונה, ומחיר הדמים ששילמנו כדי להדוף את הקמים עלינו, העלו את ההגנה על קיומנו לראש דאגותינו, עד כי יש הנותנים לביטחון ערך עליון, בבחינת יעד לאומי.

בבואנו להתמודד עם הנושא המקיף ברב־שיח זה, מוטב שנעמיד את גורם הביטחון במקומו. ביטחונה של מדינת ישראל מתגשם, כאשר לה ולקברניטיה יש מידה דרושה של חופש פעולה כדי להגשים את מטרות המדינה. במלים אחרות, הביטחון צריך לתת לנו את החירות לבחור את דרכנו להשגת יעדינו הלאומיים. לכן נבקש מחברינו הדוברים, שעה שהם באים לסקור את צורכי ביטחונה של ישראל בעתיד, שיעמידו לנגד עיניהם את יעדיה הלאומיים של ישראל. בבואנו להגדיר מהם יעדינו, אין טוב מהפנות מבטנו לעבר החזון הציוני, אשר בפולמוס השורר בינינו מהווה עדיין את המכנה המשותף לרובנו.

יהודית והצדק הפוליטי שבשמו אנו מדברים על דו־קיום עם שכנינו, ושכנינו מדברים על חיסולנו. לא מכבר העבירו לנו ראשי אש"ף מסר נוסף מסוג זה: אברעיאד אמר, כי מדינה פלסטינית כוללת את תל־אביב, חיפה וכדומה, וערפאת הזכיר לנו, לקראת יום ירושלים, שניפגש על חומותיה.

בעימות המתמשך הזה, ישנן כל הסיבות שאנחנו נהיה גם צודקים, גם חזקים וגם מנצחים – וזהו בעצם המסר החינוכי העיקרי. עלינו לוודא, שבכל עת ובכל הרמות אנו מנהלים את המדיניות הנכונה, אשר נותנת לצדק ולמוסר למצוא את מקומם במסגרות הלחימה השונות.

שאלות ותשובות

שאלה: הניתוח שלך הוא קלאסי ליחסים בין צבא ומערכת אזורית, ונדמה לי, כי אצלנו יש להציג בכיוון הפוך. בישראל אין זה נכון שהצבא מפתח ערכים מיליטריסטיים בגלל המציאות שבה הוא נתון ועומד מול ערכים אזרחיים בחברה האזרחית, אלא ההיפך הוא הנכון. צה"ל, כבעבר, ממשיך לפתח את הערכים האזרחיים שלו – מוסר הלחימה, טוהר הנשק וכו', ואילו דווקא בחלקים מהמגזר האזרחי מתפתחים ערכים ממין אחר. כלומר, הצבא אינו עומד בפני דילמה מוסרית, אלא בפני מתח ביחסיו עם חלק מהמגזר האזרחי, המפתח ערכים בלתי מוסריים.

ח"כ מרדכי גור:

לא זו בלבד, שאינני מתעלם מהנקודה החשובה שהעלית, אלא אף אמרתי, שהמחויבות לשמירת הצדק והמוסר מוטלת על כל הרמות. ללוחם, הנתון בעיצומה של סערת הקרב, קשה לשמור על הערכים הבסיסיים שעליהם חונך ושהם חיוניים לעוצמת הצבא. לכן מקבלי ההחלטות הם אשר צריכים להתבסס על אותם ערכים, ותפקידם למנוע במידת האפשר מהלוחם לעמוד במצבים בלתי נעימים, ולעתים קרובות גם לא הכרחיים. ולכן יש פה תלות וקשר הדדיים.

יש להפריד במפורש בין עימות פוליטי ברמה הפוליטית ובין הכנסת הלוחמים, חס וחלילה, לעימותים כאלה. הדרג הפוליטי צריך לנסות ולגמד ככל האפשר את העימותים הפנימיים העלולים להתעורר בקרב הלוחמים. זו המחויבות של כולם, ולכן הרחבתי את היריעה מצה"ל לחברה כולה. כאשר אדם מתפקד במסגרת הצבא, הוא מתפקד במסגרת השליחות הלאומית.

השאלה היא, מהם הסדרי הביטחון הדרושים לנו, כדי שמדינת ישראל תהיה מדינה המכנסת יהודים במולדתה ההיסטורית, המהווה מקור השראה, ביטחון וכבוד לפזורה היהודית על פני תבל, וכמובן מעניקה ביטחון לאזרחיה. הביטחון הפיזי אינו התנאי היחיד והבלעדי, אשר נותן חופש פעולה לקברניטי המדינה במדיניותם. חוסן כלכלי ואחדות לאומית (קונצנוס) גם הם בבחינת תנאים הכרחיים.

ברבי"ש ז"ל ברצוננו להתרכז בתנאי הביטחון הדרושים, מתוך ידיעה, כי לביטחון יש משקל מיוחד ורב ערך. הזמן העומד לרשותנו קצר, ולכן אבקש מהדוברים להתרכז בשלוש שאלות מפתח: א. מהן מערכות היחסים בין האזרחים היהודים לבין אלה שאינם יהודים במדינת ישראל; ב. מהם הסדרי הביטחון בגבולותינו, בעיקר בגבולנו המזרחי; ג. יחסינו העתידיים עם הפלסטינים באזור יהודה, שומרון ועזה.

אלוף (מיל') מאיר עמית:

ברצוני לפתוח את דברי בשתי הערות: הראשונה – איננו יכולים להפריד את בעיית הביטחון, או הגישה לפתרון בעיות ביטחון, מהמתרחש בחיי היומיום במדינה, בעיקר משום שאיננו חושבים במונחים אסטרטגיים של טווח ארוך. יש לי הרגשה, שאופק החשיבה לטווח ארוך אינו הרבה יותר רחוק מאשר טווח החציות. ההערה השנייה: בבסיס דברי – ואין זה חשוב לאיזה פתרון נגיע – מונחת העובדה, שעלינו להיות חזקים, והכוונה לחוסן פנימי, חוסן כלכלי וכי'. פה אני מפנה אצבע מאשימה כלפי המנהיגות שלנו. אינני חושב, שמנצלים את תחושת המשבר הקיימת היום בציבור בארץ כדי לתפוס את עצמנו בציציות ראשו ולעשות את הדברים הדרושים. היו מנהיגים בעבר שניצלו משברים כדי לעשות משהו. אין ספק שאנחנו עוברים היום משבר מסוים, וכאמור, המנהיגות אינה מנצלת זאת.

אביא את דברי בקצרה, מפני שבזמן המוקצב לי אי אפשר לכסות את הנושא. כמו כן אדבר במושגים כלליים, כי לא ניתן ואף לא צריך לפרוש בפירוט ובפומבי תכניות אופרטיביות לפתרון. אתם, היושבים באולם, תצטרכו לקרוא בין השיטין.

את נקודת המוצא שלי מהוות שתי שאלות: האחת – לאיזו מדינה אנחנו שואפים? אני עצמי רוצה במדינה יהודית, ציונית, דמוקרטית ואיכותית. זו שאלה חשובה, ואל תקלו בה ראש, כי היא קובעת גם איזו מדיניות ביטחון יש לנו. השאלה השנייה – האם יש למדינה כזאת מקום במזרח התיכון? האם אנחנו איננו נטע זר, מוקע, שאין רוצים בו ואין לו סיכוי להיות פה? האם איננו בבחינת תופעה חולפת? ולכן אענה בשלילה. והא ראייה, כל המכיר את בעיות המזרח התיכון יודע, כי הוא אינו מיקשה אחת, אלא מסכת של יריבויות. לכן, אם מדיניות הביטחון שלנו תיעשה בחכמה ובשכל, עליה להתבסס גם על עניין הקואליציות. נושא זה של קואליציות פוליטיות במזרח התיכון התחיל עוד בימי בבל ואשור. באומרי "קואליציה" אינני מתכוון לכך, שאנו באים בעצמנו להשליט סדר חדש במקום אחר, דוגמת לבנון.

הננו עדים למספר תהליכים במזרח התיכון, שיש להתחשב בהם. עלינו לקחת בחשבון, שקיימים הקצנה לאומנית, רדיקליות, העדר אחדות, אינטרסים מנוגדים, מאבקי כוח, מאבקים פרטיקולריים, מאוויים לאומיים ספציפיים. אסור לנו לשגות בחלומות ולחשוב, שבגלל כל זאת, לא יפנו נגדנו. לדאבוני הרב, המכנה המשותף של כל הכוחות המנוגדים הפועלים בשטח הוא השנאה לישראל והרצון לפעול נגדה. דבר נוסף, שיש להתחשב בו, הוא שבמערכות האלה יש עליות וירידות. מחר, לדוגמא, מלחמת איראן-עיראק תסתיים, וכך בוודאי יקרה. יחד עם זה, אני משוכנע שהפיצול בעולם הערבי יימשך, ולנו יש מקום לתמרן בתוכו.

העקרונות של מדיניות הביטחון הם:

- א. בראש ובראשונה ליטול יוזמה ולא לזנוב באירועים ההיסטוריים.
- ב. הכרה בריאליזם וגם במנטליות של המזרח התיכון. העובדות לא תשתנינה, גם אם נסרב לראותן.
- ג. צריך להתבסס על אינטרסים משותפים עם גורמים באזור. לדעתי, אחד הגורמים – ככל שהדבר יישמע משונה – שיש לנו אינטרס משותף אתו הם דווקא הפלסטינים. גם אם האינטרסים המשותפים הם חלקיים, ואינם חופפים, עלינו לנצל אותם, כדי לקדם את המטרות הבסיסיות שלנו.
- ד. יש להקטין, ככל האפשר, את החיכוך בינינו ובין תושבי יהודה, שומרון ועזה, ובלי להוריד מערך הזכויות ההיסטוריות שיש לנו על האזור הזה.
- ה. ריכוז המהות היהודית ישראלית ולא מהילתה.
- ו. הישענות על אינטרסים גלובליים. הבעיה שלנו, אשר אינה פחות חשובה מהעיות עם הערבים, היא יחסינו בעיקר עם העולם המערבי. אם ניצור אנטגוניזם, לא נוכל לתקן זאת. עלינו לגייס את המערב לצדנו ולחדול מן הגישה של "אנחנו ואפסנו עוד".

לדעתי, הבעיה החמורה ביותר הניצבת בפנינו מבחינת מדיניות הביטחון היא בעיית היהודים; הבעיה השנייה – ערביי ישראל, והבעיה השלישית – הפלסטינים. זה גם סדר העדיפויות שלנו. כלומר, בראש ובראשונה, חיזוקה של ישראל, ואין זה חשוב מה יהיה הפתרון. אנו לא נהיה צד במר"מ, אם לא נהיה חזקים. ושוב, יש להדגיש, שהכוונה אינה עוצמה צבאית בלבד, אלא עוצמה כלכלית, חברתית, התיישבותית, מוסרית, תרבותית.

לסיכום, עלינו לשקלל נכונה את היתרונות ואת החסרונות של מהלכים, בלי ניואנסים משיחיים, אבל ברגליים הניצבות איתן בנוף הישראלי. אנחנו צריכים מדינה יהודית קטנה, מוצקה, מוסרית ומקרינה, העדיפה על מדינה פרושה ורדודה. שטחים חשובים לביטחון, אבל לא בכל מצב ולא בכל מקרה. לדעתי, מוטב גרעין קשה מצומק, מאשר שטח גדול ומהול. צריך לפתח את תהליך ההידברות המדינית, במקביל להתחזקות הפנימית, ולא על חשבונה. ישראל חייבת להיות חזקה, ולשם כך יש להקדיש משאבים, לפעול בגמישות, בפרגמטיות, אבל בכפיפות להשקפת עולם אסטרטגית. לסיכום, ויתור – כן, אך לא על חשבון הביטחון.

ומייד לסקסוך היהודי-ערבי. אני חושב, שאנחנו מתחילים בתהליך של השתחררות מן האשליה הזאת. לכן לא אדבר על "שלום עכשיו". זוהי מעין "משיחיות" בעיני. לפתע, ירד השלום מהשמים ויהיה "Pacem in Terris", שלום עלי אדמות. כנראה, ששלום כזה לא ישרור פה בשנים הקרובות, גם אם אני מקווה מאד, שאנחנו נתקדם לקראת שלום ונתרחק ממלחמות.

צבי זמיר הגדיר בתחילת הרב-שיח כמה שאלות יסוד, שאחלקן לשתיים: א. בעיית קיומנו וביטחוננו מול העולם הערבי; ב. יחסי יהודים-ערבים בארץ-ישראל. לדעתי, לקינו מאוד בניסיון לצמצם משוואה בת שני נעלמים למשוואה בת נעלם אחד ולפתור רק את השאלה השנייה, "הדמוגרפיה", כאילו היא ורק היא קיימת, ויש לה פתרונות קלים, לכאורה, כמו ויתור על שטחים. לפני יומיים הייתי בנגב, והסתבר לי מדברי ראש עיריית באר-שבע, שתוך מספר שנים תגיע אוכלוסיית הבדווים למניין אוכלוסיית היהודים בנגב. הצעתי לו את הפתרון הקלאסי לבעיה הדמוגרפית – למסור את הנגב, אך הוא לא הסכים...

לפני מתן התשובות, ראשית חכמה היא הערכת מצב. כשאנחנו מתכוננים היום בעולם הערבי שסביבנו, וצופים בו (עד כמה שניתן) בפרספקטיבה של עשר שנים קדימה, אנחנו רואים לפנינו עולם מסוכסך, מקצין במידה רבה, שמתגברים בו הפונדמנטליזם האסלאמי והערבי.

מי שקורא את נאומו של אסד מיום ההפיכה הסורי במרס '88, מגלה שהוא חוזר שוב על אותם דברים, שכבר שמענו מפיו. אולם אנו מסרבים להקשיב. לפי תפיסתו, אנחנו נמצאים במלחמה אחת ארוכה: פעם זאת מלחמת צבאית, ופעם מלחמת אבנים ובקבוקים. אנחנו מצויים במלחמה שתימשך הרבה שנים. אלה ציטוטים מנאומו של אסד, החוזר כמובן גם על הדוגמא הצלבנית. עלינו לראות נכוחה את המציאות סביבנו.

לבד מההקצנה והפונדמנטליזם, אנו רואים גם סיבות להמשך אי היציבות בעולם הערבי. קיימת החמרה בשימוש באמצעי לחימה ובשיטות לחימה. די אם נזכיר את עניין לוחמת הטילים בין עיראק לאיראן, שהיא נורמת לחימה מקובלת ביניהן. עד כה נורו 120 טילים מצד אחד, ו-70-80 טילים מצד שני. כיום כמעט לא נמצא מדינה ערבית שאיננה עוסקת בפיתוח טילים, ברכישתם או בשיפורם – עיראק, סוריה, מצרים, לבד ועם ארצות אחרות, בטווחים ארוכים באופן יחסי של מאות קילומטרים. לוחמת הגאזים גם היא איננה רק עניין שבין עיראק לאיראן. לדעתי, היא עלולה להגיע גם לחזית שלנו. מבחינתם, זה חלק מתורת הלחימה.

כשאנו רואים את התופעות האלה סביבנו, אסור לנו לעצום את עינינו. כל פתרון צריך להביא בחשבון בראש ובראשונה את המציאות שאנחנו חיים בה, את הסיכונים שאנחנו עומדים בפניהם ואת העובדה שהסיכונים האלה, להערכת, אינם הולכים ונמוגים.

אפנה לבעיה השנייה שמניתי – יחסי יהודים-ערבים. 1.4 מיליון ערבים חיים ביהודה, שומרון ועזה, מצב שהוא בלתי נורמלי לאורך זמן, כי אנשים אלה חיים ללא שוויון זכויות מלא. החוק הישראלי אינו

(צילום: AP, ארכיון "מעריב")

מפגש נשיא סוריה אסד וראש אש"ף ערפאת

ח"כ דן מרידור:

ההתפרעויות בשטחים גרמו – לפחות בטווח הקצר – לרבים בעם להרגיש את הרצון ואת הצורך בפתרון מהיר של הסכסוך. יחד עם זאת, כל מי שעניו בראשו רואה, שההתפתחויות בעולם הערבי, יחד עם האינתיפדה ובעקבותיה, הקטינו מאוד את הסיכוי להגיע לפתרון כזה. הפער הזה ההולך ומתרחב מקשה על רבים מאתנו, בעיקר מפני שישנה הנחת יסוד מוטעית, כאילו קיים פתרון מהיר

חייל איראני אחרי כיבוש נמל הנפט העיראקי פו (צילום: AP, ארכיון "מעריב")

חל שם, אלא שילוב של חוק ירדני עם צווי מושל, מפני שהם אינם רוצים בנו. כשאנו באים לדבר על פתרון, עלינו לזכור תמיד, שאסור לראות את אחד מחלקי המשוואה לבדו. כל פתרון לא ייתן היום תשובה מלאה לחלוטין לשאלת יחסי יהודים-ערבים. הגורם הראשון, שצריך להנחות כל פתרון, הוא שמירה וטיפול עוצמתנו הכוללת – הצבאית, הכלכלית והמדינית.

אין זה רציני, למיטב הבנתי, שלא להבין, כי נקודת מפתח לכל הבעיה הזו היא השליטה ביהודה ושומרון, יותר מאשר בעזה, רמת הגולן, או נקודה צבאית אחרת. השליטה ביהודה ושומרון היא המפתח ליכולתנו לעמוד מול העוצמה הערבית. נדמה לי, שהערבים מבינים זאת, וכי זה בדיוק הטעם לכך, שעיקר המאמץ המדיני שלהם מופנה חזרה לשטחי יהודה ושומרון.

יש לראות תמיד, לא רק מה אנחנו נעשה על-פי הסכם בינינו, אלא איך ההסכם הזה נתפס בעיני

(ארכיון "מעריב")

חיילים איראנים

הערבים. התדמית של ישראל חזקה, כפי שהתגבשה מאז מלחמת ששת הימים, היא שהביאה גם לשלום עם מצרים וגם לנורמליזציה עם ירדן. אם יחול מהפך או שבר בתדמית זאת, הרי המשמעות תהא מרחיקת לכת בתפיסה הערבית. אם ישראל תוותר, ייראה בעיני הערבים כאילו המהלך ההיסטורי משתנה וחוזר אחורה, וישראל נחלשת.

לכן, כל פתרון שנביא בחשבון צריך לקיים שליטה ישראלית צבאית מלאה ביהודה, שומרון ועזה. אינני בטוח, שהדבר אפשרי עכשיו בארץ. אני בטוח, שאי אפשר להגיע להסכם שלום אמתי אפילו עם נסיגה מיהודה ושומרון, על אחת כמה וכמה ללא נסיגה. יחד עם זה, אם נשמור על שליטה ביהודה, שומרון ועזה, ונבהיר לערבים סביבנו ולערבים בארץ-ישראל, שזה עניין חיוני וקיומי למדינת ישראל, אזי הברירה תעמוד בפניהם, ועליהם יהיה להחליט.

אני מסכים עם דברי מאיר עמית, שירדן היום אינה יכולה להביא לבדה פתרון, וכי עלינו לעשות מאמצים גדולים בעשור הקרוב להגיע להידברות, ואם אפשר להסכם, עם ערביי ארץ-ישראל וערביי יהודה, שומרון ועזה. אך העיקר אינו רק לשבת ולשוחח, אלא להגיע בסופו של דבר להסכם שנוכל לחיות אתו. לכן צריך להבהיר פה, שאלה מבין ערביי יהודה, שומרון ועזה, שימשיכו לדגול אידיאולוגית ומעשית במלחמה. שסופה חיסול מדינת ישראל, אינם בני שיח. באופציה הזאת צריך ללחום ללא הרף ולדכא אותה ככל האפשר. אני מקווה שנוכל להגיע לכך. אין זה לא קל, אבל זה תנאי להתקדמות.

במקביל, צריך לפתוח אפיקים ואופקים בפניהם בשיתות אתנו. לא אוכל לפרט מקוצר זמן, אך אני מאמין שתכנית האוטונומיה, עם כל הסיכונים והבעיות שבה, היא התכנית הטובה ביותר והאפשרית מכל התכניות הקיימות. היא תיתכן, אם לערבים יהיה ברור שאין להם אופציה אחרת.

אעלה נושא נוסף, שכביכול איננו נוגע לעניין, אבל לדעתי הוא בעל חשיבות רבה. אין לי ספק, שהשאלה המרכזית לעשור הבא אינה עוצמתנו הצבאית אלא עליית היהודים ארצה, כדי לענות על הבעיה הדמוגרפית. מה שמסמל בעיני הערבים את עוצמתה של ישראל יותר מכל דבר אחר הוא מספר היהודים הגדל בארץ. כל מאמצי הממשלה, לבד מהבטחת קיומנו, צריכים להיות מופנים לעלייה ארצה. גם גבולות המדינה, גם איכות החיים, גם ביטחוננו – כל אלה ייקבעו בעיקר על-ידי העלייה.

ח"כ רן כהן:

אני מבקש להצטרף לדברי הפתיחה של מאיר עמית. מי שעבר פרק זמן מסוים בצבא צריך לנסות ולהיזכר כמה עסק בזמנו כל המערך הצבאי מרמה של טוראי ועד רמה של אלוף ורמטכ"ל, ולהניח שהעיסוק הזה הוא המהווה את מרכז ההנעה של הצבא. כשאני רואה במשך חודשים, אם לא שנים, כמה עוסקים הרמטכ"ל, סגנו, שלושת אלופי הפיקודים, אלופי המטכ"ל ובחמשת החודשים האחרונים

כמעט כל חייל בצה"ל, נדמה לי שיותר מכפי שאנחנו מטפלים בבעיית השטחים מנקודת הראות הצבאית, אנחנו ממולכדים בתעסוקה בתושבי השטחים, במה שקורה בהם, בשליטה עליהם. אינני אומר, שהאופק של צה"ל היום הוא האופק של החצית, אבל לעניות דעתי, האופק של צה"ל היום איננו מערכי הצבא הסורי.

עם זאת, אינני סבור שהמלחמה הבאה מהווה בעיה קיומית. הבעיה היא המחיר של המלחמה הבאה: מהו המחיר הלאומי, שאנו משלמים ונשלם בקרבנות, במאמץ כלכלי, חברתי, בשחיקה חברתית, ערכית, רוחנית, ביהדות, בציונות ופירושיה. השאלה היא, מה תהיה ההשלכה של כל אלה על הגשמת יעדי הציונות.

לדאבוני הרב, איננו שמים לב לעובדה, שהמכנה המשותף הציוני לגבי היעדים העיקריים של הציונות בתקופתנו והגשמתם במדינת ישראל הולך ומדלדל. זוהי אולי הסכנה הגדולה ביותר, כי בסיכומו של דבר, היא מהווה את ההנעה הלאומית גם במלחמה לקיומנו.

אנו ממעטים לעסוק בנושאים כמו עלייה וירידה, שחיקת ערכים, הגנה על היהדות וכמובן הגנה על יהודים, המחיר הכלכלי והחברתי וכן ההתמודדות עם גולה מפתה מאד. לדעתי, אנו חיים עדיין בתחושה – שבעבר היתה תחושה אינטואיטיבית נכונה מאד – כי בכל פעם שאנו נמצאים במצוקה ביטחונית, אנו מתחזקים מיידית מבחינה לאומית. מאז מלחמת לבנון, שוב אינני בטוח שהמציב הביטחוני אכן מלכד אותנו. לדעתי, הנושא הזה חייב בחינה של המערכת המדינית והמערכת הביטחונית, לרבות צה"ל. זה זמן רב, שאיש אינו עוסק בשאלה, עד כמה מוכנים היום היורדים להתייצב לטובת מדינת ישראל ביום פקודה. גם אי העיסוק בשאלה זו יש בו כדי להצביע על משהו.

לכן, אולי אכן הגיעה העת לנסות ולמצוא מכנה משותף ציוני. למשל, נוצר פער מתרחב והולך בין הנורמה המוסכמת לגבי ציונות, שמתמקדת בראש וראשונה על הצלת העם היהודי והיהדות, נורמה הרואה את חשיבות מרכזיות השטחים. השאלה, שיש לתת עליה את הדעת, אינה עומדת סביב מה מוציא את מה, אלא מה שליט יותר בהווה הקיומית שלנו. השלום נתפס לא פעם כבעיה של התנצחות, כבעיה של מי יתפוס את השלטון במדינת ישראל, ולא כבעיה לאומית ממש.

אתן דוגמא אחת בנושא שבו נתבקשתי לעסוק: יהודים וערבים בתוככי מדינת ישראל. בגלל יחסי שכנות יצא שלקחתי חלק בהתמודדות בבעיית יחסי יהודים וערבים מול ההקצנה בוואדי ערה. לשמחתי הרבה, בעזרתם של ראשי היישובים, יהודים וערבים, הצלחנו במשהו להתגבר על העניין. אולם אי אפשר להתעלם מן המלחמה בשטחים (ולא בכדי אמרתי מלחמה). תהליך הפלסטיניזציה של ערביי ישראל, נרצה או לא נרצה, חייב לגבור, ומי שמשלה עצמו, שיש מקום לחזרה לימים שלפני 9 בדצמבר '87 (פרוץ האינתיפדה), טועה ומטעה את העם בישראל.

אני רוצה להרחיק ולומר, כדי שנתכונן לבאות, כי נגמר הפרק, שבו מיליון וחצי ערבים הנשלטים על ידינו ימשיכו להשלים לפרק זמן כלשהו עם מצב זה. אני סבור, שמעתה תתרחש רק החרפה: אם

מדינת ישראל צריכה, לדעתי, להחליט החלטה מרכזית אחת: האם היא הולכת להסדר שלום מלא ומפורט, שבא להגשים הסכם צבאי, מדיני, כלכלי וכן נורמליזציה, או שיבוא יום ונידחק החוצה מן השטחים בצורות אחרות, ללא השגת שלום. ייתכן, למשל, כי בשל הצורך לחסוך מבחינה צבאית-ביטחונית, יבוא יום שניאלץ לעזוב את רצועת עזה ולהתמקד בגבולותיה, אולי בצירים מרכזיים בחוף הים. הבעיה המרכזית לטווח הקרוב היא: האם למדינת ישראל יש היום מדיניות לסיכול היווצרותה של החזית המזרחית למלחמה הבאה. זה מה שמתהווה בעצם הימים הללו, ואפשר יהיה לומר אז, שזו המלחמה הראשונה בהיסטוריה של מדינת ישראל, שבה הפלסטינים לקחו חלק במלחמה להתשת צה"ל, לקראת המלחמה הכוללת נגד מדינות ערב.

תא"ל (מיל') מרדכי ציפורי:

אפתח בכך, שגם אני רוצה במדינת ישראל דמוקרטית, החיה ופועלת לפי מיטב העקרונות המוסריים, אבל מעבר למשאלה הזאת, אני רוצה שמדינת ישראל תמשיך להתקיים, ולכן עלינו להיות פרגמטיים. ביטחון ישראל חייב להיות מבוסס על הערכות מצב המושגות על עובדות ולא על משאלות לב. ומהן העובדות?

אם אנחנו בוחנים את היעדים והמטרות של מדינות ערב בכלל ושל הפלסטינים בפרט, הרי מבחינתם, אין לנו זכות קיום כאן. גם אוהבי השלום, דוגמת דרוויש, אומרים זאת. מטרות האויב ויעדיו (כפי שלמדנו בהערכות מצב) צריכים להיות ברורים ומלוכנים, כאשר דנים בביטחון ובנושא שהוא מעבר לביטחון – עצם הקיום. לכן, אם המטרות והיעדים של מדינות ערב והפלסטינים הם השמדתנו, אזי על מדינת ישראל להתרכז, ללמוד, לדעת ולעקוב אחר עוצמתם הכלכלית, הצבאית והפוליטית של מדינות ערב. אילו (אני מקווה שהדבר לא יקרה לעולם) היינו חוזרים לגבולות 67', היינו משיגים, כביכול, שלום המושתת על פיסת נייר. אולם כל נשכת, שאחד העקרונות של הערבים הוא זכות השיבה. לזכות השיבה יש משמעות אחת בלבד, והיא מהווה שלב נוסף בדרך לחיסולנו. ישנם אנשים בציבור הישראלי, שאינם רואים את המצב נכוחה, אלא שואבים את הערכותיהם ממשאלות לבם. אולם אין להם שותפים במדינות ערב, ובפעולתם אינם תורמים למוראל, לביטחון ולמצב המדיני של מדינת ישראל. נשאלת השאלה, מה יהיה, אם הערבים יתחילו לצעוד מערבה. אני חושש מאוד שאותם יהודים, שירצו לעלות על "אקסודוס" הערבית, עלולים לצעוד בראש ההולכים.

לאור העובדות האלה, כאשר מדברים על העתיד ומטפחים שנאת אחים, יש לשקול את מרכיבי היסוד של מדינת ישראל, כדי שנוכל להמשיך להתקיים. זאת בעיה כלל לא פשוטה, בלוקחנו בחשבון 3.5 מיליון יהודים ואת המשאבים הכלכליים העומדים לרשותנו.

השאלה הניצבת לפנינו היא: האם בנתונים אלה יש סיכוי להתמודד עם הבעיות? אני מאמין, שבהיערכות נכונה של כוחות הביטחון ובניצול מושכל של המשאבים העומדים לרשותנו, ניתן להגן

נגמ"ש סורי מצויד בנשק נגד מטוסים, שניתן כסיוע לאמל בדרום לבנון (צילום: AP, ארכיון "מעריב")

הקצנת האלימות, ואם התגברות התופעה של המון הנאבק פאסיבית. רבותי, היום, שבו שכם תקום ותתחיל ללכת (ולא יותר מזה!) מערבה, יהיה יום שיקשה מאד להתמודד אתו.

הבעיה הניצבת לפנינו עתה היא שינוי האמצעים, שינקטו בהם תושבי השטחים מעתה והלאה. יש להביא בחשבון שהעובדה, כי ילד ערבי מעז פתאום להרים אבן על חייל צה"ל, שינתה במשהו את הפסיכולוגיה של הערבי, הגר בתוככי מדינת ישראל. השאלה היא, האם הפלסטיניזציה הזאת והתחושה של אחדות לאומית לא תמחוק את הקו הירוק, הפעם לרעתנו. הם – ולא אנחנו בסיפוח – יצרו מדינה דו-לאומית, והדבר אינו צריך הכרזה. ברגע שהקו הירוק יימחק פיזית ממש תהיה המלחמה למלחמה לאומית כוללת.

בבסיס הציונות עמדה התפיסה להקים מרכז מדיני-לאומי-יהודי, אשר ישרת שתי מטרות: הראשונה – חידוש הישות המדינית העצמאית, במקום שבו היהודים שוב אינם מיעוט לאומי; השנייה – להיות מקלט בטוח ליהודים. אולם, הישיבה שלנו בשטחים היום מהווה איום ברור ומסוכן ביותר על יכולתה של ישראל להישרד כישות מדינית עצמאית יהודית. האיום הדמוגרפי מעמיד יעד זה בסכנה, אבל מדאיגה לאין ערוך היא העובדה, שישראל של היום היא המקום היחיד בעולם, שבו מאיימת סכנת כליה פיזית על אוכלוסייה יהודית, אך ורק בשל היותה יהודית.

עובדת היותנו אחראים בעצמנו לביטחוננו, בעזרת צבא גדול וחזק, מעולה וחדשני, אין בה כדי לשנות את המצב. מציאות זו תשתנה רק אם וכאשר יוסר האיום הביטחוני על קיומנו. אינני נאיבי. גם אם נקדם את התהליך המדיני, ואפילו נרחיב את הסכם השלום עם מצרים ונחיל אותו על כל גבולותינו (ולדאבוני אינני רואה, שאנו עושים זאת בתקופה הנראית לעין), עדיין יתקיים האיום הביטחוני לתקופה ארוכה.

הטרגדיה של מדינת ישראל היא אי-יכולתה להניף ברזומנית שני דגלים – את דגל צורכי הביטחון ואת דגל צורכי הפיתוח הכלכלי והחברתי. אוסיף ואומר, כי לאורך זמן לא נוכל להניף אפילו את הדגל האחד, את דגל הביטחון. הנפת הדגל הזה למלוא רוחב היריעה הופכת להיות בעייתית יותר ויותר. אמנה בהקשר זה שלושה אספקטים:

- א. מאז מלחמת יום הכיפורים איבדה ישראל את עצמאותה הכלכלית. אין סיכוי, שמציאות זו תשתנה בעתיד הנראה לעין. ישראל תלויה במידה גוברת והולכת במימון חוץ גדול ביותר, כדי שתוכל להמשיך ולעמוד בנטל הוצאות הביטחון. תלות כזו יש לה כמובן משמעויות החורגות מעבר לתחום הביטחוני הצר.
- ב. עם כל הסיוע החיצוני ישראל איננה מצליחה לממש את מלוא צורכי הביטחון. המשבר הכלכלי שפקד אותנו מאז 1984, חייב, זה לראשונה, קיצוץ אמתי, כואב ומסוכן גם בהשקעה בביטחון; ומי שחושב, כי ניתן יהיה להסתפק בקיצוץ חד-פעמי, וכי נוכל לחזור למימון מלא ואפילו גדל והולך של צורכי ביטחון, משלה את עצמו.
- ג. יתרה מזו, המשך מעמסת הביטחון במתכונת הנדרשת, ואפילו הכבדתה (והכל מדברים על הצורך להגדיל את התקציב, להרחיב את הייצור הביטחוני, להכביד את נטל שירות המילואים), יהווה פגיעה ישירה ביכולת הכלכלית הכוללת וביכולת לחדש את הגידול והצמיחה החיוניים כל כך למשק, גם לצורך מימון צורכי הביטחון.

כל אלה יגרמו נזק ויעמיקו את תהליך הדמורליזציה בחברה הישראלית, ואף יסכנו עוד יותר את יכולת העמידה שלנו בתקציב הביטחון, אפילו במתכונתו המוקטנת.

הבעיה הניצבת בפנינו היא מציאת שביל הזהב: מחד גיסא, לא לפגוע ביכולת הממשית של ישראל לעמוד בפני האתגר הביטחוני, אתגר שהוא אמתי, מסוכן וקיומי; מאידך גיסא, לא להגדיל את נטל הביטחון, אלא דווקא לצמצמו צמצום אבסולוטי או יחסי לתקציב הלאומי. הדרך לעשות זאת היא

על המדינה ולהמשיך בפיתוחה וקידומה. אולי, בעתיד, ישתנו הגישות והיעדים של מדינות ערב (בינתיים טרם שמענו וראינו סימנים לכך). לכן, הבעיה המרכזית הניצבת לפני מדינת ישראל היא, איך להיערך לשעת חירום: מה טיב כוחות הביטחון שלנו; האם יש לנו תשובה למערכות הנשק של צבאות ערב; מהי מערכת ההתראה העומדת לרשותנו; האם יש לנו התבונה לנתח את הנתונים שמגיעים ממערכת ההתראה. הלא בסיכומי של דבר, מלחמת יום הכיפורים הינה תוצאה של עיוורון לאומי, שאני מקווה, כי לא יישנה.

מאחר שהדברים אינם מותנים רק בנו, על מדינת ישראל –

- א. להיות ערוכה מבחינה צבאית.
- ב. לפעול אמנם לפי ערכי מוסר, אך חשוב מכול – על מנהיגותה לדבר בלשון ברורה. אם לא כן, ערביי עזה, יהודה ושומרון וגם ערביי ישראל ימשיכו לתסוס; מהמגור היהודי ומהמערכת הפוליטית הישראלית ימשיכו לעלות קולות של חולשה ויווצר הרושם כי אנו מוותרים.

אלוף (מיל') שלמה גזית:

אפתח בקביעה, שאולי תרגיז חלק מן היושבים כאן, אבל אני מאמין ומשוכנע בה. ביטחון ישראל, עם כל החשיבות והחיוניות שבו, איננו יעד לאומי ואיננו מטרה העומדת בזכות עצמה. ביטחון ישראל הוא בסך הכול מכשיר חשוב מאד, ואולי גם תנאי, להשגת היעדים הלאומיים של ישראל, אבל הוא איננו היעד עצמו.

ארבעה יעדים לאומיים עומדים כיום, לדעתי, בפני מדינת ישראל:

- א. לקיים מרכז מדיני-לאומי-יהודי בארץ-ישראל.
- ב. להפוך את ישראל לאבן שואבת ליהדות התפוצות. ישראל לא תוכל לעשות זאת, אלא אם יעלה בידה להיות מרכז פוליטי-אידיאולוגי ותרבותי-רוחני ליהדות העולם.
- ג. לחזור ולתפוס מקום כמוקד של איכות, מצוינות וחדשנות בעולם בכלל ובעולם המתפתח בפרט. ישראל לא זו בלבד שאיבדה את המעמד וההילה, שהיו לה בתחום הזה בעשרים השנים האחרונות, אלא היא הופכת להיות יותר ויותר מדינה מגונה ומושמצת, שמתרחקים ממנה; היא בוודאי איננה "אור לגויים", כפי שבן-גוריון רצה לראות אותה.
- ד. להתמקד בגיבוש העם והחברה בישראל וביסוסם על קונצנזוס רחב ביותר, אמתי, החיוני לצרכינו ולסיכוי להיות אבן שואבת ליהדות התפוצות.

בעיות הביטחון של ישראל בהווה עומדות בסתירה למימוש יעדים לאומיים אלה. אנחנו שקועים וטרודים כל כך בשמירת הביטחון הקיומי, עד שאנחנו חוטאים לפחות כלפי שלושת היעדים הלאומיים האחרונים, וזהו מצב שאיננו נסבל לאורך זמן.

באמצעות פעולה מקבילה בשני מישורים: הפוליטי והצבאי-ביטחוני.

הפעולה במישור הפוליטי חייבת להיות מושתתת על שלושה עקרונות:

א. חתירה בלתי נלאית למנוע ולהרחיק סכנת מלחמה נוספת. אינני מאמין ואינני משלה איש, שיש דרך להבטיח מניעה מוחלטת של מלחמה נוספת. חוששני, כי נגזר עלינו לחיות תחת איום המלחמה עוד תקופה ארוכה. יחד עם זאת, יש לאל ידינו להשפיע על דחיית המלחמה הבאה ועל הגדלת פסקי הזמן בין מלחמה למלחמה.

ב. נקיטת צעדים לצמצום המטלות הביטחוניות הבלתי חיוניות המוטלות עלינו; הכוונה בעיקר לשני תחומים: האחד – המאמץ וההשקעה במלחמתנו בטרור הערבי-פלסטיני; השני – העומס על הכוחות המופנים לצורכי תעסוקה בתוך שטחי האוכלוסייה הערבית;

ג. הבנת המציאות החדשה, שבה עומד הממד הצבאי מול הממד הפוליטי. ידוע, כי אפשר לנצח בקרב, ובו בזמן להפסיד את המלחמה. היום, ובמיוחד בתנאים הגיאופוליטיים הייחודיים של ישראל, יש משמעות מיוחדת וקיצונית להבחנה בין שני ממדים אלה. כדי לנצח במלחמה, ולא רק בקרב, אסור לישראל להיקלע למצב של כידות פוליטית מוחלטת. ישראל זקוקה תמיד לשני בני ברית – העם היהודי ומעצמה עולמית אחת לפחות. אסור בשום פנים ואופן לקעקע בסיס מוצק זה.

כאן נכנסת התקשורת לתמונה, אינני רוצה לקבוע, אם התקשורת היא אויב או עמית; ברור, שהיא עובדה קיימת ומשפעת, ואל לשכוח זאת. חלילה לנו להניח, כי נוכל להילחם ולנצח אותה. הצד הערבי מבין זאת היטב, והוא מנצל היום את התקשורת עד תום.

במישור הצבאי-ביטחוני קיימות שלוש משימות עיקריות:

המשימה הראשונה והחשובה היא להגדיר הגדרה חדשה, נוקבת ואכזרית את סדר הקדימויות האמתי שלנו בבעיות הביטחון הלאומי. לא נוכל לעשות זאת ללא פעולה חינוכית הסברתית מלווה וללא מנהיגות לאומית, שמסוגלת להתמודד עם ההכרעה הקשה. לא תהיה משמעות להגדרה חדשה כזו, אלא אם כן נהיה גם מוכנים להסיק את המסקנות ולצמצם באופן קיצוני את ההשקעה מול איומים ביטחוניים, שהם אינם קיומיים וגורליים.

למותר להדגיש כאן, כי ישראל עומדת לפני יעד ביטחוני קיומי אחד בלבד – האיום הצבאי מצד מדינות ערב, ועל כן המשימה השנייה היא ההשקעה בחיזוק כושר ההרתעה של ישראל. הדרך היחידה למנוע מלחמה או לדחותה היא באמצעות כושר ההרתעה הצבאי שלנו. נוכל לעשות זאת על-ידי השקעת מלוא המאמצים בפיתוח, ייצור והצטיידות, אשר מיועדים להכות פגיעה קשה ואנושה באויב בשטחו הוא; זאת כמובן בתנאי שנשכנע את היריב, כי החלטתנו נחושה להנחית פגיעה קשה זו עליו, אם ייזום מלחמה המאיימת על קיומנו.

המשימה השלישית היא ההשקעה במודיעין. אינני נמנה עם אלה, אשר מצפים מן המודיעין שיחליף את האינטלגנציה של ימים עברו. אסור לנו להשלוח את עצמנו, כי יעלה בידי המודיעין לקרוא נכונה

את העומד לקרות במזרח התיכון המבולבל והמטורף. אולם אפשר וצריך לדרוש מן המודיעין, כי יכשיר את עצמו לשלושה תפקידים:

א. היכולת לתת התראה במועד על מתקפה צבאית קרובה. כוונתי להתראה במישור הסקטי, המבוססת על מעקב צמוד אחר הנעשה מעבר לגבול ועל חיפוש בלתי נלאה אחר סימנים המעידים על הכנות למתקפה ערבית.

ב. כיסוי אמין, מדויק ומעודכן של המתרחש אצל היריב. כיסוי כזה מאפשר את ההצטיידות הנכונה שלנו, את ההיערכות הצבאית הנגדית ואת האימוץ של תורות לחימה ותכניות צבאיות המיועדות לסכל את דוקטרינת הלחימה של האויב. אסור, שצה"ל יופתע על-ידי האויב בתחומים אלה במהלך הלחימה עצמה.

ג. היכולת לספק מודיעין אמין ומדויק בזמן אמתי; מודיעין שנועד לשרת את הלחימה ואת קבלת ההחלטות הצבאיות של כל הדרגים בשדה הקרב האווירי, הימי והיבשתי; מודיעין המאפשר להגיע להכרעה צבאית מהירה, חכמה וחסכונית ככל האפשר באבידות ובנזקים. למותר לומר, כי סוד ההצלחה של המודיעין הישראלי בעבר היה בעיקר בתחומים האלה.

שאלות ותשובות

אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

יש לי ארבע הנחות, שמביאות אותי לארבע אפשרויות פעולה, בנושא שאנחנו דנים בו היום:

הנחה ראשונה – ישנה בעיה דמוגרפית, הן בישראל הקטנה והן בארץ-ישראל הגדולה.

הנחה שנייה – אין קיום ביטחוני למדינת ישראל, מבלי שהיא תחזיק צבאית ושלטונית בשטחי יהודה ושומרון, בגב ההר ובמעברות הירדן.

הנחה שלישית – המלחמה בין הערבים ובין ישראל איננה מתחילה וגם לא תיגמר בגלל הישגיו במלחמת ששת הימים. לא ההחזקה בשטחים יצרה את המלחמה. המלחמה הזו היא בת 106 שנים. והיא מלחמה שאינה נגמרת בשכם ובקבטיה. היא צריכה להיגמר מבחינת הערבים ביפו, בצפת, בפלוג'ה ובבאר שבע.

הנחה רביעית – אנחנו רוצים לחיות במדינה דמוקרטית בלי מעמד של אזרחים מדרגה שנייה.

האפשרויות הפתוחות לפנינו הן:

א. לדחות את הטיפול בבעיה לדורות הבאים, כפי שאומרות, למעשה, מפלגות הימין.

ב. לוותר, להתפשר, כפי שאומר השמאל. פתרון זה, לדעתי, פירושו התחלשות בשלבים.

ג. הסתלקות מהפתרון הציוני, דהיינו – ירידה. זהו הפתרון שאיש אינו מכריז עליו, אבל רבים עושים אותו.

ד. קיים פתרון רביעי, האומר – הציונות ברגע שהיא עמדה להיכנס לאוקיינוס הערבי, היתה צריכה לדעת שהיא ציונות לוחמת והיא דורשת דמים תרתי משמע.

אלוף (מיל') שלמה גזית:

ברצוני להתייחס לדברי השואל האחרון. אני מקבל את קביעתך, שבצד השני אין היום נכונות לשלום, והשלום האמתי, שלום בנוסח "וגר זאב עם כבש", רחוק מאתנו עדיין ת"ק פרסה. אבל אינני מקבל בשום פנים את המסקנה שלך, בדבר היות הוויכוח מיותר. לא זו בלבד שהיא איננה נכונה, אלא היא מסוכנת. כי גישה כזו של שב-ואל-תעשה, אם אין פרטנר לשלום, מולידה מסקנות קיצוניות וגרועות.

הדבר מביא למספר תוצאות:

- אתה הולך בעיניים פתוחות למלחמה הבאה.
- אתה אינך עושה דבר כדי למנוע מלחמה זו.
- אתה אינך מציע אופציה שהצד השני יכול לקבל אותה, אם וכאשר סוף יקום ה"סאדאת" הבא בעולם הערבי. בין אם הוא יהיה ממזרח, מצפון, או אולי בשכם ובחברון.
- עם שצריך לשלוח מחר אבות ובנים למלחמה, חשוב שידע שנעשה הכול כדי למנוע אותה וכדי להשיג שלום.

תא"ל (מיל') מרדכי ציפורי:

אין המשל המצרי דומה למשל הסורי, או הירדני. עם הסורים והירדנים אין לנו מרחבי סיני ויכולת התימרון שהיו לנו עם המצרים, אם ברצוננו לקיים את מדינת ישראל. לדעתך, אנחנו יכולים להציע שלום תמורת שלום; בידני להציע לתושבי ארץ-ישראל אזרחות טובה, לתת להם את התנאים המרביים. מעבר לזה, אני חייב להישאר תמיד באותו שלב שיאפשר לי להגן על קיומי הפיזי, ולא רק המדיני והלאומי.

ח"כ רן כהן:

מי שמייצג גישה, כמו זו שהציג רחבעם זאבי – מה שיותר רע זה יותר טוב – הוא גם זה שהביא עלינו, בסיכומי של דבר את המלכוד, שבו אנחנו נמצאים היום. היום המצב בשטחים יותר גרוע, ומצבו של עם ישראל יותר גרוע. ישנה הקצנה צבאית חמורה בגבול הצפון, והמצב איננו טוב יותר.

ולדברי שאול מנשה, אינני עושה שלום ואינני רוצה לעשות שלום מתוך איזה צדק עולמי. היום אצלי השלום הוא פונקציה של גורם אחד בלבד ויעד אחד בלבד – היעד הציוני. אני רוצה לעשות כל מה שמשרת את היעד הציוני בהשגת שלום וכל מה שיכול לצמצם את הירידה מהארץ. אני רוצה לעשות כל מה שיכול להגביר אמונה בצדקתה של מדינת ישראל, במוסר ובערכים היהודיים שלה. לכן אחתור לשלום, גם אם לא יהיה ולו גם ערבי אחד לדבר אתו. אני עושה את זה למען עצמי, למען היהדות שלי, הציונות שלי, האנושיות שלי, התרבות שלי. זה בעיני חלק אינטגרלי מהיותי אדם יהודי וציוני, ומי

אינני טוען, שספרטה היא דוגמא לחיקוי מרצון, אבל מי שמתעייף מהמלחמות, צריך לבחור בפתרון השלישי, דהיינו לקום ולעזוב. הפתרון הרביעי, שאני מחזיק בו, הוא פתרון של ציונות לוחמת עם כל המשמעויות, והוא התשובה להנחות המוצא של דברי. אם יש אוכלוסיות מעורבות, שאינן יכולות להתקיים ביחד, ששתיהן לוחמות על אותה פיסת קרקע, הן צריכות להיפרד. יש היפרדות נוסח השמאל הקורא לחזור לקו הירוק, ויש פתרון אחר של היפרדות אוכלוסיות, שכל אחת תלך לארצה שלה.

ולנושא מהות השלום. השלום אינו מלה בעלמא, השלום הוא תוכן. יש לנו שלום פורמלי עם מצרים, אבל שלום אמתי עם ירדן. על הגשרים עוברים מיליון איש בשנה. סחורות עוברות לשני הצדדים. ח"כ רן כהן, עם מי אתם שואפים לשלום? אף אחד מהצדדים הנגדיים אינו רוצה בשלום עם ישראל. חוסיין אינו רוצה בכך, כי הוא חכם, וידוע ששלום יחזיר לו את הפלסטינים עם חינוך ציוני של 21 שנים, חינוך קלוקל לדמוקרטיה. הוא אינו רוצה בנו ואינו רוצה בהם. גם הפלסטינים אומרים לכם שהם אינם רוצים שלום. אז לא די לצעוק שלום ללא הרף. אני בעד שלום, כי אני יהודי, ויהודי אומר שלום מרגע שהוא מתעורר.

ומלה אחרונה לגבי ההליכה של תושבי שכם מערבה. ח"כ כהן, אתה בוודאי מכיר את דברי לנין, כי מה שיותר רע זה יותר טוב. אדרבא שיבואו מערבה, הם יגמרו באירביד.

שאלה: כאשר עשינו שלום עם מצרים, הוצא בכך האויב העיקרי שלנו מהמשחק. כתוצאה מכך, גם אם לא הושג שלום עם האחרים, נוצר מצב שהעניק לישראל את השקט הנוכחי (עדיין אינני מדבר על בעיית השטחים). תמורת השלום עם מצרים שילמנו מחיר יקר במשאבים, בשדות תעופה, בשטחים. והנה האויב העיקרי שלנו היום הוא סוריה, והשלום עם ירדן והפלסטינים לא יביא את השלום האמתי ולא ימגר את הסכנה האמתית שהצביעו עליה הדוברים. שאלתי היא, כיצד לקדם את השלום עם האויב האמתי, דהיינו סוריה?

שאול מנשה:

אני עוסק בענייני ערבים, ואני מבקש לסכם מנקודת ראיתי שלי את גוני הקשת הפוליטית ששמענו כאן, בשאלה על דרך השגת שלום או פתרון. לדעתך, הוויכוח מיותר, כי הצד השני אינו מציע שום הצעה של שלום: לא הפלסטינים, לא הסורים, לא הירדנים ולא הלבנים. בשנת 77', בו ביום שמנהיג ערבי הביע נכונות לבוא לישראל ולעשות שלום אתנו, נעשה הדבר. הפתרון האמתי יהיה, כאשר הצד השני יהיה מוכן לעשות שלום אתנו. אז ישרור בישראל מצב כפי שהיה בשנת 77', כלומר תהיה הסכמה לאומית לשלום אמתי.

שאיבד את זה איבד משהו מסם החיים של היהודי.

המצב המוזר שהתהווה היום הוא, שלמדינת ישראל מציעים לבוא לשבת ליד שולחן המר"מ ולשמוע הצעות, והמנהיגות הפוליטית מפתחת לעשות זאת. היא בותרת לשלוח בחורים בני שמונה עשרה להיהרג, כי הם צריכים להיות אמיצים יותר מן הפוליטיקאים. בלתי מתקבל על הדעת, שפוליטיקאי יהיה אמיץ פחות מן החייל. אני חושב שהנורמות והערכים, שעליהם גדלנו במדינת ישראל, אינם מצדיקים גישה כזו.

ח"כ דן מרידור:

אני מודע לכך, ואני מתריע על כך, שאין בישראל חשיבה לטווח ארוך בנושאים רבים. במידה מסוימת עסקתי בנושא מן ההיבט הביטחוני שלו בשנה האחרונה בוועדה לתפיסת הביטחון ויישומה בוועדת החוץ והביטחון בכנסת. אני חושב שאנחנו לוקים בזה, ואני גם מקבל את הראייה האינטגרטיבית, שהוזכרה על-ידי שלמה גזית, שלפיה העוצמה היא הכול גם יחד – כלכלית וחברתית. לכן הייתי בין אלה שתמכו בקיצוץ תקציב הביטחון בזמנו.

לצערי, נדמה לי שבאופן מעשי כמעט כולנו אומרים היום, שאם מחפשים שלום, אין כנראה מה לעשות עכשיו. זו מסקנה עצובה, אבל זהו המצב היום. אנו רוצים שלום, אך האם הדבר מעשי כיום, כאשר אין מדינה ערבית, שמסכימה לשלום בקווי 67', בלי לתבוע את השבת זכויות הפלסטינים, לרבות זכות השיבה?

לצערי, הוויכוח, שיתחולל בלהט רב עד הבחירות, הוא כלל אינו רלוונטי למציאות, אם אומרים אמת, ואכן אין מתכוונים לסגת עד כמעט-גבול הסיכון של הקיום שלנו.

בכל זאת נשאלת השאלה, איך מקדמים את השלום. ברור לגמרי, כאשר הערבים ידעו – בגלל התנהגותנו, מעשינו ואמירותינו, שהמצב הקיים איננו נוח לנו, וכי איננו מסוגלים להמשיך בו, הרי הם לא יקחו כל סיכון. המלך חוסיין אינו צריך להסתכן במר"מ אתנו; עליו לחכות עד שניתן לו הכול בלי כל סיכון מצדו. זאת אומרת, אם יש אנטי-תמריץ לשלום, זוהי האמירה שאנחנו מוכרחים למסור הכול, לטובתנו. כך רק מרחיקים את השלום. צריך ליצור בצד השני את התחושה, גם כשלפעמים כבד הלב וחושבים קצת אחרת, ולו מבחינה טקטית, שללא חוזה שלום לא יושג דבר.

כאשר אנחנו רוצים להגיע לשלום, עלינו להבין, לדעתי, שאין אפשרות להגיע לשלום עם הקונצנזוס הערבי. הקונצנזוס הערבי פירושו, שאין שלום עם ישראל, ואין ישראל. הדרך היחידה היא לנתק מדינה ערבית (כמו שעשינו עם מצרים) מהקונצנזוס הערבי; להביא אותה לכך, שתהיה מוכנה לשבור את הקונצנזוס הערבי ולשלם את המחיר על כך. דרישה לוועידה בינלאומית, למשל, פירושה לגבש את הקונצנזוס הערבי, ושלום לא יהיה מכך. לצערי הרב, השלום אינו קרוב, אבל יש דברים שאפשר

לעשותם כדי להרחיק את המלחמה, לפתות פרצות בתוך העולם הערבי ולקרב אלינו עוד מדינות ערביות.

אלוף (מיל') צבי זמיר:

נדמה לי, שבקרב הדוברים יש בכל זאת מכנה משותף: בעימות הזה בינינו לבין הפלסטינים, מדינת ישראל אינה יכולה אלא לצאת כשידה על העליונה.

הערה לרן כהן. היום זו המלחמה של צה"ל. הצבא עושה את המוטל עליו כדי להגן על ביטחונה של ישראל. פעם היתה תקופה שכדי לתרום לביטחונה של ישראל, עסק הצבא בקליטת עלייה ובחקלאות, בכל הדברים שהיו חשובים, כי הם היו בנפשה של האומה הזאת.

יש שני תחומים שבהם אנחנו יכולים לפעול: האחד הוא התחום של המיעוט הערבי במדינת ישראל, שאתו צריך לדעת לקבוע דפוסי חיים שונים מאלה של היום, המוליכים אותו לקיצוניות. התחום השני הוא השלום עם מצרים, שהוא שלום קר. אמנם אין זה בדיוק מה שרצינו, אבל השלום הזה עמד במבחן. השאלה היא, אם אנחנו פיתחנו אותו ככל האפשר.

ולסיכום, מאחר שהתכנסנו פה לזכרו של דדו, כדאי להזכיר, כי דדו ידע לשמור על הכיוון והמאמץ העיקריים בימים קשים, ואני מקווה שגם אנחנו נוכל לנהוג כך בעתיד.

מושב רביעי

יור"ר – אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

בשלושת המושבים הקודמים של יום העיון שמענו דברים על המרכיבים השונים הנוגעים לביטחון ישראל, ובמושב האחרון נשמע דברי סיכום על הדוקטרינה הביטחונית.

אני מעז לומר שאין בתוכנו אדם, שמסמל את העשייה הביטחונית בדורנו כמו יצחק רבין. 48 שנים מאז התגייסו לפלמ"ח, הוא עושה בתפקידים שונים ומגוונים כתחומי הביטחון. יצחק רבין התחיל את דרכו המבצעית בפלישה של בנות-הברית לסוריה במלחמת-העולם השנייה, ביוני '41, כאשר יחידות הפלמ"ח השתלבו במבצע של בנות-הברית, וכך הוא הלך ועבר את כל מערכת התפקידים והדרגות בפלמ"ח, עד היותו מפקד חטיבה. אחר כך שימש כסגן מפקד מבצע "דני", סגן מפקד חזית הדרום. משם עבר לתפקידים בבה"ד 2, ראש אגף ההדרכה בצה"ל, אלוף פיקוד הצפון, ראש אג"מ, סגן רמטכ"ל ורמטכ"ל מלחמת ששת הימים.

אפשר להגיד על רבין שהוא לא רק חייל, אלא חייל-דיפלומט. התפקיד הדיפלומטי הראשון שלו היה כסגן-אלוף צעיר במסגרת משלחת ישראל לרדוס, והוא המשיך אחר כך כדיפלומט בכיר מאוד, כשגריר ישראל בארצות-הברית. לאחר תפקידו זה כיהן רבין כשר העבודה, כראש הממשלה, והיום הוא מכהן כשר הביטחון.

גם מי שאיננו מסכים עם השקפותיו, או עם כל השקפותיו, או חולק עליו, יודה שאין מתאים ממנו לסכם ולהנחות דיון באשר למדיניות הביטחון של ישראל. יצחק רבין נמנה עם המייסדים של "יד דוד אלעזר". הוא היה מפקדו וחברו של דוד, והשתתפותו בימי העיון שלנו היא כמעט מסורת קבועה. אלדוני שר הביטחון, בבקשה.

שר הביטחון יצחק רבין:

מדיניות הביטחון של ישראל

קהל נכבד, זכות וכבוד הם לי להשתתף מדי שנה ביום העיון לזכרו של דוד.

לדוד מקום מיוחד במערכות צה"ל, בתפקידים הרבים שמילא ובדרך החשיבה והפיקוד שהביא לידי ביטוי במערכות שנטל בהן חלק. אין לי ספק, כי דוד הוא אחת מדמויות-המופת, שיש לטפחה כדמות מחנכת למפקדי צה"ל.

ביטחון ישראל

הדברים שאומר מחייבים אותי בלבד, במיוחד לאור העובדה, שארחיב את הדיבור על הרקע, שבזיקה אליו צריכה להיקבע מדיניות הביטחון העכשווית של ישראל במבט לעתיד.

לפי הערכתי האישית, אנו הולכים ומתקרבים לתום עשור, שהיה ייחודי בארבעים שנות תולדותיה של מדינת ישראל. זהו עשור, שמאפייניו העיקריים היו קשורים באחד ההישגים המדיניים הגדולים ביותר של מדינת ישראל, והוא – כריתת חוזה-שלום בין מצרים לבין ישראל. תהליך זה החל ב-'78 בהסכמי קמפ-דיוויד. חוזה השלום קיים זה תשע שנים, אף אם חלק מן הציפיות, התקוות והמאוויים שלנו למימוש (גם בתחומים האזרחיים, כגון שיתוף פעולה כלכלי ותרבותי, מערכות יחסים בין אנשים) לא נתממשו. יחד עם זאת, הרי בכל מה שקשור לתמורה, שחלה במאזן הכוחות הערבי-ישראלי, במציאות המדינית של הסכסוך הערבי-ישראלי, היתה זו תרומה משמעותית לשיפור המאזן האסטרטגי לטובתה של ישראל.

האירוע השני, שנודעה לו השפעה על השנים האחרונות, הוא התפתחות שאיננה קשורה בישראל, אף-על-פי שהשלכותיה רבות ומרחיקות לכת גם מבחינת ישראל – מלחמת עיראק-איראן. זו ריתקה את תשומת לבו, משאביה וכוחותיה הצבאיים של בגדד לחזית המזרחית, ובכך הקטינה את האיום מצד החזית המזרחית שלנו. בתקופה זו האיום הפוטנציאלי הערבי עלינו היה מן הפחותים ביותר שידענו מאז הקמתה של מדינת ישראל. הוא הדין מבחינת האפשרות של היווצרות קואליציה מלחמתית נגדנו. לבד מזה, יצר השלום עם מצרים את חזית הסירוב הערבית מולה. העולם הערבי ברובו לא מסוגל היה להשלים עם האפשרות של כריתת שלום עם ישראל, כפי שהעזה מצרים לעשות. מרביתם של מנהיגי ערב במדינות ערב וגורמים אחרים בעולם הערבי לא העלו כלל על הדעת, שיתכן דבר כזה. היתה סכנה, שבידודה של מצרים, הלחץ והחרם הכלל-ערבי עליה יביאו לתוצאות חמורות במדינה זו, וימחישו לנו, לקהילה הבינלאומית ולעולם הערבי, כי ההעזה ללכת בדרך השלום עלולה למוטט כל משטר ערבי שיבחר בכך.

מלחמת עיראק-איראן, האיום החומייניסטי על חלק גדול ממדינות-ערב, הביא, בעצם, בתהליך מדורג בשנים '80-'85, לתנודה של המוטטלת מחזית-הסירוב נגד מצרים ובידודה לעבר חזית של כמעט-סירוב ובידוד כלפי סוריה, לוב ואיראן. העולם הערבי ברובו הסיר את החרם מעל מצרים, בלי שזו תידרש לבטל את הסכמי קמפ-דיוויד ולשנות את מציאות השלום. אין לי ספק, כי תמורות אלה, שהתרחשו בעשור האחרון (השלום עם מצרים, מלחמת עיראק-איראן, התמורה הפנים-ערבית, ובעקבות זאת הירידה שחלה בהשפעתה של ברית-המועצות במזרח-התיכון) יצרו תנאים נוחים לארצות-הברית, לישראל ולמדינות ערביות, שהיו רוצות בכך, להמשיך במומנטום של התהליך המדיני. תנאים אלה קשה היה להעלותם על הדעת בשלהי שנות השבעים, ואפילו בתחילת שנת השמונים.

בעשור האחרון חלה, אפוא, הקלה באיום הביטחוני, נוצרה מציאות פנים-ערבית חדשה של חזית סירוב ובידוד כלפי סוריה, ונתאפשר שינוי בנטל הכלכלי של ביטחון ישראל למען שיפור מצבה הכלכלי.

סבורני, עם זאת, כי במרוצת שנות השמונים לא השכלנו לנצל התפתחויות אלה. נהפוך הוא. האסטרטגיה של הטיפול בעימות הערבי-ישראלי בדרך של פתרונות בין מדינות ערב למדינת ישראל נשתבשה – אם במתכוון ואם כתוצאה מנסיבות של 34 שנים מ'48 עד '82. החל משנת '82 וכהמשך של השנים '87–'88, עבר העימות מהמישור הערבי-ישראלי למישור הפלסטיני-ישראלי. עלינו למצוא פתרון מדיני לסכסוך הערבי-ישראלי ולהעביר את העימות מהמישור הפלסטיני-ישראלי למישור הבין-המדיני הערבי-ישראלי. אחרת, עלולה עובדה זו להיות אחת ההתפתחויות החמורות, בראייה הכוללת, המדינית והביטחונית, שהתרחשה בתקופה שהיתה מהנוחות ביותר למדינת ישראל.

חוששני, שאנו עדים לתהליך המוביל לשינוי פני המציאות הנוחה, ששררה בעשר השנים האחרונות. אמנם, אני מאמין כי השלום עם מצרים יימשך, אך עם זאת אין לראות זאת כמובן מאליו. שכן, את השלום צריך לטפח גם על בסיס של הדדיות ולא באורח חד-צדדי. כל נשכת, כי השלום עם מצרים ועובדת הימצאותה של מדינה ערבית זו מחוץ למעגל המלחמה הם הישג אסטרטגי-ביטחוני ממדרגה ראשונה.

בשנה-שנתיים האחרונות רואה אני בהמשכה של מלחמת עיראק-איראן גם סכנות רבות, הטמונות בהתפשטותו של הפונדמנטליזם האסלאמי, המערער בעיקר מדינות הסובלות מבעיות כלכליות קשות. אני רואה את תחילתה של חדירה פונדמנטליסטית קיצונית אסלאמית-סונית גם לגורמים פלסטינים, במיוחד מקרב תושבי עזה. השפעתה ניכרת גם ביהודה ושומרון וגם בקרב ערביי ישראל. בתופעה זו ובכלל בכל פעולה להפוך את הסכסוך הערבי-ישראלי מעימות פוליטי לסכסוך, שהמרכיב הדתי (ובעיקר הדתי קיצוני) יתפוס בו חלקים גדולים יותר – בכך אני רואה תהליך, שיקשה על בעיות הביטחון ועל פתרונן של הסכסוך.

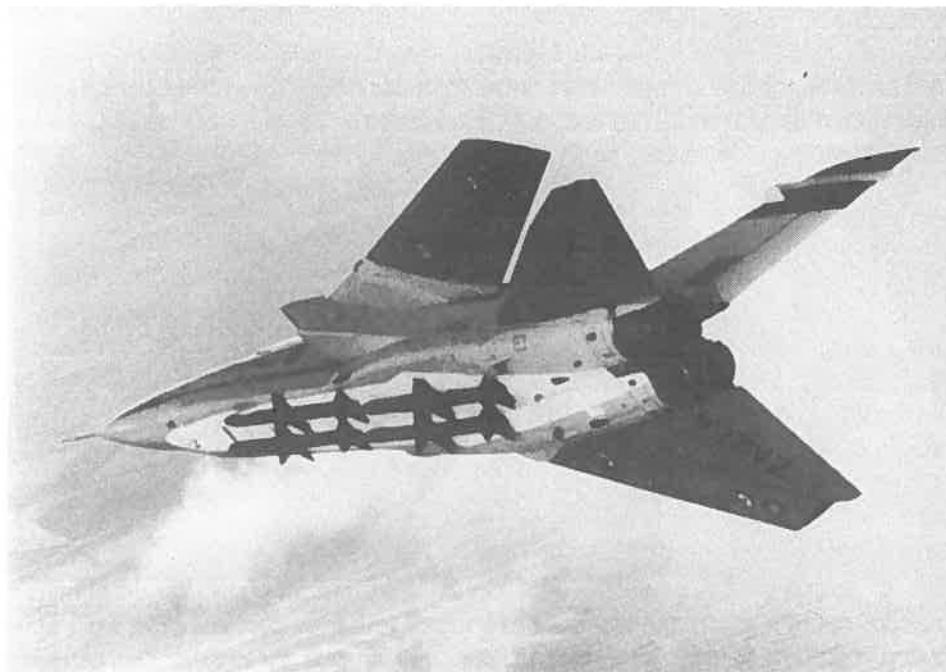
אני ער לכך, שמחמת הקיפאון הצבאי שנוצר במלחמת עיראק-איראן, חלה במזרח התיכון האצה במירוץ החימוש בתחומים חדשים, כמו טילי הקרקע-קרקע לטווח ארוך, בשימוש נרחב יותר בתחום פיתוחם של אמצעי הלוחמה הכימית ובמתן לגיטימציה – אמנם במישור הבין-ערבי והבין-מוסלמי – לשימוש בהם. לפעמים מעוררת תמיהה מידת הפרסום שלה זוכה סרט טלוויזיה, המתאר חיילי צה"ל מכים שני נערים פלסטינים מבוגרים, כשברבזמן קיימת התעלמות כמעט מוחלטת משימוש בגז מרעיל בעיראק, הממית 5,000 כורדים. לפיכך, חווה אני התקרבות בין המעצמות, הן לגבי פתרון בעייתה של מלחמת עיראק-איראן, והן למען סילוקם של תחומי עימות, כגון הודאתה בפועל של ברית-המועצות כישלון מעורבותה הצבאית המסיבית בת תשע השנים באפגניסטן. יש לראות בכך סילוק אבן נגף בפני הסדרים נוספים, שאמנם אינם נוגעים לנו, אך המקרבים את האפשרות של שיתוף פעולה בין שתי המעצמות.

בבואנו להגדיר מהי מדיניות ביטחון, עלינו לשאול, בראש ובראשונה, מהם האיומים על ביטחוננו. אין ספק, כי האיום העיקרי על ביטחונה של ישראל היה ונשאר האיום הצבאי. איום זה עלול להתממש בפעולות צבאיות של מדינות ערב שעדיין לא הגיעו אתנו לשלום והשרויות במצב מלחמה נגדנו.

(צילם: קרל שומכר, ארכיון "מעריב")

מנהיגי ארצות-הברית, ישראל ומצרים בקמפ-דייוויד

מטוס טורנדו, מסוגו רכשה עיראק

אל מול האיום הצבאי, נושאת האסטרטגיה של מדיניות הביטחון אופי הגנתי ואינה חותרת למלחמה יזומה להשגת יעדים, כגון שטח, כפיית פתרון מדיני או דחיית האיום הצבאי. לדעתי, אין לנו יעד טריטוריאלי מדיני-צבאי, שיצדיק ייזום מלחמה מתוכננת מראש, שכן למדנו שכל ניסיון בעבר להשיג יעד פוליטי מרחיק לכת על-ידי ייזום מלחמה (אפילו בשיתופם של גורמים בינלאומיים, אם ב-56 או ב-82), עלה בתוהו.

סבורני, שאין הצדקה ליזום מלחמה, למען השגת עוד שטח וטריטוריה; ואני גורס, כי השטחים הנתונים היום לשליטתנו הם תשובה לאותה תפיסה מדינית סבירה הקיימת במדינת ישראל. אני אף מאמין, שאין זה מוצדק ליזום מלחמה, במטרה להנחית מכה צבאית ולהרוס כוח, כדי לדחות מלחמה. המלחמות בהווה ובעתיד יהיו לא קלות, כואבות ויקרות מבחינה כלכלית. אך למרות עובדה זו, אין להוציא מכלל חשבון מכה מקדימה. ואני מבחין בין מלחמה יזומה לבין מכה מקדימה, נוכח האפשרות של מלחמה יזומה נגדנו לאלתר. אין כל ודאות, שגורמים עויינים לנו – ומספרם רב – לא ייזמו מלחמה.

לוחמים כורדים

(ארכיון "מעריב")

בפועל, מדובר בכל מדינות ערב, לבד ממצרים.

מדינות ערב מוסיפות לשקוד על התעצמותן הצבאית, כשהדגש הוא לא רק על הכמות אלא גם על האיכות. הכוונה לאיכות באמצעים, לתחומים של אמצעי לחימה חדשים, שלא היו ברשותן, ולשיפורים משמעותיים למדי במערכות קיימות וגם חדשות. אין הפוגה במירוץ החימוש, ואני מתכוון לא רק לעיראק הנתונה במלחמה, שלרשותה עומדים 40 דיוויזיות מגויסות ויותר ומיליון וחצי חיילים במדים, עצמת טנקים אדירה, כוח אווירי, אמצעי לחימה וניסיון לוגיסטי (אני מדגיש לוגיסטי ומיבצעי) להעתקת דיוויזיות משוריינות ואלף מובילי טנקים. אל מול איום זה משקיעים מערכת הביטחון וצה"ל כ-80 אחוזים מכלל המשאבים, שהוקצבו לנו במסגרת תקציב הביטחון.

הקיצוצים והעול הנוסף המוטל עלינו מקטינים, לצערי, את המשאבים העומדים לרשותנו למען קידום פיתוח וייצורן של מערכות לחימה איכותיות, שאילולא כן יכלו להרים תרומה נכבדה בעתיד ולשנות את יחסי השחיקה, והיה אם תיכפה עלינו מלחמה.

מניעת מלחמה והימנעות ממנה, שכן אין לנו מה להרוויח במלחמה, שתצדיק את מחירה, ועדיף אפוא המצב הנוכחי – ללא מלחמה.

כדי למלא יעד זה שומה על כוחה הצבאי של ישראל להיות בעל האופי ההתקפי ביותר מבחינת מבנהו, אימונו ואורח חשיבתו. לכאורה, יש כאן סתירה, אך ההיפך הוא הנכון, ואין זו אלא השלמה. המדיניות ההגנתית מחייבת את הכלי הצבאי ההתקפי ביותר, כדי למלא יעד זה. זוהי בקצרה תפיסת מדיניות הביטחון אל מול האיום הצבאי.

האיום האחר הוא בתחום הטרור; הכוונה לטרור האש"ף על כל גלגוליו, או לפלסטיני-אש"ף פיסטי, המלווה אותנו כל השנים. בעקבות המלחמה נוספו אליו בשנים האחרונות בלבנון גם ארגוני טרור אחרים, שיעיים ולא-שיעיים. אלו – בעיקר גורמים קומוניסטיים לבנוניים וגורמים שיעים קיצוניים – מצטרפים לגורמים הפלסטיניים, בשלב זה בצורה מוגבלת אך בעלת פוטנציאל.

היום פועל הטרור נגדנו מלבנון, אך היו גם ניסיונות חדירה בדדים מתחומי מצרים וירדן ומתוך השטחים. כן נעשו ניסיונות לפעול נגד מטרות יהודיות וישראליות מחוץ למזרח התיכון. ידוע לי, שיש בקרב הציבור הישראלי כאלה הרוצים בתוצאות מוחלטות, בעקירת הטרור מהשורש ובפתרון הבעיות לאלתר. אלה הן אשליות. המלחמה בלבנון לא חיסלה את הטרור, אף אם הנחיתה עליו מכה. הטרור מלבנון נמשך, התשתית האנושית הפלסטינית קיימת, ואלה הצטרפו גורמים נוספים שיעיים. אני סבור, כי ממשלת האחדות הלאומית היטיבה לעשות, כאשר החליטה בינואר '85 על סיומה של המעורבות המסיבית בלבנון ועל היערכות חדשה בצפון. ניתן לתאר בפני אלו בעיות היו ניצבים בשטחים, בעוד 15,000 חיילי צה"ל עושים בלבנון. והרי כך נראו פני הדברים, לפני שנתקבלה ההחלטה על סיום המעורבות המסיבית בלבנון. מספר רב יותר של חיילי צה"ל היה בלבנון – כמעט פי שניים מאלה הנמצאים היום בשטחי יהודה, שומרון ועזה.

לטרור מלבנון מצאנו תשובה נאותה. את המטרה להבטיח שלום לגליל יש לממש לא במושגים מוחלטים ולא במונחים של "אף קטישה", אלא בתביעה מיישבי הספר לעמוד בפרץ ולקיים את חייהם כיישובי ספר. מן הראוי שנגיד לעם כולו וליישובי הספר את האמת, והיא, כי עם ישראל חזק דיו, והוא אף הוכיח זאת במשך 40 שנה, ועוד קודם לכן, ביכולת העמידה שלו. הוא מסוגל לעמוד על נפשו, אם יוצרים לו תנאי ביטחון סבירים (ולא "אף קטישה"). והא הראיה, שבמשך שלוש שנים כמעט לא נהרג אף אזרח ישראלי מפעולות של פיגוע טרוריסטי מלבנון. כדי להשיג מטרה זו נפלו 34 חיילי צה"ל, 2 חיילים נשבו בידי החזבאללה ונווט אחד נמצא בידי אמל. מחיר הצורך לתת תשובה הולמת לטרור הוא יקר וכואב, אף-על-פי שפעלנו בדרך אחרת מאשר בעבר למען מילוי משימה זו. אני משוכנע, כי המדיניות שננקטה והננקטת עתה בסוגיית לבנון עונה גם על שינויי נסיבות אפשריים באזור זה.

אשר לגזרות האחרות סבורני, כי נמצא את הפתרונות הדרושים למניעת פעולות הטרור מתוך

(דובר צה"ל)

תפיסת מחבל בבקעת הירדן

כדי לענות על המדיניות ההגנתית, שתכליתה היא למנוע משליט ערבי זה או אחר ליזום מלחמה נגדנו, זקוקים אנו לכוח צבאי, שבהיותו קונבנציונלי, תהיה בו מידה מרבית של כושר הרתעה. ואם זה לא יספיק, יהיה לנו כושר הכרעה מוחץ כלפי מי שינסו לתקוף או יתקפו אותנו.

ברצוני להקדיש מספר מלים לכושר ההרתעה. אכן, אין הסבר לכך מדוע 70-80 אחוזים של המלחמות, שהתחוללו ברחבי תבל במאה האחרונה, נסתיימו בכישלונם של יוזמיהן. שתי מלחמות-העולם הגדולות הן דוגמא מובהקת, וגם מלחמת עיראק-איראן מוכיחה, כי כושר הרתעה במסגרת עימות קונבנציונלי הוא מוגבל. למרות כל הדיבורים על כושר ההרתעה של צה"ל אל מול האיום הצבאי, פרצו מלחמות, ולא כולן היו ביוזמתנו. היו מהלכים שננקטו על-ידי שליטי ערב, למרות שידעו כי טמונה בהם סכנה לעימות צבאי. אין, אם כן, הרתעה מובטחת במערכת קונבנציונלית.

יחד עם זאת, איננו פטורים מלנתח את אופיו של הכוח הצבאי הדרוש לישראל, כדי שישמש גם גורם מרתיע, ובעיני יכולת הגנתית בלבד אינה מרתיעה. האם כוח התקפי למטרות הרתעה נוגד את הצרכים של כוח ההכרעה, במקרה שתיכפה עלינו מלחמה? תשובתי שלילית, מכיוון שהדרך היחידה להכריע מהר במלחמה היא גישה התקפית לניהול המלחמה. לפיכך, מדיניות הביטחון היא הגנתית, דהיינו,

(צילום: עזרא ינוב, ארכיון "מעריב")

התפרעויות בעזה

תחום חדש לנו, שלא התנסינו בו עד כה, הוא ההתפרצות בשטחים, שתחילתה ב־9 בדצמבר '87. בהיקפה ובמשמעותה זוהי פעילות אורחית אלימה שתכליתה – השגת אותן מטרות מדיניות שלא הושגו על־ידי הצבאות של מדינות־ערב במלחמותיהן או על־ידי ארגוני הטרור בפעילותם הרצחנית. אין זה טרור, אף אם ארגוני הטרור עלו על הגל הזה, והם מדריכים ומובילים את האירועים האלימים בשטחים. כל ניסיון להגדיר את זה כטרור, יהיה בגדר טעות. טעות גדולה יותר היא לקבוע שנמצאה התשובה לכך. ההתפרצות הזאת וההליכה בכיוון של אלימות אורחית הן במידה רבה תולדה של ייאוש ותסכול מאי־הצלחת הטרור להשיג את המטרות המדיניות.

מגמתה של אלימות אורחית זו היא יצירת אווירה של חוסר שליטה, ולפיכך המטרה היא, בד בבד עם האלימות, לשבש את מערכת המינהל האזרחי, השלטון המקומי, העיריות, הכפרים והמנגנונים הקיימים. הכוונה היא לפעול תוך אימוץ העיקרון המרכסיסטי־לניניסטי הגורס, כי ככל שיותר גרוע – יותר טוב, כלומר, כמה שיותר גרוע לאוכלוסייה, יותר טוב לגורמים הקיצוניים. התשובות המתאימות לטרור, אפוא, אינן רלוונטיות לסוגייה זו. המדובר הפעם בגורמים קיצוניים מדריכים, ללא קולונלים

(דובר צה"ל)

פינוי ערפאת ואנשיו מבירות

שטחיהן. בארבעת החודשים האחרונים חדרו שלוש חוליות, שתיים ממצרים ואחת מירדן. חוליה אחת שבאה ממצרים ביצעה את זממה, השתלטה על אוטובוס וחוסלה, אך שילמנו בחייהם של שלושה אזרחים ישראלים. בארבעה וחצי החודשים האחרונים, היקף הפיגוע הטרוריסטי מתוך השטחים היה קטן לעומת הזמן המקביל ב־4 השנים האחרונות.

מצאנו דרך להתמודד עם הטרור. באומרי זאת כוונתי לא לחיסולו ולעקירתו משורש, אלא לפעולה הגנתית אקטיבית והתקפית ולכך שמנענו ממנו את השגת יעדיו. אנו משלמים מחיר כואב, כדי למלא את המשימה הזאת. רצועת החוף, הגבול הימי שלנו, שימשה בשנות ה־70 מטרה לחדירות, שבעקבותיהן בוצעו הפיגועים הטרוריסטיים מן הכואבים ביותר של ישראלים, שנהרגו על־ידי מחבלים אשר באו מדרך ישראלים נהרגו. היה זה המספר הגבוה ביותר של ישראלים, שנהרגו על־ידי מחבלים אשר באו מדרך הים. הוא הדין לגבי נהריה ומלון "סבוי". והנה הודות לפעולה הגנתית אקטיבית יוזמת, שאינה מכירה בתחומים, במים טריטוריאליים וכדומה, היה גבול זה כמעט לגבול הבטוח ביותר, שכן במשך 8 שנים לא חדרה חוליית מחבלים דרך הים לתוך מדינת ישראל.

ביטחון ישראל

אנחנו פועלים במסגרת החוק. עלי להודות, שלמדנו תוך כדי מעשה, וראינו כי האמצעים שנקטנו בשעתם במלחמה בטרור אינם בהכרח תופסים היום. לעתים מה שנראה לנו בעבר כבלתי מתאים בתחום הטרור – מתאים היום.

על-פי התפיסה הבסיסית יש שלוש מערכות של אמצעים: הראשונה בהן היא נוכחות צבאית, שתפקידה להשתלט על האלימות ודיכוייה במסגרת החוק. מן הראוי לזכור, כי צה"ל פועל, בעצם, כשהוא מפורק מנשקו הקלאסי – ללא מטוסים, ארטילריה וטנקים. האמצעים, שבהם עושה צה"ל שימוש, הם רימוני גז מדמיע, כדורי גומי ומקלות בתוספות כאלה או אחרות. כלומר, הנוכחות הצבאית מתבטאת בפעילות לדיכוי האלימות.

מערכת שנייה של אמצעים היא השימוש באמצעי ענישה חוקיים: מעצרים לחקירה, הבאה לשפיטה, מאסרים מינהליים, גירוש סלקטיבי, הריסת בתים סלקטיבית, אטימת בתים סלקטיבית, עוצר, הגבלות תנועה והכרזה על שטחים כאזורים סגורים. אודה ולא אבוש, כי התחבטתי כמעט שלושה חודשים, עד שהכרעתי בסוגיית המאסרים המינהליים. אין זה קל כלל ועיקר להוציא לפועל, בנסיבות אלה, מעצרים מינהליים באורח אפקטיבי. זכורני, כי משנעצרתי בזמני על-ידי הבריטים על-פי תקנה 111, הרי כל מה שיכולתי לעשות היה להריץ מכתב לוועדה המייעצת, שמעניינה היה מתי תשיב לי, ובינתיים הייתי עצור. על-פי ההסדר של השנים 79–80, היינו צריכים תוך 48 שעות להביא עצור לשופט צבאי, או לשופט אזרחי בירושלים, ולנמק את מעצרו. כלומר, מותר לעצור ולעורר-דינו לפנות תוך 48 שעות לשופט, ותוך 48 שעות נוספות לנשיא בית-המשפט. אחרי הכנת כל המסמכים וההליכים המשפטיים הדרושים, ניתן לעצור באורח מינהלי 10–20 איש. החזרתי על כנן את תקנות ההגנה הבריטיות לשעת חירום, ולפיכך מאז ועד היום 1,700 עצירים מינהליים מוחזקים בידי צה"ל. הורדנו את הסייג שהטלנו על עצמנו, אשר לא היה בחקיקה ואינו טעון שינוי בחקיקה, כדי לעצור ולאסור את אותם הגורמים, שאנו רואים בהם מסיתים, מארגנים ומשתתפים בפעילות אלימה. היום מחזיק צה"ל במיתקני הכליאה שלו 4,900 אסירים ועצירים. ואם היה מי שחשב כי הבעיה תיפתר במעצר של 2,000 איש לבד ממחבלים, אינו אלא טועה. זאת ועוד, יש להוסיף לכך את 4,000 המחבלים החבושים בבתי-הסוהר.

המערכת השלישית מורכבת מאמצעים מינהליים המחייבים את הפרט להיזקק למינהל האזרחי ומאמצעים כלכליים. האמצעים המינהליים והכלכליים באים להוריד את ההנעה של מרבית האוכלוסיה מהיגרות אחרי הקיצונים. לצורך זה, דרוש מספר רב מאוד של מערכות, כמו למשל, סגירת הגבולות בפני החדרת כספים. לדוגמא, ערך שכר עבודה של עובדים מהשטחים בישראל היה בשנת '87 500–700 מיליון דולר. העבודה בישראל היא אחד ממקורות הקיום וההכנסה הגדולים של תושבי השטחים. נוכח עובדה זו יש להבהיר להם, גם על-ידי היערכות ישראלית פנימית, כי העבודה בישראל היא זכות וכי אין הם עושים לנו חסד. הייתי רוצה, שגם המשק הישראלי, לטובתו, יישען פחות על עובדים מתוך השטחים. מדי פעם הטלנו סגר על יציאה מהשטחים, ומרבית הפניות שקיבלנו בטלפון

צעירים ערבים חוסמים כביש בשומרון (צילם: יוסי אלוני, ארכיון "מעריב")

וגנראלים, המובילים הרבה יותר בחתך מקומי רחב והנהנים מאהדתה של מרבית האוכלוסייה. הבעיה היא מצד אחד לרסן ולנטרל את הגורמים הקיצוניים, ומצד שני להפחית את ההנעה של רוב הציבור להיגרר אחר הגורמים הקיצוניים ולעשות כרצונם.

לאמתו של דבר, הועמדה ישראל לפני בעיה הרבה יותר מורכבת, מכפי שנראו הדברים בראשיתם, אף-על-פי שעדיין ישנם מי שמנסים לראות את זה בפשטנות יתר. עלינו לבחור בין שתי אופציות: האחת – לברוח ולהיכנע לאלימות; השנייה – להתמודד אתה. כידוע, אינני חסיד של ארץ-ישראל השלימה; אני פשוט ומשוכנע, כי לישראל אין ברירה, וכי עליה להתמודד עם האלימות ולשגר מסר מדיני ברור לפלסטינים, לעולם הערבי ולקהיליה הבינלאומית, כי באלימות לא יושג דבר, אלא בדרך של משא-ומתן. שומה עלי, כשר ביטחון, להנחות בשם הממשלה את הצבא וזרועות הביטחון האחרות, לגבי הנדרש מהם. בעיני היעד הוא כפול: השגת רגיעה. אין שום נוסחת פלא להשגת יעד כפול זה אל מול גודל נכונותם של הפלסטינים לשאת בכאב ובקושי שגורמת להם הפעילות האלימה. תמיד יימצאו ביניהם כאלה הנכונים לכך, ורק גירוש או אמצעי אחר לא יפתרו את הבעיה. מן הראוי לזכור, כי

לסיכום, צריך לראות את האירועים בשטחים לאור תמונת הביטחון הכוללת. ועם כל המשמעויות הבינלאומיות והמדיניות, צריך גם לזכור את המחיר הכואב, המהווה לגבי עדיין אחת מאמות המידה. מאז 9 בדצמבר '87 נפלו כתוצאה מפעולות טרור 10 אזרחים ישראלים ו-7 חיילים ומפקדים של צה"ל בגבול לבנון.

אשר לעתיד, על-פי תחושת, כאמור, הרי בעשר השנים הקרובות נעמוד בפני תקופה פחות נוחה מאשר בעשור האחרון. להערכת, תסתיים מלחמת עיראק-איראן. גם המוטלת שנה מחזית הסירוב נגד מצרים לחזית הסירוב נגד סוריה, תחזור אחורה, שכן מצבה המבודד של דמשק בעולם הערבי הולך ומשתנה, וייתכן שגם החלק המתון יותר יחסית בעולם הערבי יאלץ לשנות את עמדותיו. נוסף לאיום הצבאי ולאיום הטרור נעמוד גם בפני בעיית האלימות בשטחים, וסבורני כי התקופה שלפנינו – אם לא נראה את פני הדברים בצורה שונה – נושאת בחובה קשיים גדולים יותר. עובדה זו מחייבת היערכות ביטחונית מתאימה, שאולי תדרוש מאתנו (בוודאי במקרה של רגיעה במלחמת עיראק-איראן) אמצעים רבים יותר. לכן, לאור המציאות המדינית במישור הסכסוך הערבי-ישראלי ואל מול פני העתיד, אין לצפות להקלה בעול הביטחון. עם זאת, אני בטוח, כי בכוחנו להתגבר על כל הבעיות. עלינו לשנן לעצמנו שוב ושוב את משקל גורם הביטחון, כפי שהיה קיים ב-20-30 שנות המדינה הראשונות בתודעת העם והממשלה, לעומת 10-15 השנים האחרונות. בהערכה נכונה של הבעיה, במציאת התשובה ובגישה סבלנית למימושה נגיע לפתרון אפשרי.

אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

אני מבקש להודות לכל אלה שעשו למען יום העיון הזה: המרכז למחקרים אסטרטגיים, לחברי ביד דוד אלעזר, למרצים ולקהל.

המסקנה שלי מיום העיון הזה, ואני רוצה להאמין שזו לא רק דעתי אלא דעת רבים בקהל, כי חרף חילוקי הדעות במחנות השונים של החברה הישראלית, מאחדת את כולנו החרדה לביטחון ישראל והאמונה בעצמתה של ישראל.

שר הביטחון, יצחק רבין, בעת ביקור באחת מיחידות צה"ל (דובר צה"ל)

באו מיהודים – חקלאים, קבלנים, תעשיינים ומלונאים. היתה לי הרגשה, לפי מספר הפונים, כי כמעט כל המשק הישראלי נשען על תושבי השטחים.

אני מאמין, שהודות לשילוב האמצעים הללו במינון המתאים ביניהם במקום ובזמן, אנו נמצאים בתהליך מדורג של רגיעה ותחילת ירידת ההנעה. במשך ארבעה חצי החודשים הללו הם נוכחו לדעת, מצד אחד, כי העניין המדיני שלהם לא קודם באופן מעשי כהוא זה (אמנם עניינם זכה לתפוצה); מצד שני הם מתחילים להרגיש גם את המצוקה המתבטאת במעצרים, בנפגעים, בקשיים הכלכליים והאחרים. למרות כל אי-הנעימות, הכרוכה בהתעסקות זו לגבי צה"ל ומשרד הביטחון, הרי יש להשיג את היעדים – השלטת רגיעה, קיום המינהל האזרחי והשלטון המקומי. כך נמחיש לפלסטינים, לעולם המערבי ולקהיליה הבינלאומית, כי באלימות, בטרור ובמלחמות לא יושג דבר. נהפוך הוא, בעייתם של כל אלה ייפגעו הפלסטינים יותר. בלי להחדיר זאת לתודעה, רק נעודד אלימות, טרור ומלחמות.

באותה מידה מן הראוי להבין, כי זוהי בעיה, שאי אפשר למצוא לה פתרון באמצעים צבאיים בלבד. פתרון הבעיה הפלסטינית וקביעת מעמד הקבע של שטחי יהודה, שומרון ועזה יושגו אך ורק בדרך מדינית, תוך הישענות על העובדה שבאלימות לא יושג דבר.